

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**KATILIM BANKACILIĞI ÜRÜN VE HİZMETLERİ
KAPSAMINDA TÜRKİYE'DEKİ SUKUK UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Alper KARABACAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhami SÖYLER**

Ankara-2015

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**KATILIM BANKACILIĞI ÜRÜN VE HİZMETLERİ
KAPSAMINDA TÜRKİYE'DEKİ SUKUK UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Alper KARABACAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhami SÖYLER**

Ankara-2015

ÖNSÖZ

Katılım Bankacılığı Ürün ve Hizmetleri Kapsamında Türkiye'deki Sukuk Uygulamaları konulu tez çalışmamda bilgi ve yardımlarını esirgemeyen, beni yönlendiren ve tezin tamamlanmasında en büyük katkıyı sağlayan Tez Danışmanım Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. İlhami SÖYLER'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan kıymetli aileme, benden desteğini esirgemeyen kıymetli hocalarıma ve Albaraka Türk Katılım Bankası çalışma arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

26.06.2015

Alper KARABACAK

ÖZET

Doğuşundan itibaren bankacılık, tıpkı yaşıyan bir organizma gibi gelişimini sürdürebilmek için farklı ve yeni enstrümanlara ihtiyaç duymuştur. Finans sisteminin faiz esaslı parçalarından biri olan konvansiyonel bankacılık, yıllar yılı rakipsiz kalmış, dolayısıyla sektörde üretilen hemen hemen tüm enstrümanlar faize dayalı araçlar olmuştur. İslami değerlere uygun bankacılık sisteminin doğuşu ile birlikte, katılım bankacılığının temeli atılmış ve zaman içerisinde gelişerek finansal sistemin önemli faizsiz unsurlarından biri haline gelmiştir. Katılım bankacılığının sektör içindeki yaygınlaşma çabası ve gelişiminin sürdürülebilir kılınması, ürün portföy çeşitliliğinin sağlanması, farklı ürün ve hizmetlerin sunulabilmesi ile finansal sistemden inançları gereği uzak duran yatırımcıların sektöre katılımının sağlanabilmesi amacı faizsiz finansal araçların üretilmesini zorunlu kılmıştır.

Faizsiz finansal araçlar arasında hızlı bir büyüme gerçekleştiren, dünya genelinde başta Malezya olmak üzere önemli ihraç rakamlarına ulaşan ve faizsiz finans sisteminin önemli bir enstrümanı haline gelen sukuka olan ilgi her geçen gün artmış ve bu enstrüman arz edilen rakamların çok üzerinde talep toplamıştır. Türkiye'de faizsiz yatırım araçlarına duyulan ihtiyaç ve talep neticesinde, sukuk, ülkemizdeki adıyla "Kira Sertifikası" önemli bir faizsiz enstrüman haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma ile sukuk ürünü ve işleyişi incelenmiş, Türkiye piyasasına özgü versiyonu olan kira sertifikası süreçleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Bu çalışmada katılım bankacılığının Türk bankacılık sektörü içerisindeki yeri, faaliyetleri ve gelişim seyri incelenmiştir. Türk bankacılık sektörünün Cumhuriyet öncesi ve sonrası tarihsel gelişim süreci hakkında araştırmalar yapılmış, günümüz finans sistemindeki banka türleri ve bu bankaların üstlendiği fonksiyonlar açıklanmıştır. Sonrasında katılım bankalarının tarihsel gelişim süreci, bu bankaların doğuşunu getiren sebepler, kullanılan fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri incelenmiş ve son olarak Türkiye'de faizsiz finansman aracı olarak literatüre giren kira sertifikaları (sukuk) incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Faizsiz Bankacılık, Sukuk, Kira Sertifikası

ABSTRACT

From the beginning of its born, Banking is a living organism that demands always new instruments to keep its continuous development. For years, conventional banking, interest based element of financial system, has been unrivalled in the banking sector on that account almost all financial instruments were interest related tools. With the emergence of Islamic banking, dividend based element of financial system, and spread of participation banks have made necessary to create new financial instruments that fit islamic banking in order to keep growing process of it sustainable because of the fact that new tools related with islamic banking could attract investors avoiding banking system for the reason of their beliefs to participate in the financial market so that portfolio of participation banks could become diversified and transaction volume of islamic banking sector could scale up.

Among all interest-free instruments, “Sukuk” has been gaining relatively more importance since “Sukuk” has become popular firstly in Malesia than all over the world and its exports have reached significant amounts and have still growing rapidly. In fact, the demand for “Sukuk” is much more than the supply of it.

The need and demand for interest-free financial instruments has been increasing in Turkey too. Therefore it is the fact that necessity for right understanding of “Sukuk” has become very important. Hence, this research inspects “Sukuk”, known as “Lease Certificate” in Turkey, and examines in detail.

This research deals with the importance, status, activities and progress of Participation Banking in Turkish banking system. First, Turkish banking system is examined in accordance with before and after the proclamation of the republic, then bank types of current financial system and their functions and specialities are reviewed. Secondly, historical development process of participation banking, reasons for the emergence of participation banks and funding process of them are examined. Thirdly, “Sukuk”, known as “Lease Certificate” in Turkey, is investigated in detail.

Keywords: Participation Banking, Interest- Free Banking, Sukuk, Lease Certificate

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER	X
TABLO LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. BANKACILIK KAVRAMI.....	1
1.2. TÜRK BANKACILIK TARİHİ.....	2
1.2.1. Osmanlı Dönemi Bankacılık Tarihi	2
1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Tarihi.....	6
1.2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932)	6
1.2.2.2. Devlet Bankacılığı Dönemi (1933-1944).....	8
1.2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)	9
1.2.2.4. Planlı Dönem (1961-1979).....	9
1.2.2.5. Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 ve sonrası)....	10
1.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE BANKA TÜRLERİ.....	12
1.3.1. Merkez Bankası.....	13
1.3.2. Mevduat Bankaları	16

1.3.3. Yatırım Bankaları.....	16
1.3.4. Kalkınma Bankaları	17
1.3.5. Katılım Bankaları	18
1.4. TÜRK BANKACILIĞININ FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ VE TEMEL FONKSİYONLARI	19
1.4.1. Finansal Aracılık Fonksiyonu	20
1.4.2. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama Fonksiyonu	20
1.4.3. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu	21
1.4.4. Dış Ticareti Fonlama ve İhracatı Teşvik Fonksiyonu	21
1.4.5. Para Politikasının Yürütülmesine Yardımcı Olma Fonksiyonu.....	22
1.4.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu	23
1.4.7. Uluslararası Mali Piyasalarda Risk Yönetimi Fonksiyonu	24

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

2.1. FAİZSİZ BANKACILIK	25
2.1.1. Faizsiz Bankacılık Kavramı	25
2.1.2. Dünyada Faizsiz Bankacılığın Tarihsel Gelişimi.....	25
2.1.3. Dünyada Faizsiz Bankacılık.....	26
2.2. FAİZSİZ BANKACILIĞI ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER	29
2.2.1. Dini Nedenler	30
2.2.2. Ekonomik Nedenler	32
2.2.3. Sosyal Nedenler	33
2.3. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI	34
2.3.1. Katılım Bankacılığı Tanımı	34
2.3.2. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi	35
2.4. KATILIM BANKACILIĞININ PRENSİPLERİ VE ÖZELLİKLERİ	37
2.5. KATILIM BANKACILIĞININ AMAÇLARI.....	39
2.6. KATILIM BANKACILIĞI FAALİYETLERİ.....	41
2.6.1. FON TOPLAMA FAALİYETLERİ	41

2.6.1.1. Özel Cari Hesaplar	41
2.6.1.2. Katılma Hesapları.....	42
2.6.2. NAKDİ FON KULLANDIRMA FAALİYETLERİ	43
2.6.2.1. Kurumsal Finansman Desteği	43
2.6.2.2. Bireysel Finansman Desteği.....	45
2.6.2.3. Kâr- Zarar Ortaklığı	46
2.6.2.4. Emek- Sermaye Ortaklığı.....	47
2.6.2.5. Finansal Kiralama	48
2.6.2.6. Mal Karşılığı Vesaikin (Belgenin) Finansmanı	49
2.6.3. GAYRİNAKDİ KREDİLER.....	50
2.6.4. DİĞER FAALİYETLER.....	51
2.7. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞININ BUGÜNKÜ DURUMU	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA VE TÜRKİYE'DE SUKUK (KİRA SERTİFİKALARI)

3.1. SUKUK TANIMI.....	59
3.2. SUKUKUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	60
3.3. SUKUKUN ÖZELLİKLERİ VE DİĞER YATIRIM ARAÇLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI	62
3.4. SUKUKUN İŞLEYİŞİ	64
3.5. SUKUK TÜRLERİ	66
3.5.1. ENDEKSLENDİĞİ ESASA GÖRE SUKUK TÜRLERİ	67
3.5.1.1. Projeye Endeksli Sukuk	67
3.5.1.2. Varlığa Endeksli Sukuk	67
3.5.1.3. Bilançoya Endeksli Sukuk	68
3.5.2. DAYANDIĞI FİNANSMAN MODELİNE GÖRE SUKUK TÜRLERİ	68
3.5.2.1. Mudaraba Sukuk (Risk Sermayesine Endeksli Sukuk).....	68
3.5.2.2. Muşaraka Sukuk (Kâr-Zarar Ortaklığına Endeksli Sukuk).....	70
3.5.2.3. Murabaha Sukuk (Finansman Desteğine Endeksli Sukuk).....	73
3.5.2.4. Selem Sukuk (İleri Vadede Teslime Endeksli Sukuk).....	75

3.5.2.5. İstisna Sukuk (Altyapı Yatırımların Endeksli Sukuk)	77
3.5.2.6. İcara Sukuk (Leasinge Endeksli Sukuk)	79
3.5.2.7. Diğer Sukuk Türleri	81
3.6. ULUSLARARASI SUKUK İHRAÇLARI (UYGULAMALARI)	82
3.7. TÜRKİYE' DE SUKUK (KİRA SERTİFİKALARI).....	85
3.7.1. Kira Sertifikasının Tanımı	86
3.7.2. Kira Sertifikasının Konusu.....	87
3.8. KİRA SERTİFİKASININ TARAFLARI.....	87
3.8.1. Asli Taraflar	88
3.8.2. Fer'i Taraflar.....	90
3.9. KİRA SERTİFİKALARININ TÜRLERİ.....	92
3.9.1. Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikaları.....	93
3.9.2. Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları	93
3.9.3. Alım - Satıma Dayalı Kira Sertifikaları	94
3.9.4. Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikaları.....	94
3.9.5. Eser Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları	95
3.10. KİRA SERTİFİKALARININ İHRACI, BORSADA İŞLEM GÖRMESİ VE İTFASI	96
3.10.1. Varlık ve Hakların Değerinin Tespiti.....	96
3.10.2. İhracı	97
3.10.3. Borsada İşlem Görmesi	97
3.10.4. İtfası	98
3.11. KİRA SERTİFİKALARININ MUHASEBESİ.....	98
3.11.1. Kaynak Kuruluşun Muhasebe Kayıtları.....	99
3.11.2. Varlık Kiralama Şirketinin Muhasebe Kayıtları	101
3.11.3. Sukuk Yatırımcısının Muhasebe Kayıtları.....	105
3.12. KİRA SERTİFİKALARININ VERGİLENDİRİLMESİ	107
3.12.1. Gelir Vergisine Yönelik Teşvikler	107
3.12.2. Kurumlar Vergisine Yönelik Teşvikler.....	108
3.12.3. Katma Değer Vergisine Yönelik Teşvikler.....	110

3.12.4. Emlak Vergisine Yönelik Teşvikler.....	110
3.12.5. Damga Vergisine Yönelik Teşvikler.....	111
3.12.6. Harçlara Yönelik Teşvikler	111
3.12.7. Gider Vergilerine Yönelik Teşvikler	112
3.13. TÜRKİYE’ DE SUKUK (KİRA SERTİFİKASI) İHRAÇLARI	113
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	120

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Sukuk İşleyiş Süreci	65
Şekil 2: Mudaraba Sukukun Yapısal Diyagramı.....	69
Şekil 3: Muşaraka Sukukun Yapısal Diyagramı	71
Şekil 4: Murabaha Sukukun Yapısal Diyagramı.....	74
Şekil 5: Selem Sukukun Yapısal Diyagramı.....	75
Şekil 6: İstisna Sukukun Yapısal Diyagramı	78
Şekil 7: İcara Sukukun Yapısal Diyagramı.....	80

GRAFİKLER

Grafik 1: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Payı (% , 2009- 2013)	56
Grafik 2: Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektör İçindeki Payı (% , 2000-2014)	57
Grafik 3: 2014 Global Sukuk İhraçları Ülkeler Dağılımı	84
Grafik 4: Global Sukuk İhracı (2008-2014).....	85

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1856- 1875 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar	4
Tablo 2: 1908-1923 Yılları Arasında Osmanlı Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar	5
Tablo 3: Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2003 - 2013)	53
Tablo 4: Katılım Bankaları Kullandırılan Fon Gelişimi (% ,2001-2013).....	54
Tablo 5: Katılım Bankaları Toplanan Fon Gelişimi (% , 2001-2013)	54
Tablo 6: Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (milyar TL)	55
Tablo 7 : Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilen Sukuk (Kira Sertifikası) İhraçları	114
Tablo 8: Katılım Bankaları Tarafından Yapılan Sukuk (Kira Sertifikası) İhraçları	115

KISALTMALAR

TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TBB:	Türkiye Bankalar Birliği
TMSF:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
İMKB:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
VB:	Ve Benzeri
İKB:	İslam Kalkınma Bankası
UBS:	Union Bank of Switzerland
ÖFK:	Özel Finans Kuruluşları
DESİYAB:	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
KZOB:	Kâr/Zarar Ortaklığı Belgesi
TL:	Türk Lirası
YP:	Yabancı Para
EFT:	Elektronik Fon Transferi
KFD:	Kurumsal Finansman Desteği
ATM:	Automatic Teller Machine (Otomatik Vezne Makinası)
POS:	Point of Sale (Satış Noktası)
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
OPEC:	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
AAOIFI :	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
VDMK:	Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Sistemi
VKŞ:	Varlık Kiralama Şirketi
SC:	Malezya Sermaye Piyasası Kurulu
IIFM:	International Islamic Financial Market (Uluslararası İslamî Finans Piyasası)

VD:	Ve Dięerleri
DIFC:	Dubai International Financial Centre
SPV:	Special Purpose Vehicle (Özel Amaçlı Şirket)
SPK:	Sermaye Piyasası Kurulu
MKK:	Merkezi Kayıt Kuruluşu
GVK:	Gelir Vergisi Kanunu
HMVKŞ:	Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi

GİRİŞ

Dünyada “İslamî bankalar” olarak bilinen ve başlangıcı 1960’ lı yıllara dayanan faizsiz bankalar, Türk bankacılık sistemi içerisinde katılım bankaları adıyla faaliyet göstermektedir. Türk mali sistem içerisinde çok önemli görevleri ve fonksiyonları olan bankacılık sistemine, katılım bankaları da farklı finansman anlayışı ile çeşitlilik getirmiş ve Türk mali sistemine önemli katkılar sağlamıştır. Faizsiz finansman modelini kullanarak reel ekonomiyi finanse eden ve faizsiz bankacılık ilkesi ile bankacılık hizmetleri sunan katılım bankaları, Türk bankacılık sistemine 1985 yılında dâhil olmuştur. 2005 yılına kadar “Özel Finans Kurumları” adıyla bilinen katılım bankaları 01.11.2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile banka statüsünü kazanmıştır ve bugünkü adıyla “Katılım Bankaları” olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Katılım bankaları temel amaç olarak faiz hassasiyeti nedeniyle ekonomiye kazandırılmayan atıl fonların ve yatırımcıların ekonomiye kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda faiz hassasiyeti olan kesimlerin birikimlerinin ekonomiye kazandırılması, bankacılık ürün ve hizmetlerin kullanılması, faizsiz enstrümanlar vasıtasıyla yatırım imkânı sunulması gibi seçeneklerle katılım bankaları ihtiyaç haline gelen bir bankacılık modeli olmuştur.

Ülkemizde Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası ve Bank Asya Katılım Bankası olmak üzere dört adet katılım bankası faaliyet göstermekteyken planlandığı gibi 2015 Mayıs ayı itibariyle Ziraat Katılım Bankası' da faaliyete geçmiş ve ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankası sayısı beşe çıkmıştır. Vakıfbank ve Halkbank'ın da normal faaliyetlerinin dışında faizsiz bankacılık ilkesi kapsamında ayrı bir sermaye yapısı ile katılım bankacılığı yapacağı bilinmektedir. Katılım bankacılığının Türk bankacılık sistemi içerisinde kaydettiği bu büyümenin devamlı olacağı ve sistem içerisine yeni katılım bankalarının dâhil olması ile katılım bankalarının sektörden aldıkları payın artacağı kuvvetle muhtemeldir.

Bugün Dünyada sadece İslam ülkelerinde değil gelişmiş finans piyasalarına sahip olan İngiltere, ABD gibi ülkelerde de uygulanan bir model olan katılım

bankacılığı Türkiye'de gelişimini sürekli olarak artırmaktadır. Türk bankacılık sektöründeki payını sürekli artırmak için ürünlerini ve faaliyetlerini çeşitlendiren katılım bankalarının etkinliğinin araştırılması bu nedenlerle önem taşımaktadır.

Katılım bankacılığı ürünlerinden olan sukuk, dünya genelinde önemli ihraç rakamlarına ulaşmış bir faizsiz yatırım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılında ilk defa Türkiye' de "Kira Sertifikaları" adıyla ihraç edilen sukuk enstrümanı hem özel sektör hem de devlet için önemli bir yatırım aracı haline almaya başlamaktadır. Dünya piyasasına daha eskiden giren ve özellikle İslam ülkelerinde çok yüksek rakamlarla ihraç edilen sukukun Türkiye pazarında da yüksek rakamlara ulaşması beklenmektedir. Bu nedenle sukukun Türkiye' deki gelişimi hem Türk ekonomisi, hem katılım bankacılığı açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sistemi içerisinde etkinliğini artıran katılım bankalarının ürün ve hizmetleri ile fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerinin incelenmesi, mevcut konvansiyonel bankalardan farklılıkları ile hızla büyüyen sukuk enstrümanının detaylı analiz edilmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde bankacılık sistemi çerçevesinde; bankacılık kavramı, Türk bankacılık sektörünün Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası gelişim süreci, bankacılık türleri ve Türk bankacılığının finans sistemindeki yeri incelenecektir.

İkinci bölümde faizsiz bankacılık kavramı, faizsiz bankacılığın tarihsel gelişimi ile Türkiye'de katılım bankacılığı kavramı, temel ilkeleri, katılım bankalarının Türk bankacılık sektöründeki yeri ve gelişimi, faizsiz enstrümanlar ve hizmetler, faizsiz fon kullandırma ve toplama faaliyetleri ile ilgili bilgiler verilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İslamî tahvil olarak da bilinen sukuk kavramı açıklanacak, sukukun genel ilkeleri ve özellikleri, sukukun işleyişi, sukukun çeşitleri gibi konularda teorik açıklamalar yapılacaktır. Sukukun Türkiye' ye sunulmuş bir parçası olan kira sertifikalarının tanımı, konusu, tarafları, türleri, ihracı, borsada işlem görmesi ve itfası, muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmesi ile ilgili bilgiler sunulacaktır. Son olarak da Türkiye' de yapılan sukuk ihraçları ve bunların değerlendirilmesi ile çalışma sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. BANKACILIK KAVRAMI

Banka kelimesinin kökeni, Latince “sıra, tezgâh” anlamına gelen, İtalyancada ise “masa” anlamına gelen “Banco” kelimesinden gelmektedir (Kocaimamoğlu, 1985: 70). Bankacılık tanımının yapılması sürekli gelişen ve değişen şartlar nedeniyle zorlaşmaktadır. Ancak genel bir tanım verecek olursak, banka; mevduat toplayan, topladığı mevduat ve öz kaynaklarını ihtiyaç sahiplerine kredi olarak kullandıran, aracılık işlemleri yapan, çek ve senet tahsili, kiralık kasa, emanet kabulü, döviz alım satımı vb. bankacılık hizmetleri sunan kurumlardır diyebiliriz. Banka kavramı ile ilgili kapsamına, işlevine ve çeşitli fonksiyonlarına göre tanımlamalar yapılabilmektedir. Bankaların tüm özelliklerini kapsayacak bir tanım yapılması güç olduğundan literatürde bankaların birkaç özelliğinin ön plana çıkarıldığı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlara örnek verecek olursak;

Banka, “halkın belli zaman içinde harcamadığı paraları kabul ederek, bunları nema getirir şekilde kredi ve plase eden, ödemelerde aracılık, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü, gibi çeşitli hizmetler gören bir işletme” şeklinde tanımlanabilmektedir (Parasız, 2000: 5).

Banka, “halktan topladığı ya da kendi sahip olduğu paraları kredi olarak kullandıran ve para akışına aracılık eden iktisadi işletme ve bu işletmenin sahibi durumunda olan anonim şirketin adı” olarak da tanımlamak mümkündür (Battal, 2004: 15).

Daha geniş kapsamlı olarak banka tanımını Mehmet Takan şöyle yapmıştır; kişilerin belli bir süre için kullanmadıkları paraları mevduat olarak kabul eden, bunları kredi ve plasman şeklinde ödünç olarak vererek işleten, hisse senedi ve tahvil alım satımına aracılık eden, havale, kasa kiralama, emanet kabulü, teminat verme,

senet tahsili, döviz alım satımında bulunma gibi işleri yapan mali kuruluştur (2002:15).

1.2. TÜRK BANKACILIK TARİHİ

Türk bankacılık sisteminin tarihsel gelişimi, Osmanlı döneminde bankacılık ve Cumhuriyet döneminde bankacılık olmak üzere iki alt başlık halinde incelenecektir.

1.2.1. Osmanlı Dönemi Bankacılık Tarihi

Osmanlı döneminde bankaya veya banka benzeri bir kuruma 1840 yılına kadar rastlanılmamıştır. Bunun nedenlerine bakacak olursak, Osmanlı' nın özellikle askeri ve yöneticilik gibi işlerle uğraşmaları ve bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uzun yıllar geniş topraklara sahip olması ve bu toprakların her yıl ortaya artı değer koyması, halkın önemli bir kısmının gıda ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiştir. Anadolu' da yaşayan halkın birçoğu için tarım ve hayvancılık dışındaki alım satım kazançları, toprak (mülk) sahibi olmayan fakirlerin yapacağı bir iş olarak görülmüştür (Bozdemir, 2007: 5).

Osmanlı İmparatorluğu' nda 1840 yılında kaime adı verilen ilk kâğıt para, bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılmıştır. Osmanlı Hazinesi'nin kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla çıkarılan bu paranın miktarı kısa sürede önemli oranda artmıştır. Artan kaime miktarı ve dış ticaret açıklarının da sürekli hale gelmesinin etkisiyle birkaç yıl içerisinde kaimelerin yabancı paralar karşısındaki değerinde düşüşler meydana gelmiş, bu nedenle ithalatın finansmanı için dış piyasalardan kaynak bulunması zorlaşmıştır. Bu duruma çare arayan hükümet kaimelerin dış değerinin korunması için 1845 yılında Galata bankerlerinin önde gelenlerinden iki tanesi ile bir anlaşma yapmış ve ithalatın finansmanını bu bankerlerin dış mali piyasalara sabit bir döviz kuru üzerinden yazacağı poliçelerle finanse edilmesi uygulamasına geçmiştir. Bankerler dış ticaretin finansmanı anlaşmasının

yenileneceği sırada aynı görevi yerine getirecek bir banka kurulmasını istemişler ve bu isteklerinin de hükümet tarafından kabul edilmesi ile 1847 yılında İstanbul Bankası kurulmuştur. Bu şekilde kurulmuş olan İstanbul Bankası faaliyetinin sona erdiği 1952 yılına kadar kaimelerin dış değerinin sabit kalması adına önemli katkılarda bulunmuştur.

İstanbul Bankası'nın kısa faaliyet dönemi ve çok sınırlı kalan faaliyet alanı göz önüne alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra devletin harcamalarının gelirlerini aştığı bir döneme girilmesi ve devletin kaynak ihtiyacının önce kaimelerin ihracı, sonra da toplanacak vergiler karşılık gösterilerek İstanbul'da faaliyet gösteren sarraf ve bankerlerden borç alınması ile karşılanmaya çalışılmasının ardından, Kırım Savaşı'nın bitiminde yapılan 1856 Paris Barış Anlaşması'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borç alma olanaklarını artırmış olması, Osmanlı Bankası'nın kurulmasındaki en önemli etkidir. Banka, dış borçların alınmasında dönemin Osmanlı hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında aracılık etmek amacıyla İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875'de de Avusturya sermayesi bankaya ortak edilmiştir. Osmanlı Bankası'nı, Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet göstermiş diğer yabancı bankalardan ayıran en önemli özellik, Bankaya 1863 Anlaşması ile para basma ayrıcalığı tanınmış olmasıdır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 1)

Osmanlı Bankası dışında İmparatorluğun yıkılmasına kadar kurulan diğer yabancı sermayeli bankalar hiçbir zaman para ve sermaye piyasası kurma, büyük ölçekli ticaret, tarım ve sanayi işletmelerini finanse etmek uğraşı ve çabası içinde olmamışlar; Osmanlı'ya iç ve dış borç bulunması için faaliyet göstermişlerdir (Erol, 2006: 27). Bu nedenle Osmanlı dönemi bankacılığı için “borçlanma bankacılığı” nitelendirilmesi yapılmıştır. Osmanlı devletinde kurulan yabancı sermayeli bu bankaların ticareti ve sanayii destekleme özelliği yoktur. Osmanlı devletinde kurulan yabancı sermayeli bankalar ve kuruluş yılları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: 1856- 1875 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar

BANKALAR	YILLAR
Bank-ı Osmani	1856
İttihadi Mali Bankası	1859
Türkiye Bankası	1860
Bank-ı Osmani-i Şahane	1863
Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası	1864
Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası	1865
İtibar-ı Umumi Osmanlı Bankası	1869
Avusturya-Osmanlı Bankası	1871
Avusturya-Türk Bankası	1872
İkinci İstanbul Bankası	1872
Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi	1872

Kaynak: (Akgüç, 1989:10)

1856-1923 yılları arasında kurulan bankalar içinde yabancı sermayeli bankalar çoğunluktadır ancak 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilânı ve milliyetçilik eğilimin artması ile birlikte ulusal sermaye ile pek çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankaların kurulması süreci başlamıştır. Ulusal bankacılığın ortaya çıkmasının başlıca nedeni, ülke içinde biriken sermayeyi yine ulusal ticaretin gelişiminde kullanma amacı olmuştur. Kurulan ulusal bankaların kredi alanları daha çok ticari kredi, esnaf ve tarımsal krediler, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçiminde olmuştur (Artun, 1983: 39). Osmanlı Devleti 2. Meşrutiyet'ten itibaren milli bankacılığı benimsemiştir. 1908-1923 yılları arasında 11'i İstanbul'da, 13'ü de Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde olmak üzere toplam 23 banka kurulmuştur.

Osmanlı döneminde ulusal kuruluş olarak faaliyette bulunmuş bankalar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: 1908-1923 Yılları Arasında Osmanlı Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar

BANKA ADI	KURULUŞ YILI
İstanbul Bankası	1911
Konya İktisadi Milli Bankası	1911
Adapazarı İslam Ticaret Bankası	1913
Karaman Milli Bankası	1913
Emvali Gayrimenkule ve İkrizat Bankası	1914
Milli Aydın Bankası	1914
Emlâk ve İkrizat Bankası	1914
Asya Bankası	1914
Akşehir Bankası	1916
Kayseri Milli İktisat Bankası	1916
Köy İktisat Bankası	1916
İtibar-ı Milli Bankası	1917
İktisat-ı Milli Bankası	1917
Manisa Bağcılar Bankası	1917
Konya Ahali Bankası	1917
Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	1918
Türkiye Umumi Bankası	1918
Eskişehir Çiftçiler Bankası	1919
Adapazarı Emniyet Bankası	1919
Konya Türk Ticaret Bankası	1920
İktisat Türk Bankası	1920
Bor Zürra ve Tüccar Bankası	1922
Dersaadet Küçük İstikraz Sandığı	1923

Kaynak: (Akgüç, 1989:14).

1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Tarihi

Cumhuriyet' in ilk yıllarına bakıldığında, Türkiye ekonomisinin, Osmanlı Devleti' nden kalan birkaç askeri fabrika ve yabancıların tekelinde bulunan ve sayısı birkaçı geçmeyen madencilik ve altyapı yatırımından ibaret olduğu görülmektedir (Tokgöz, 1997: 2). 1923 yılına gelindiğinde Türkiye' de bankacılığın genel durumu genel hatlarıyla şöyledir (Akgüç, 1989: 17);

1-1923 yılı sonunda 22' si ulusal, 13' ü yabancı olmak üzere toplam 35 banka faaliyette bulunmaktaydı.

2-Kredi piyasası yabancı bankaların egemenliği altındaydı.

3-Ülkede fon yetersizliği nedeniyle, dış ticaret büyük ölçüde yabancı banka kredilerine bağlıydı.

4-Ülkenin ulusal bir merkez bankası yoktu.

Cumhuriyet' in kuruluşundan günümüze kadar gelen dönemde bankacılık alanında pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler farklı politikalar ve ekonominin yapısında meydana gelen değişimlere göre şekillenmektedir. Bu gelişmeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

1. 1923-1932: Ulusal Bankacılık Dönemi
2. 1933-1944: Devlet Bankacılığı Dönemi
3. 1945-1960: Özel Bankacılık Dönemi
4. 1961-1979: Planlı Dönem
5. 1980 ve Sonrası: Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi

1.2.2.1. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet' in ilk yıllarında Ankara hükümeti, genel hatlarını Atatürk' ün belirlemiş olduğu iktisat politikalarını tespit etmek amacıyla İzmir'de bir İktisat Kongresi toplamıştır. Bu kongre ülkenin çeşitli ekonomik problemlerini dile getirmek ve çözümler için neler yapılması gerektiğini belirlemek üzere hükümetin girişimleriyle 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştır (Eroğlu, 2008: 54). Bu kongrede; ekonomik kalkınmanın, bankacılığın gelişmesiyle sağlanabileceği,

bankaların geliştirilmesi için devletin banka kurulmasına yardımcı olması gerektiği ve ulusal bankacılık sisteminin kurulmaması halinde, Türk ekonomisinin yabancı sermayenin baskısı altında ezileceği görüşleri benimsenmiştir. Bu görüşler bankacılığın ekonomik hayattaki önemini ortaya koymasının yanı sıra, izleyen yıllarda Türk bankacılığındaki gelişmelere yön veren ve şekillendiren nitelikte olmuştur (İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, 1992: 27).

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, bankacılıkla ilgili önemli gelişmelere yol açmıştır. Tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla gerçekleşen bu kongrede ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesi gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Nitekim kongreye katılan tüccarların bir ana ticaret bankası kurulması önerisi üzerine 1924 yılında özel sektör bankası olarak Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Ayrıca bir sanayi bankasının kurulması önerisine uygun olarak, 1925 yılında Türkiye Sinaî ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır (Zarakolu, 1973: 28).

1988 yılında kurulan Ziraat Bankası' da bu kongrede desteklenmiş ve tarım sektörü temsilcileri de tarım sektörünün daha fazla ve daha iyi koşullarda kredi kullanabilmesi amacıyla Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesini istemişlerdir. Bu istekler doğrultusunda Ziraat Bankası'nın sermayesi 1924 yılında artırılmış, bankanın tarım kredisi vermesinin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir. 1927 yılında Konut kredisi verilmesi amacıyla Emlâk ve Eytam Bankası kurulmuştur. Banka, 1946 yılında Emlâk ve Kredi Bankası ismini almıştır. Ayrıca bu dönemde çok sayıda tek şubeli yerel banka, genellikle yöre tacirlerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Ancak, bu bankaların büyük bir bölümü 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının bankacılık üzerinde olumsuz etkileri ve ülkemizde şube bankacılığının gelişip yaygınlaşması üzerine faaliyetlerine son vermiştir (Akbank Kültür Yayını, 1978: 466).

1923-1932 yılları arası olarak nitelendirdiğimiz ulusal bankacılık döneminin bankacılık adına en önemli gelişmesi, 11 Haziran 1930 tarihinde Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 15 milyon

TL sermayeli anonim şirket olarak kurulmuştur (TCMB Tarihçesi, 2014). TCMB ile ilgili ayrıntılı bilgilere ileriki bölümlerde yer verilecektir.

1.2.2.2. Devlet Bankacılığı Dönemi (1933-1944)

1933-1944 yılları arasında önemli amaçlar için büyük devlet bankaları faaliyete geçmiştir. 1930'lu yılların başlarında özel kesimin özendirilmesi ile kalkınma ilkesi bırakılıp, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile sanayi yatırımlarında bulunarak, ekonomik kalkınmayı hızlandırma ilkesi benimsenmiştir. Bu dönemde devlet, sanayi alanında yapacağı yatırımları planlı bir şekilde yürütmek amacıyla 1931 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı hazırlayıp, 1934 yılında uygulamaya koymuştur (Zarakolu, 1973: 38). Ekonomik kalkınma için politika değişikliği, bankacılık sistemine de yansımıştır. Bu doğrultuda 1933- 1944 döneminde; Sümerbank, Belediyeler Bankası (1933 yılında kurulan bu bankanın adı 1945 yılında İller Bankası olarak değiştirilmiştir.), Etibank, Türkiye Halk Bankası ve Yapı Kredi Bankası kurulmuştur (Yüzgün, 1982: 22).

Kurulan bu bankaların her birinin önemli amaçları olmuştur. Sümerbank' ın en önemli işlevi, bu planın uygulandığı dönemde imalat sektöründe faaliyet gösterecek 13 sınaî tesisin kurulmasını sağlamak olmuştur. 1935 yılında madencilik ve enerji sektörlerinde faaliyet gösterecek sanayilerin yatırım planları için İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır. Planın uygulanmasında yer alan maden yataklarının ve enerji kaynaklarının işletmesini yapacak işletmeleri oluşturmak ve bu işletmelerin finansman ihtiyaçlarını sağlamak adına Etibank kurulmuştur. Şehir ve kasabalarda altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek ve imar planları hazırlamak için belediyelerce ihtiyaç duyulan kredi ve teknik yardımları sağlamak amacı ile İller Bankası kurulmuştur. Küçük esnaf ve zanaatkârların kredi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla da Halk Bankası kurulmuştur.

1.2.2.3. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)

1945-1960 döneminin en önemli özelliği ekonomik kalkınmanın hızlandırılması politikası ile iktisadi devletçiliğin yerine özel sektörün desteklenmesi olmuştur. Bu politika değişikliğinin temel sebepleri ise savaş yıllarında yaşanan yüksek enflasyon ve spekülasyonun ortaya çıkardığı tarım ve ticaret sektörlerinde varlıklı bir özel kesimin oluşması ve 1950 yılında iktidara gelen iktisadi liberalizm ilkesini benimsemiş Demokrat Parti olmuştur. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 5). Bu dönemde kurulan ve pek çoğunun günümüzde faaliyetlerini sürdürmekte olan özel sermayeli bankalar olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan bazıları; Türkiye Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1956) olmuştur. Ayrıca ilk defa ticari bankacılıktan ayrı bir faaliyet dalında çalışmak üzere Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve üçü özel kanunlarla 30 yeni banka bu dönemde kurulmuştur. Özel yasalarla kurulan bankalar Denizcilik Bankası (1952), Türkiye Vakıflar Bankası (1954) ve Türkiye Öğretmenler Bankası' dır (1959) (Günel, 2001: 28).

Bankacılıktaki yaşanan bu gelişmeler neticesinde, bankacılık mesleğinin geliştirilmesi, işbirliğinin sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi kararlarının alınması ve uygulama alanı bulması amacıyla 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) kurulmuştur. 1950' lerde ekonomide yaşanan serbestleşme ve özel sektörün gelişimine paralel olarak, 1958 yılında 7129 sayılı yeni Bankalar Kanunu çıkarılmıştır. Mevduat sahiplerinin haklarını güvence altına alıp korumak için, 1960 yılında Merkez Bankası nezdinde Bankalar Tasfiye Fonu kurulmuş, bu fon daha sonra 1982 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir (Uçarkaya, 2006: 60).

1.2.2.4. Planlı Dönem (1961-1979)

1961-1979 dönemine gelindiğinde kamu müdahalesinin giderek arttığı görülmektedir. 1950' lerin sonunda ekonomide yaşanan durgunluk ve uygulanan 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, 1950' li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikasının yerine devletin ekonomik alanda

kamu müdahalesinin arttığı ve daha etken olduğu karma ekonomi uygulamasına geçilmesine neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin kalkınma planı ve yıllık programlara bağlandığı dönemin büyük bir bölümünde ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine bağlı olarak dışa kapalı bir bankacılık sisteminin hâkim olduğu görülmektedir (Ertuğrul, Zaim, 1996: 26).

Bu dönemde bankacılık açısından en belirgin özellik, 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı' nın (DPT) hazırladığı ve hükümetin de onayladığı beş yıllık kalkınma planları doğrultusunda bankaların kaynak kullanımına yön verilmesidir. Bu dönemde plan ilkelerine uygun olarak; farklı kredi ihtiyaçlarını karşılayabilecek ihtisas bankaları faaliyete geçirilmiştir. Bunlar; T.C. Turizm Bankası (1964), Sanayi Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türk Dış Ticaret Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (Türkiye Kalkınma Bankası) (1975)'dir. Bu dönemde ihtisas, kalkınma ve yatırım bankalarına önem verilmesi ticaret bankalarının kurulmasını sınırlandırmışsa da az da olsa ticaret bankaları kurulmuştur. Bunlar; Anadolu Bankası (1962), Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası (1964), Arap Türk Bankası (1977)'dir (Akgüç, 1989: 60).

1.2.2.5. Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 ve sonrası)

1980 ve sonrası olan dönemin ilk yıllarından itibaren, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar ve dönüşüm programı ile birlikte ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, yerine dışa açık, serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir.

Bu programda; ekonomi yönetiminde bütünlüğü ve uyumu sağlamak için makro kararlar alınmasına, imalat sanayiinde ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve dinamizminden en üst düzeyde yararlanılmasına, öncelikle enflasyonun kontrol altına alınmasına ve daha sonra ekonomik büyümenin amaçlanmasına, enflasyonu kontrol altına almada uygulanacak olan para ve kredi politikalarının titizlikle takibine ve ayrıca kamu sektörü finansman açığının zamanla tamamen ortadan kaldırılmasına, yeni yatırımlar yapılması yerine mevcut atıl kapasitenin kullanılmasına, ihracatın artırılması ve mali kurumlarca yönlendirilmesi

için gerçekçi bir faiz politikası uygulanmasına, iç ve dış finansman açığının kapatılması için özel yabancı sermayenin teşvik edilmesine yer verilmiştir (Parasız, 1998: 197). Bu programın desteklenmesi amacıyla esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu programla birlikte uygulanmaya geçen yeni anlayışla birlikte bankacılık sektörü de değişim içine girmiştir.

1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapı oluşturulmuştur. 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle uluslararası alanda yapılan düzenlemeler sonucu uluslararası bankacılık standartları sisteme girmiş, tek düzen hesap planı uygulamasına geçilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere daha gerçekçi karşılık ayrılmasına olanak sağlanmıştır. 1980 sonrasında ekonomide ve finansal piyasalarda yaşanan bu gelişmeler neticesinde bankaların yapısı da değişmiştir. Dış ticaretin artması, İMKB'nin kurulması, TCMB nezdinde bankalar arası TL ve döviz piyasalarının kurulması ve açık piyasa işlemlerinin başlaması, bankaların menkul kıymet işlemlerine ve fon yönetimi ve döviz işlemlerine ağırlık vermelerine neden olmuştur (Akgüç, 1998: 135). 1988 yılında kurulan döviz piyasası ile birlikte, 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. 1990 yılında TL'nin konvertibilite özelliği ilan edilmiştir. Yurtdışında yaşayan kişilere Türkiye'de menkul kıymet yatırımı yapma, TL ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. 1990 yılında, TCMB öngörülebilirliğin artması ve mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olarak para programını tanıtmış ve uygulamasını başlatmıştır. 1992 yılında, Elektronik Fon Transfer (EFT) sistemi uygulaması başlatılmıştır (Keskin, 2001: 11). 1985 yılında o zamanki adıyla Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak bilinen, şunda katılım bankası olan Albaraka Türk Katılım Bankası bu bankacılık türünün Türkiye'deki ilk örneği olarak faaliyete geçmiştir. 1990-2000 arası dönemde bankaların teknolojik yatırımlar yapma eğilimi artmış, internet bankacılığı ve elektronik bankacılık hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Para ve sermaye piyasaları kurumsallaşmıştır.

1980' li yıllarda yaşanan bu olumlu gelişmelere karşın, 1990' lı yıllarda Türk bankacılık sistemi öz kaynak yetersizliği, küçük ölçekli yapısı, kamu bankalarının sektör içindeki payının yüksekliği, piyasa risklerine aşırı duyarlı ve kırılgan (vade uyumsuzluğu, açık pozisyon) olunması şeklinde sıralanabilecek yapısal zayıflıklarla karşı karşıya kalmıştır (Boyacıoğlu, 2011: 525). Bu olumsuzlukların sonucu olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 olarak adlandırılan iki bankacılık krizi yaşanmıştır. 2000 Kasım krizinde Türk bankacılık sistemi faiz riski ile karşı karşıya kalırken 2001 Şubat krizinde hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmış ve bunun sonucu olarak TL dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu krizler finansal sistemin kırılganlığının artmasına neden olmuş ve bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple 15 Mayıs 2001 tarihinde bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve iyileştirilmesine yönelik olarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmıştır. Program çerçevesinde kamu bankalarının görev zararları ve TMSF' ye devredilen bankaların zararları karşılığı sektöre 45 milyar dolar kaynak aktarılmış, önemli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır (Toprak, 2011: 1). Türk bankacılık sektöründe yapılan bu düzenlemelerden en önemlisi, değişen koşullara ve uluslararası standartlara uyumlaştırılması çerçevesinde 18 Haziran 1999' da 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesidir. Kamu tüzel kişiliğine, idari ve mali özerkliğe sahip olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Hazine Müsteşarlığı'nın bankacılıkla ilgili görevlerini bu kuruma devretmesiyle 30 Haziran 2000' de resmen kurulmuştur. Yapılan bu ekonomik ve yapısal düzenlemeler ve de uygulanan istikrar politikaları ile 2002 yılından sonra yaşanan ekonomik ve siyasi istikrar faiz oranlarında düşüşe, enflasyon oranlarının tek hanelere inmesine ve bankaların uzun vadeli kredilerinde önemli ölçüde artışı sağlamıştır.

1.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE BANKA TÜRLERİ

Ülkemizde finansal sistemde yer alan bankaları faaliyetlerine göre merkez bankası, ticari bankalar, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları olmak üzere beş başlıkta toplayabiliriz (Güney, 2009: 4). 5411 sayılı Bankacılık

Kanunu'nun 3. maddesinde ise bankalar; mevduat bankaları, katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankaları olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

Türk bankacılık sektöründe Ocak 2015 tarihi itibarıyla; 34 adet mevduat bankası, 13 adet kalkınma ve yatırım bankası, 4 adet katılım bankası olmak üzere toplam 51 banka faaliyet göstermektedir (TBB, Banka ve Şube Sayıları, 2015).

1.3.1. Merkez Bankası

Ülkelerin ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için uyguladıkları para ve kredi politikasını yürütmekle görevli olan ve banknot ihracı yetkisine sahip olan bankaya Merkez Bankası denir. Batı Avrupa ülkelerinde 18. ve 19. yüzyıllarda ticaret ve iş bankalarının banknot ihracı yetkilerini kaldırarak bu yetkinin tek bir bankaya verilmesiyle merkez bankacılığı başlamıştır. Merkez Bankası fonksiyonlarını yerine getiren ve para çıkarma yetkisine sahip ilk emisyon bankası 1694 yılında kurulan İngiltere Bankası'dır (Eroğlu, 2004: 94). Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı devletinde yerli ve yabancı olmak üzere birçok banka kurulmasına rağmen Merkez Bankası özelliğini taşıyan ilk banka İngiliz ve Fransız sermayeli Bank-ı Osmanî-i Şahane olmuştur (Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2008: 1).

Cumhuriyet' in ilanından sonra Merkez Bankası kurulmasına ilişkin yasa tasarıları değerlendirilmiş ve Lozan Üniversitesi'nden Prof. Leon Morf' un katkılarıyla hazırlanan Merkez Bankası yasa tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) 11 Haziran 1930 tarihinde kabul edilmiştir. “1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu” adı ile 30 Haziran 1930 tarihinde Resmi Gazete’ de yayımlanmış olan bu kanunla Merkez Bankası, 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır (Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2008: 4). Bu kanun, Hazine’ye ve kamu iktisadi teşekküllerine daha fazla kredi verilmesi amacıyla yürürlükte kaldığı süre içinde birçok kez değiştirilmiştir. İlk başlarda banknot çıkarılmasına ilişkin olarak getirilen sıkı sınırlar kısa süre sonra genişletilmiş, bankanın temel işlevi kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çapında meydana gelen değişikliklere uyum sağlamak ve merkez bankasının etkinliğini artırmak gibi amaçlara yönelik olarak 14 Ocak 1970 tarihinde 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu kabul edilmiştir. Kabul edilen bu kanun ile yeni bir döneme başlayan Merkez Bankası kısmen de olsa, dönemin ekonomik ve merkez bankacılığı alanındaki yeniliklerini yansıtan bir yapıya kavuşmuştur. Kabul edilen bu kanun ile bankanın yasal statüsünde, organizasyon şemasında, yetki ve sorumluluklarında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Avrupa birliği normları ve dünyadaki gelişmeler dikkate alınarak Merkez Bankası'nın bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla 1211 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1983 yılında TCMB'ye, açık piyasa işlemleri yapmak, TL'nin altın ve yabancı paralar karşısındaki değişimini hükümetçe belirlenecek esaslar çerçevesinde belirlemek, altın ve döviz rezervlerini ülkenin çıkarları doğrultusunda kullanmak ve yönetmek, borsada döviz ve kıymetli madenler üzerinde işlem yapmak ve TMSF'yi temsil ve idare etmek görevleri verilmiştir. 1986 yılında bankanın para ve kur politikasını fiyat istikrarını sağlayacak şekilde yürütmesi belirtilmiş; 1994 yılında hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına açılacak olan avans miktarı sınırlandırılmıştır (Eroğlu, 2004: 104).

2001 yılında TCMB yasasında yapılan değişikliklerle; bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenmiştir. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirlemekte aynı zamanda fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydıyla hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını desteklemektedir (1211 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu, Madde 4).

1211 sayılı TCMB kanuna göre Merkez Bankası'nın temel görev ve yetkileri şunlardır (1211 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu, Madde 4):

- Açık piyasa işlemleri yapmak,
- Hükümetle birlikte TL'nin iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak,
- Kur rejimini belirlemek,

- TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin TL ile değişim ve diğer türev işlemlerini yapmak,
- Zorunlu karşılıklar ve disponibilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek,
- Reeskont ve avans işlemleri yapmak,
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- TL'nin hacim ve tedavülünü düzenlemek,
- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirler almak,
- Mali piyasaları düzenlemek,
- Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemektir.

TCMB' nin temel yetkileri ise şöyledir:

- Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden bankaya aittir.
- Banka, hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.
- Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kanunda belirtilen para politikası araçlarını kullanmayı, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.
- Banka, olağanüstü hallerde ve TMSF' nin kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyeceği usul ve esaslara göre bu fona avans vermeye yetkilidir.
- Banka, nihai kredi mercii olarak banklara kredi verme işlerini yürütür.
- Banka, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre bankalardan istemeye yetkilidir.
- Banka, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlardan ve bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgileri istemeyi ve istatistiki bilgi toplamaya yetkilidir.

1.3.2. Mevduat Bankaları

Mevduat toplayan ve topladığı mevduatı bireysel ve tüzel kişi müşterilerine kredi olarak kullandıran, ayrıca aracılık işlemleri yapan, çek ve senet tahsili, kiralık kasa, emanet kabulü, döviz alım satımı vb. bankacılık hizmetleri sunan kurumlardır. Finans piyasasında mevduat bankalarına, ticari bankalar da denir. Ticari bankaların iki temel işlevi vardır; borç almak ve borç vermek. Bir diğer ifadeyle ticari bankaların fonksiyonları faiz karşılığında mevduat toplamak ve bunu faizli krediyle işletmektir (Aktepe, 2010: 68). Ticari bankalar mevduat toplayarak, ticaret ve üretimin finansmanı alanında, toptan ve perakende bankacılık faaliyetlerinde bulunmaktadır (Güney, 2009: 4).

Ticari bankaların diğer banka ve işletmelerden ayıran en önemli özellik, çekle işlem gören mevduat toplamaları nedeniyle kaydi para yaratmalarıdır. Ülkemizde ve dünyada genel olarak mevduat bankalarının fonksiyonları şöyledir; kaydi para yaratma fonksiyonu, hizmet fonksiyonu, fon sağlama fonksiyonu ve fon kullandırma fonksiyonudur. Ülkemizdeki Eylül 2014 tarihi itibarıyla; 3 tanesi kamu sermayeli, 11 tanesi özel sermayeli, 18 tanesi yabancı sermayeli ve 1 tanesi de TMSF' ye devredilmiş olmak 33 adet mevduat bankası bulunmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, 2014: 1).

1.3.3. Yatırım Bankaları

Yatırım bankaları, devletlerin ve işletmelerin uzun vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamak adına onların hisse senetleri ve tahviller gibi menkul kıymetler ihraç etmelerine aracılık eden kurumlardır. Yetki olarak mevduat toplayamayan yatırım bankaları, tahvil ihraç ederek ve kredi almak suretiyle edindikleri fonları kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet almak ya da firmalara orta ve uzun vadeli yatırım ve proje kredisi sağlamak şeklinde kullanırlar. Yatırım bankaları yaptıkları aracılık ve danışmanlık hizmetleri karşılığında aracılık (underwriting) geliri elde ederler.

Yatırım bankalarının ekonomide üstlendikleri fonksiyonları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Güney, 2009: 18-19):

- Yatırımcının menkul kıymetlerinin satışını yapmak,
- Firmaların ihraç edeceği menkul kıymetlerin gerektiğinde satın alınacağını taahhüt etmek,
- Tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesini sağlamak,
- Firmaların ihraç edeceği menkul kıymetleri satın almak,
- Yatırımcılara danışmanlık yapmak,
- İşletmelere danışmanlık yapmak olarak sıralanabilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren yatırım bankaları aşağıda belirtildiği gibidir: (Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye'deki Bankalar Listesi).

- Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş,
- Standart Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş,
- Aktif Yatırım Bankası A.Ş,
- Diler Yatırım Bankası A.Ş,
- GSD Yatırım Bankası A.Ş,
- İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş,
- Nurol Yatırım Bankası A.Ş,
- Taib Yatırım Bank A.Ş,
- İller Bankası A.Ş' dir.

1.3.4. Kalkınma Bankaları

Mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye' deki şubeleri olarak 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu' nda tanımlanmıştır (md.3). Diğer bir deyişle kalkınmayı destekleyecek faaliyetler ile çözüm arayan, bu alandaki sorunların çözülmesine destek olma iradesiyle ülkenin kalkınmasını hızlandırmayı amaçlayan finansal kurumlardır (Conkar, 1988: 52–53).

Kalkınma bankacılığı, daha çok sermaye piyasası gelişmemiş, sermayenin kıt olduğu ülkelerde ortaya çıkmıştır. Kalkınma bankaları, marjinal tasarruf ve yatırımın

düşük olduğu ve tasarruflar ile yatırımları kesin bir şekilde ayırmaya yönelik politikayı benimsemişlerdir (Duranlar, 2007: 28). Ayrıca kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesi açığının giderilmesine yardımcı olmaktadır. Ülkemizde ise kalkınma bankalarının kurulma amacı, kalkınmada öncelikli olarak yöre ve sektörlerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur (Güney, 2009: 5).

Kalkınma bankalarının ülke ekonomisinde üstlendikleri görevleri aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz (Güney, 2009: 20);

- Sektörler özelinde yapacakları çalışmalarla yatırım projeleri hazırlayıp, bu projeleri kredilerle destekleyerek yatırımları teşvik etmek, yatırıma özendirme,
- Şirketlerin yatırımlarını orta ve uzun vadeli kredilerle finanse etmek,
- Şirketlerin halka açılmasına katkı sağlayarak, ülke sermaye piyasası gelişimine katkı sağlamak,
- Hükümet politikalarıyla uyumlu olarak yabancı sermayenin ülke yatırımlarına kanalize olmasına yardımcı olmak,
- Sermaye piyasasının gelişmesine zemin hazırlamak olarak sıralanabilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren kalkınma bankaları aşağıda belirtildiği gibidir: (Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye'deki Bankalar Listesi)

- Bank Pozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş,
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş,
- Türk Eximbank A.Ş,
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş

1.3.5. Katılım Bankaları

Katılım bankacılığı, faizsizlik prensiplerine göre çalışan, bu prensiplere uygun her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp, topladığı fonları ile öz kaynaklarını, ticaretin ve üretimin finansmanında, kâr/zarar ortaklıklarında ve finansal kiralama yöntemleriyle kullandıran bir bankacılık modelidir. Ticaretin ve sanayide ihtiyaç duyulan

hammadde, yarı mamul veya mamul madde, gayrimenkul, makine veya her türlü ekipmanın temini, bu yöntemler aracılığıyla sağlanmaktadır. Müşterilerine nakit kredi vermeyen katılım bankaları, müşterilerinin ihtiyaç duyabileceği bankacılık hizmetlerini sunarlar (Albaraka Türk Tanıtım Broşürü, 2013).

Katılım bankaları, dini hassasiyeti nedeniyle faizli işleme girmek istemeyen kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yapılan ve işlemlerinde faizi kullanmayan kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Katılım bankaları, bankacılık sisteminin tamamlayıcıları olup çeşitli sebeplerle sistem dışı kalmış atıl fonların kazanılmasını sağlamakta ve kredi kullanan sanayi ve ticari işletmelere alternatif finansman imkânı sağlamaktadırlar (Güney, 2009: 25). Katılım bankacılığının genel amacı, İslâm'a uygun iktisadi prensipler ışığında ekonomiyi geliştirmektir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 8). Katılım bankacılığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler çalışmanın ikinci bölümünde verilecektir.

1.4. TÜRK BANKACILIĞININ FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ VE TEMEL FONKSİYONLARI

Finansal sistem içerisinde çeşitli fonksiyonları üstlenen bankacılık sektörü, ekonominin temelini teşkil etmektedir. Türkiye' de finansal sistemi incelediğimizde fonların genellikle para piyasalarında el değiştirdiğini görmekteyiz. Para piyasası bir yıl ve daha kısa süreli borçları arz edenler ile bu kısa vadeli fonları talep edenleri bir araya getiren bir piyasadır. Para piyasasının en temel kuruluşları bankalardır. Bankalar para piyasasında dolaylı finansman aracısındırlar (Borluk, 2004: 17). Ülkemizde banka dışı mali araçların ve sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması sebebiyle bankaların finansal sistem içerisindeki payı oldukça fazladır. Bankacılık sektörü, finans sektöründeki aktiflerin yaklaşık %90' ını oluşturmaktadır.

Temel işlevleri mevduat toplamak ve kredi vermek olan bankaların, piyasada üstlendikleri çeşitli fonksiyonları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Akgüç, 1987: 55-56).

1.4.1. Finansal Aracılık Fonksiyonu

Bankaların ana fonksiyonu aracılıktır. Bankalar, tasarruf sahipleriyle sermaye ihtiyacı duyanlar arasında ilişki kurarak ekonomideki tasarrufları yeniden dağıtmak, yani tüketim tarafında oluşan kaynak fazlalığını kendi kâr elde amacı altında belirli koşul ve yöntemlerle üretime aktarmaktadır. Bu şekilde tasarruflar üretime kanalize edilmiş, bankalar da aracılık fonksiyonunu yerine getirmiş olur (Erol, 2006: 4). Tasarruf sahibi olanlar, tasarruflarını hem çalınma, kaybolma vb. risklere karşı korumak hem de ek gelir elde etmek için bankalara yatırır. Böylelikle de bankalar açısından mevduat oluşarak, kredi verebilecekleri bir kaynak doğmuş olur ve aracılık fonksiyonu yerine getirilir.

Bankalarda toplanan fonlar yine bireylere, firmalara ve devlete belirli bir faiz karşılığında belirli bir süre için kullanılır. Bu fonlar kredi alanlar tarafından tüketim ya da yatırım, firmalar için ise işletme sermayesi, sabit sermaye olarak ya da borçlarını ödemek için kullanılır. Devlet ise vergi gelirleri ve giderleri arasındaki açığı bu fonlarla kapatır.

1.4.2. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama Fonksiyonu

Bankalar topladıkları kaynakları verimli, kârlı alanlara, toplumsal ve kültürel açıdan öncelikli sektörlere aktararak, ekonomide kaynak kullanımını etkilemekte; bu yolla da ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Bankalara kredi verecekleri zaman riskten kaçınmak için en kârlı en faydalı projelere kaynak aktarırlar. Bu sayede farkında olmadan ülke ekonomisinde oluşan kaynakların en verimli noktalarda kullanılmasını sağlarlar. Bankalar, kaynakların iyi kullanılmasını sağladıkları süre ve ölçüde ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadırlar (Akgüç, 1992: 7).

Bir banka farklı süre ve miktarlarda kaynak toplamakta ve bu kaynakları yine farklı süre ve miktarlarda kredi olarak kullanırmaktadır. Böylece, fonların vadelerini değiştirdikleri gibi, ihtiyacı kadar fon bulabileceğinden emin olan yatırımcıların daha büyük yatırım kararı almalarına yardımcı olur. Daha açık bir

ifade ile bankalar fon fazlası olan kişi ve kuruluşlardan, fon açığı olanlara kaynak aktarmak yoluyla, fon transferi sağlarlar. Bankaların yaptığı bu aracılık sayesinde piyasada paranın atıl kalması önlenmiş ve yeni yatırımlar için kaynak sağlanmış olur (Erol, 2006: 6).

1.4.3. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu

İktisat politikalarının amaçlarından biriside adil gelir dağılımının sağlanmasıdır. Servet ile tasarruf, tasarruf ile gelir seviyesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik arttıkça, düşük gelir grupları için tasarruf etmek zor hale gelir. Tasarrufun olmaması da servet oluşturma imkânını ortadan kaldırır. Böylece adil olmayan gelir dağılımı yeniden adil olmayan bir servet dağılımına yol açar. Geliri az olan gruplar tasarruflarını, yatırıma yönlendiremediklerinden dolayı, bankalara yönlendirerek faiz geliri elde etmeye ve refah seviyelerini artırmaya çalışırlar. Faiz gelirleri, bankalara yatırılan tasarruflara göre belirleneceğinden, yüksek faiz oranları gelir dağılımını ve refah seviyesini bozucu etki yapar (Coşkun, 2008: 13).

Bankalar izledikleri kredilendirme politikası ile ekonomideki gelir ve servet dağılımını etkileyebilmektedir. Bankalar verdikleri kredilerle belirli bir coğrafi bölgeyi, gelir grubunu (mesela tarım kesimi) hedef seçmesi sonucu veya sahip olduğu enstrümanlar aracılığıyla faiz, kâr, ücretler üzerinde etkili olarak gelir dağılımını belirli bir grubun, bölgenin veya sektörün lehine olumlu olarak etkileyebilmektedir (Erol, 2006: 7).

1.4.4. Dış Ticareti Fonlama ve İhracatı Teşvik Fonksiyonu

Ulusal ve uluslararası piyasalarda en büyük sorun ödemelerin güvenilirliği konusunda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ticarete taraflar, birbirlerini çok iyi tanımadıkları için karşılıklı bir güvensizlik ve risk içindedirler. İhracatçı sattığı malların bedelini tahsil etmek, ithalatçı ise sözleşmede saptanan malları zamanında

almak amacındadır. Bu noktada banka, ihracatçıya ithalatçı adına ödemeyi yapacağı güvencesini verir; ithalatçıya da ihracatçının istenen nitelikte malı kendisine göndereceğini garanti eder (Seyidoğlu, 2001: 329). Bu vesileyle ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesinde bankalar kefil rolü üstlenerek canlanma ve genişleme sağlamaktadır.

Bir ülkede tasarrufların istenilen seviyede olmaması, hedeflenen kalkınma hızına ulaşılmasında sıkıntılara neden olur. Yatırımların istenilen seviyede olmaması sonucunda ithalat artacaktır. Artan ithalat talebini karşılamak için gereken döviz, ihracattan veya dış borç olarak sağlanabilir. Dış borç şeklinde sağlanan kaynağın geri ödenmesi esnasında, faiz yükü olacağı için, dış borçlanma çok fazla tercih edilmemektedir. İdeal olan döviz ihtiyacının ihracat ile karşılanmasıdır. İhracatın gelişmesi ise ülkenin izlediği dış ticaret politikasına ve ihracat işlemlerinin hızlı, güvenli, daha kolay yürütülmesini sağlayacak ve ihracatı finanse edecek bir sistemin bulunmasına bağlıdır. Bankacılık sistemi içerisinde geliştirilen belge karşılığı ödeme, peşin ödeme, banka teminatı, akreditif, forfaiting ve factoring gibi bankacılık işlemleri dış ticareti finanse ederek, firmaların ithalat-ihracat işlemlerinin daha kolay ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlayarak, ihracatı teşvik etmektedir (Coşkun, 2008: 13).

1.4.5. Para Politikasının Yürütülmesine Yardımcı Olma Fonksiyonu

Hedeflenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için para ve maliye politikası araçlarının en etkin şekilde kullanılması gerekmektedir. Mali sistem içerisinde uygulanan para politikasının etkin olabilmesi için öncelikle bankacılık sisteminin gelişmesi gereklidir. Çünkü Merkez Bankası' nın para politikasına ilişkin uyguladığı araçlar ancak gelişmiş bir bankacılık sistemiyle etkili olmaktadır (Akgüç, 1992: 7). Para politikasının nihai amacı fiyat istikrarını sağlamak, yeni istihdam oluşturmak ve ekonomik büyümeyi sağlamaktır.

Merkez bankaları ve bankalar, para politikası araçlarının uygulayıcılarıdır. Hükümetler parasal taban ve para çoğaltanını değiştirerek ihtiyaç duyulan para arzını istenilen yönde değiştirebilirler. Merkez Bankası, para arzının genişlemesi için

istediği zaman zorunlu karşılık oranını, dispoñibilite oranını ve reeskont oranını düşürür, bankalardan hazine bonosu ve devlet tahvili alarak bankaların kredi hacmini artırır. Para arzının daraltılmasını istediği zaman tersi uygulamalara başvurur. Ayrıca Merkez Bankası faiz oranlarına müdahale ederek tasarrufların bankalara yönelmesini veya bankalardan çekilmesini sağlar. Böylece dolaylı yoldan para arzını kontrol altında tutar (Coşkun, 2008: 14).

1.4.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu

Ekonomide üretilen parayı asli para ve kaydi para olmak üzere iki türe ayırabiliriz. Asli para, Merkez Bankası tarafından üretilir. Kaydi para ise hem Merkez Bankası hem de ticari bankalar tarafından üretilir. Kaydi para, asli paranın icra ettiği tüm fonksiyonlarını yerine getirebilir. Para yaratma gücü sadece banka sisteminin elindedir. Özel kişiler kendi aralarında, borç-alacak ilişkisi kurarak, kaydi para yaratamazlar.

Bankalar, bankacılık hizmetlerinden olan vadesiz mevduat hesapları aracılığı ile müşterilerine, paralarını güvence altında tutma, ödemelerinde kolaylık sağlama, hesaptan hesaba devir yapabilme ve bu hesaplar üzerinden çek kullanma gibi avantajlar sağlamıştır. Mevduat sahipleri bankaların sağlamış olduğu bu imkânlarla nakdi para almadan satın alma gücü elde ederler. Bu nedenle vadesiz mevduat hesabına banka parası veya kaydi para adı verilir.

Halkın günlük ödemelerde kullanacağı banka parasını yaratmak, gelişmiş ülkelerde bankacılığın başlıca fonksiyonlarındanr. Bu ülkelerde günlük alışverişlerin büyük bir kısmı çekle, kredi kartı ile yapılmakta; gerçek para ile banka parası arasında kabul edilme yönünden fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde bazı iş adamları ve şirketler dışında çek kullanımı çok yaygın değildir. Bu yüzden bankalar mevduat parası yaratamamakta, ancak halkın parasını saklama işlevini görmektedir. Mevduata bir miktar da faiz verilmek suretiyle mudileri tatmin yoluna gidilmektedir. Bu nedenle de az gelişmiş ekonomilere oranla gelişmiş batı ekonomilerinde, kaydi paranın toplam para içindeki oransal önemi daha fazladır. Kaydi paranın doğması için bankaya para yatırılması zorunluluğu yoktur. Bankaların

müşterilerine kredi açması ve bu kredi limitleri içinde çekme hakkı tanınması veya kredi kartı uygulaması ile de kaydi para yaratılabilmektedir (Erol, 2006: 7).

1.4.7. Uluslararası Mali Piyasalarda Risk Yönetimi Fonksiyonu

1970' li yılların başlarında Bretton-Woods anlaşmasının yürürlükten kaldırılması ile sabit kur sistemine son verilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu tarihlerde döviz kurlarının büyük oranlarda dalgalanması, gelişmekte olan ülkelerin ithalatını azalttığı ve dünya genelinde ticaret hızını yavaşlattığı için ülkelerin döviz kuru risklerinin yönetilmesi gereğini gündeme getirmiştir. Bu sorunların önüne geçilmesi amacıyla gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete etkin katılımını sağlayacak finansal teknikler geliştirilmiştir. Risk yönetim aracı olarak geliştirilen bu teknikler future ve forward anlaşmaları, opsiyonlar, swaplar ve bunların türevleridirler. Bankalar geliştirilen bu türev ürünlerinin kullanılmasında hem taraf hem de aracı olarak bu fonksiyonu icra ederler (Coşkun, 2008: 16).

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

2.1. FAİZSİZ BANKACILIK

2.1.1. Faizsiz Bankacılık Kavramı

Dünya genelinde “İslam bankacılığı”, Türkiye' de ise “Katılım Bankacılığı” olarak da bilinen faizsiz bankacılığı, fon toplamada ve fon kullanımında kâr ve zarar paylaşımına dayalı olarak çalışan, faaliyetlerinden elde edilen kâr ve zararı ortaklık esasında paylaşan ve İslami esaslara göre faaliyet gösteren kurumlar olarak tanımlayabiliriz.

Faizsiz bankacılığa ait birçok tanım yapılmakla birlikte, bu tanımları kısaca şu şekilde özetlenir; İslami kurallar ışığında hazırlanan mevzuata göre, vatandaşların parasını en iyi şekilde değerlendirmek ve meşru kredi açmak gibi bütün bankacılık ihtiyaçlarını yerine getirmek amacıyla kurulan, her türlü faiz işlemlerine kapalı ve İslami inanç, âdâp ve ahlâkına saygılı mali ve iktisadi bir hizmet kurumudur (Dikkaya ve Kutval, 2014: 27).

2.1.2. Dünyada Faizsiz Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Faizsiz bankacılığın başlangıcı M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil'de hüküm süren Hammurabi' ye kadar uzandığı söylenmekteyse de, İslam tarihinin 1000 yılına yakın önemli bir bölümünde modern anlamda faizsiz bankacılığa örnek alınacak bir kurumun izlerine rastlanmamıştır. (Başgümüş, 1997: 20).

Faizsiz bankacılık sisteminin olup olmayacağı tartışmaları, sistematik olarak ilk defa 1940 ve 50' li yıllarda başlamıştır. 1946' da henüz Pakistan ve Hindistan

birbirinden ayrılmadan önce bu bölge halkından bir grup Müslüman faizli sisteme alternatif geliştirmek için bir araya gelerek faizsiz bir banka modeli geliştirmişlerdir. Bu sistemde kredi verilecek Müslümanlardan istenilen şart borçlarının yanı sıra kazançlarının zekâtını belli bir zamana kadar bankaya ödenmesi olarak belirlenmiştir. Faizsiz bankacılığın dünyada ilk uygulaması 1963 yılında Mısır'da kurulan Tasarruf Bankası ile olmuştur. Faizsiz olarak kurulan ilk banka olan bu banka 1965 yılında 6 şube, 1966 yılında ise 9 şubeye ulaşmıştır. 1977 yılında Mısır'daki sosyalist rejimin, bankaları millileştirmesi sebebiyle bu banka Mısır hükümeti tarafından kapatılmıştır. Mısır'da gerçekleşen bu ilk girişimden sonra birçok ülkede benzer kuruluşlar faaliyete geçmiştir. 1971 yılında Mısır'da Nasır Sosyal Bankası, 1975 yılında ise halkı Müslüman olan ülkelerde bankacılık faaliyetlerini yürütmek üzere Cidde'de İslam Kalkınma Bankası (İKB), 1975 yılında Dubai İslam Bankası, 1977 yılında Kuveyt Finans Kurumu, 1981 yılında ise Dâru'l Mâli El- İslami gibi faizsiz kuruluşlar açılmıştır (Şen, 2011: 42).

Faizsiz bankacılığın tarihini üç aşamada özetlemek mümkündür (Türkmenoğlu, 2007: 14);

- 1- Doğu Dönemi (1972-1975): Faizsiz bankacılığın ilk aşaması olan bu dönemde petrol gelirlerinde ani artış ve büyük likidite öne çıkmaktadır.
- 2- Gelişme Dönemi (1976-1983): Çok sayıda uluslararası bankanın kurulduğu bu dönemde, faizsiz bankaların Arap körfezinden, doğuda Malezya, batıda İngiltere'ye kadar yayıldığı görülmektedir.
- 3- Olgunluk Dönemi (1983'den günümüze): Petrol gelirlerinde yaşanan azalma, doların güçlenmesi, faiz oranlarının artması, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinden sermaye çıkışı gibi nedenlerle, ekonomik gerilemenin yaşandığı dönemdir. Bu yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen Amerika'da Arap bankaları açılmış, Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerde faizsiz bankalar kurulmuştur.

2.1.3. Dünyada Faizsiz Bankacılık

Dünyada son 10 yıldır hızlı bir büyüme kaydeden faizsiz finans sistemi, İslam ülkelerinde gösterdiği büyümenin yanı sıra Avrupa ülkelerinde de faaliyet göstermesi

ile faizsiz finans uygulamalarının yaygınlığının giderek arttığı gözlemlenmektedir. Faizsiz bankacılığın devam ettiği ülkelerde, sistemin kapsamı ve büyüklüğü ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bir uçta finansal sistemin tamamen faizsiz bankacılık ürünlerinden oluştuğu İran ve Sudan yer alırken, diğer uçta ise geleneksel ve faizsiz bankacılık sistemlerinin bir arada işlediği ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, Bahreyn, Endonezya, Malezya, Pakistan veya Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra son yıllarda faizsiz bankacılık ürünlerinin İngiltere, ABD ve İsviçre gibi ülkelerde de aranan finansal ürünler haline gelmiş olması dikkat çekmektedir. Başta Citigroup, Deutsche Bank, HSBC, Lloyds TSB ve UBS (Union Bank of Switzerland) olmak üzere geleneksel bankacılık yapan kurumlar da faizsiz bankacılık sektörü içinde yer almaya başlamışlardır. Bu kurumların geleneksel bankacılık ürünlerinin yanı sıra, faizsiz bankacılık ürünlerini de portföylerine katıyor olmaları veya faizsiz bankacılık faaliyeti gösteren şubeler açmaları, dünyada bu alandaki rekabetin giderek arttığını göstermektedir (Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık, 2007: 8,9).

Dünyada faizsiz bankacılığın uygulandığı bazı ülkelerin durumlarını şu şekilde özetleyebiliriz;

Mısır' da faizsiz bankacılık ve geleneksel bankacılık bir arada yürütülmekte olup, belli bir oranı aşmamak kaydıyla faize izin verilmektedir. Geleneksel faizli bankacılığın bir alternatifi olan faizsiz bankacılık, Mısır'ın finansal sisteminde önemli bir konuma sahiptir. Toplam mevduatın % 17' sini sahip olan faizsiz bankalardan, 1977 yılında Mısır- Suudi Arabistan ortaklığında kurulmuş olan Mısır Faisal Bankası ve daha sonraki yıllarda kurulan ve tamamıyla Mısırlılara ait olan Uluslararası Yatırım Bankası, Mısır bankacılık sisteminin önemli iki büyük faizsiz bankası olarak öne çıkmaktadır.

Malezya faizsiz finans ürünleriyle, dünya faizsiz bankacılık sektörünün lideri konumundadır. Faizsiz bankacılık enstrümanlarını etkin şekilde kullanan Malezya'da, İslami konseptleri kullanan 100'den fazla İslami ürün ve hizmet bankalar tarafından kullanılmaktadır. Bu ülkede bankacılık işlemlerinin %12' si, faizsiz finans yolu ile gerçekleştirilmektedir. Malezya' da faizsiz finans kurumlar incelendiğinde; ilk kurulan faizsiz banka 1983 yılında Bank İslam Malaysia Berhad olmuştur. Faizsiz bankacılığın varlığını devam ettirebilmesi için, daha fazla kurum,

daha çok müşteri ve faizsiz bir para piyasasına sahip olunması gerekmekte ve bunların oluşturulması gibi hedeflere ulaşılması gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla Malezya, 1994 yılında Islamic Interbank Money Market adıyla faizsiz bankacılık için bir piyasa oluşturma yoluna girmiştir. 1999 yılında ise Bank Muamalat Malaysia Berhad adıyla, ülkenin ikinci faizsiz bankası faaliyetlerine başlamıştır. Bu bankanın kuruluşu ile birlikte ülkede ticari bankalarla, faizsiz bankacılık yapan bankalar arasında ürün ve hizmetlerin ortak kullanımı ve pazarlanması arasında atılımlar gerçekleşmiştir. Sonuç olarak günümüzde Malezya'da sadece faizsiz bankacılık alanında faaliyet gösteren iki banka ile birlikte ticari banka ve diğer finansal kurumların da faizsiz bankacılık ürünlerini sunduğu görülmektedir (Özgür, 2007: 16).

Faizsiz bankacılığın İran ve Pakistan' daki durumuna bakarsak diğer ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. İran' da yapılan 1980 devriminden sonra bankaların faizli olarak çalışmalarının durdurulacağı ilan edilmiştir. Faizsiz bankacılığa sistemine geçilmesi ile ilgili tasarımı 30 Ağustos 1980 tarihinde meclis görüşmüş ve 1 Eylül 1983' de yürürlüğe sokmuştur (Öztop, 2006: 25). Bu yasa ile İran parlamentosu bütün faizleri, faize dayalı bankacılığın bütün enstrümanları yasaklamıştır. Böylece faizsiz bankacılık İran'da zorunlu hale gelmiştir.

Pakistan' da ise faiz ödeme ve tahsiline ilişkin bütün yasaların dini kurallara zıt olmaması gerektiği Pakistan anayasasında belirtilmiştir. 1981' de Pakistan' daki bütün ticari bankalar, hesap sahiplerine faizli mevduat yerine, kâr/zarara katılma hesapları açmışlardır (Türkmenoğlu, 2007: 23).

İngiltere' de hem Lloyds TSB ve hem de HSBC Amanah, İslami esaslara uygun ürünler sunmaktadırlar. The Banker dergisinin yaptığı araştırmaya göre en çok İslami aktiflere sahip 15 ülke arasında, birçok İslam ülkesiyle yarışacak kadar önde giden İngiltere de yer almaktadır. Bu aktiflerin çok büyük bir kısmı HSBC Amanah'a aittir. Londra bu bakımdan faizsiz finans açısından merkez olma konusunda, Malezya, Bahreyn ve Dubai ile rekabet etmektedir.

Körfez ülkelerinde ise (Gulf Cooperation Council- GCC), dünyanın en büyük İslami finans kuruluşlarından olan Al Rajhi Bank of Saudi Arabia ve Kuwait Finance House, Dubai İslamic Bank ve İslam Bank Malaysia gibi esas olarak bireysel, kişisel ve özel bankacılık ürünlerini sunmaktadırlar. IMF' ye göre dünya petrol rezervlerinin

yarısına sahip olan körfez ülkelerinde, hızlı bir şekilde büyüyen faizsiz bankalara veya İslami bankacılık hizmetleri sunan ünitelere sahip ülkelerdeki vatandaşların elinde 1,5 milyar dolar özel varlık bulunmaktadır. Körfez ülkelerindeki finansal güç, bölgesel ve uluslararası ayrı bir şekilde İslami ürün penceresi olan veya tamamıyla İslami ürün sunan oyuncularını çekmektedir.

İslam bankacılığının gelişmesine katkıda bulunarak, ilk faaliyet izni veren ülkelerden birisi de Sudan'dır. 1977 yılında Sudan'da kurulan ilk faizsiz banka Sudan Faysal İslam Bankası'dır. Sudan'ın önemli bir diğer faizsiz bankası ise 1981 yılında kurulan Tadamon İslam Bankası'dır. Bu bankanın 20 milyon Sudan Lirası'ndan oluşan sermayesinin %70'i yerli, %30'u ise yabancı işadamları tarafından karşılanmıştır (Uçar, 2001). Sudan'da faizsiz esaslara dayalı olarak faaliyet göstermek isteyen bankaların sayısının kısa zamanda artmasına neden olan en önemli gelişme 1984 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte bankacılığın faizsiz bankacılık temeline oturtulması için geniş çaplı düzenlemelere gidilmiş ve bu amaçla tavsiye kararları alınmıştır (Akın, 1986). Şuan ki durumda Sudan finansal sisteminin tamamı İslami bankacılık ürünlerinden oluşmaktadır.

Birçok Arap ülkesinin aksine, Suudi Arabistan'da bir medeni kanun yoktur. Şeriat, Suudi yetkililerce kanun olarak yorumlanmıştır. Çok muhafazakâr bir ribâ (faiz) görünüşüne sahip olan âlim ve yetkililer tarafından bütün faizler yasaklanmıştır. Ancak Suudi bankalarda kredi kapsamında bulunan hizmetler için komisyon ihdas edilmiştir (Dünya'da ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık, 2004: 29).

Dünyanın en yoğun Müslüman topluluğunun yaşadığı Endonezya' da ise ilk kurulan Bank Muamalat etkin bir konumdadır. Hükümet yerli ve yabancı sermayeyi harekete geçirerek faizsiz bankacılığı geliştirmek için teşvikleri genişletmektedir.

2.2. FAİZSİZ BANKACILIĞI ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER

Faizsiz bankacılığın ortaya çıkış nedenlerinin inceleneceği bu bölümde pek çok nedenden bahsedilebilir ancak temel olarak ana nedenler başlıklar halinde aşağıda açıklanacaktır. Faizsiz bankacılığın ortaya çıkış nedenleri genel olarak; ekonomik, dini ve sosyal nedenler olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

2.2.1. Dini Nedenler

Dünyada ve Türkiye' de faizsiz bankacılık modelinin çıkmasında ve yaygınlaşmasında en etkili olan neden dindir. Paranın ticaretinin yapılması ve faizin yasak olması İslam dininde faizsiz bankaların kurulmasının bir nedeni olmuştur. Faiz, sadece Müslümanlar için değil; Museviler ve Hristiyanlar için de yasaklanmıştır. Musevilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta faiz kesin bir dille yasaklanmıştır. Ancak; Museviler faizi, sadece kendi aralarında yasak olarak nitelendirmekte, Musevi olmayanlara faiz uygulamakta bir sakınca görmemektedirler (Doğan, 2008: 19). Lukas İncil' inin 6'ncükismında "...hiçbir şey beklemeden ödünç verin" buyrulurken faizsiz krediler teşvik edilmekte faizli krediler ise yasaklanmaktadır. Hristiyanlığın ilk devirlerinden itibaren, kiliselerin Roma'nın Papalık Kilisesinden ayrılmalarına ve reform hareketine kadar faiz yasağı devam etmiştir. Bütün kiliseler faiz yasağında birleşmişlerdir. 1777' de, Paris Parlamentosu kutsal yasalarca men edilen her türlü faizi yasaklamıştır (Braudel, 1992. 56). Semavi dinlerin kutsal kitaplarında, iktisadi ve sosyal anlamda düzenlemeler getirilmiş ve temelde genel olarak faiz yasaklanmıştır. Musevilikte faizin yasak olması ile ilgili daha fazla örnek verilebilir ancak biz çalışmamızda İslam dininde faizin yasaklanması ile ilgili kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ve Peygamber efendimizin hadisleri üzerinden örnekler vererek, faizsiz bankacılığın ortaya çıkışını İslamiyet kapsamında değerlendireceğiz.

Tek tanrılı dinlerde faize en katı yasaklamayı getiren din, İslam'dır. Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerifler ve klasik fıkıh kaynaklarında faizin karşılığı olarak geçen kelime ribâdır (Karakuş, 2006: 18,19). Ribâyı haram kılan naslar (ayetler ve hadisler) hiçbir teville meydan vermeyecek derecede açık, kesin ve muhkemdir (Polat, 1977: 144). Kur'an-ı Kerim'de faizin yasak olduğuna dair ayetler 4 surede yer almaktadır. Bunlar; Rum, Nisa, Al-i İmran ve Bakara sureleridir. Söz konusu ayetler mealen şöyledir (Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim Portalı, 2015):

"İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır."(Rum Suresi 39. Ayet)

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”(Al-i İmran Suresi 130. Ayet)

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alı koymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.”(Nisa Suresi160–161. Ayet)

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Alışveriş de faiz gibidir’ demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime rabbinden bir öğüt gelirse (o öğüte uyarak) faizden vaz geçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah onu affeder) kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”(Bakara Suresi 275. Ayet)

“Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise arttırır. (bereketlendirir.) Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.”(Bakara Suresi 276. Ayet)

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.”(Bakara Suresi 278. Ayet)

İslamiyet'te Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli başvuru kaynağı, kesin delil sünnet ve nakli kaynak Hadis-i Şerifler' dir. Hz. Peygamber, Hadis-i Şerifleri' nde faiz ile ilgili konulardan bahsetmiş ve özellikle alış-verişte geçen faizden bahsetmiştir. Hz. Peygamber'in alış-verişe konu olan faiz hakkındaki Hadis-i Şerifi şöyledir:

“Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline, eşit ölçüde ve peşin mübadele edilmelidir. Mallar farklı cinslerden ise istediğin gibi (peşin veya veresiye ve istediğiniz miktarlarda) mübadele edebilirsiniz.”(Ebu Davud, 12: Hadis No: 3349). İslamiyet tarihi incelendiğinde Müslüman halklar, yukarıda değinilen ayet ve hadisler doğrultusunda, kesin bir dille İslâmiyet'te faizin haram olduğunun belirtilmesi ve faizin yasaklaması üzerine, bankacılık sistemine genellikle ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Ancak ekonomik kalkınma için sermaye birikiminin vazgeçilmez bir unsur olması, İslam iktisatçılarını halkın dini inançlarına uygun bir alternatif aramaya sevk ederek faizsiz bankacılık sisteminin doğuşuna sebep olmuştur..

2.2.2. Ekonomik Nedenler

Faizsiz bankacılığın doğuşunu hazırlayan ekonomik nedenlerin başında, 1970’li yıllarda, İslam ülkelerinin petrol kaynaklarından sağladıkları büyük petrol gelirleri gelmektedir. OPEC ülkelerinin o dönemlerde petrol fiyatlarını yukarı çekmesiyle birlikte petrol ihraç eden Müslüman ülkelerin gelir ve birikimleri büyük meblağlara varmıştır. Petro-dolar olarak adlandırılan bu ülkelerin dış ticaret tasarrufları batılı ülkelere kaymış, İslam ülkelerinin kalkınma ve gelişimine katkı sağlamamıştır (Doğan, 2008: 18).

Gelir ve birikimlerin büyük meblağlara ulaşması ve Petro-dolar olarak nitelendirilen tasarrufların batılı ülkelere kayması bu ülkelerde gelir dağılımını daha da bozmuş ve ikili (düalist) ekonomik yapıyı güçlendirmek gibi olumsuz etkiler de yaratmıştır. İslam ülkelerinde yaşanan bu olumsuzluklar bu ülkeleri ekonomik çözüm aramaya yöneltmiştir. Diğer taraftan petrol geliri olmayan ancak doğal kaynakları ve insan gücü olan fakat yeterli sermaye yapısına sahip olmadıkları için bu özelliklerini kullanamayan geri kalmış veya gelişmekte olan İslam ülkelerinin de bulunması, sermaye fazlası olan İslam ülkeleri ile sermaye açığı olan İslam ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin taraflar için olumlu sonuçlar verebileceği görüşü İslam bankalarının kuruluşuna neden olan etkenlerden olmuştur (Akgüç, 1989: 146).

Bütün bu sebeplerden dolayı İslam ülkeleri arasında ortaya çıkan bir arayışın sonucu olarak 1974 yılında İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankası’nın kuruluşun takiben İslam ülkeleri faizsizlik esasına göre çalışan finansal kurumlar oluşturmaya başlamışlardır. Böylelikle, hem faiz hassasiyeti olan İslam ülkeleri arasında ticaret ve finans piyasaları gelişmesi sağlanmış hem de gelişmekte olan İslam ülkelerinden az gelişmiş İslam ülkelerine sermaye hareketinin sağlanmıştır. Faiz nedeniyle sistemin dışında kalmış ve verimsiz alanlara yönelmiş tasarrufların, faizsiz bankacılık kurumları sayesinde ekonomik sisteme dâhil edilmesi gibi nedenler faizsiz bankacılığın doğuşunu hazırlayan nedenlerden olmuştur.

Petrol gelirlerine ek olarak faizsiz bankacılığın doğuşunu hazırlayan ekonomik etkenlere şu iki sebep de eklenebilir;

- Günümüz ticari bankaları, ekonomik kalkınmaya destek olacak uzun süreli yatırım kredileri yerine daha kâr odaklı kısa süreli kredileri tercih etmekte, bu

tercih de gelişmekte olan ÷lkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmamaktadır. Faizsiz bankalar, kalkınma amaçlı yatırım projelerini finanse ederek, gelişmekte olan ÷lkelerdeki var olan bir açığı kapatmasına fayda sağlamaktadır.

- Konvansiyonel bankalar, sanayi ve ticaret ortaklığı gibi amaçlardan ziyade, öncelikle kendi kârlılıklarını düşünmekte ve kredi kullandırdıkları işletmelerin verimli çalışıp çalışmadığını gereğı gibi denetlememekte ve izleyememektedir. Ülke ekonomisi için olumsuzluk teşkil eden bu duruma karşın, faizsiz bankalar, fonları daha çok ortaklık esasına göre kullandırdıklarından, ÷lke ekonomisinin kalkınmasını göz önüne almak ve fon kullanımını takip etmek ve denetlemek mecburiyetindedirler (Akgüç, 1989: 162).

2.2.3. Sosyal Nedenler

İslam dini, sosyal alanda toplumu düzenleyen, eşitsizlikleri gideren birçok kural ve düzenlemeler getirmiştir. Sermayeye ihtiyacı olan zanaatkârlar, işletme sahipleri ve bireyler için faizsiz bir şekilde gerekli olan finans nasıl sağlanabilir, bunun için gerekli kurumlar nasıl kurulabilir sorularına aranan cevaplar faizsiz bankacılığın doğuşunda etken olmuştur.

Bireyleri oluşturan toplumdur. Bireylerin sahip oldukları imkânlar ve yaşam standartları, eşit olmayıp farklı özellikte ekonomik sınıflar oluşturmaktadır. Bir toplumun huzur ve barış içinde yaşayabilmesi için bahsi geçen farklı ekonomik sınıflara mensup bireyler arasında iyi ilişkilerin kurulması, sürdürülmesi ve ekonomik sınıflar arasındaki uçurumun kapatılması amaçlanmalıdır. Bu iyileştirmelerin yapılması noktasında faizsiz bankacılık, fonların reel ekonomi kapsamında değerlendirilmesi sonucu istihdam alanları açmakta üretim faktörlerini harekete geçirmektedir. Böylelikle faizsiz bankacılık toplumda barışın ve bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Faizsiz bankacılık ile mali sistem içerisindeki farklı gelir grupları arasındaki farkın azaltılması, faizin yarattığı sebepsiz

zenginleşme ve emek arz edenlerin aleyhinde gelişen sosyal adaletsizliklerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Eskici, 2007: 13).

2.3. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

2.3.1. Katılım Bankacılığı Tanımı

Dünya genelinde faizsiz bankacılık ya da İslami bankacılık olarak bilinen katılım bankacılığı kavramı, Türkiye’de uygulanmaya başladığı ilk yıllarda Özel Finans Kuruluşları (ÖFK) olarak adlandırılmaktaydı. Ancak 2005 yılında 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nda yapılan değişiklikle ÖFK yerini “Katılım Bankaları” ismine bırakmıştır. ÖFK kavramında yer alan “Özel” kelimesi bu kurumların banka dışı bir finansal kurum gibi algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca uluslararası literatürde tek olan bu kavram bu müesseselerin dünyada kendilerini ifade etmede sıkıntı yaşamalarına yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı yeni bir kavram arayışına gidilerek katılım bankacılığı kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Katılım bankaları mali sektörde faaliyet gösteren, sanayi ve ticareti finanse eden ve faizsiz bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır. Adından da anlaşılacağı üzere katılım bankaları kâra ve zarara katılmayı esas alan bir sistem üzerine çalışmaktadır. Tasarruflarını reel ekonomide doğrudan değerlendirmek üzere katılım bankasına teslim eden tasarruf sahibi gibi katılım bankaları da yapılan fon kullandırmaları sonunda ortaya çıkacak kâra veya zarara katılmaya katlanmak durumundadır. Katılım Bankaları’nın varlık nedeni ve altın kuralı “Faizsizlik” prensibidir. Faizsizlik prensibinin özü ise fon toplarken sabit bir getiri taahhüt etmemek ve fon kullandırırken nakit kredi verilmeden malın peşin alınıp vadeli satılmadır (Katılım Bankacılığı Sistemi Nedir, 2010: 6).

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), katılım bankacılığını şu şekilde tanımlamaktadır;

Katılım bankaları mali sektörde faaliyet gösteren, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan bankalardır. Katılım bankaları, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, faizsiz finansman prensipleri dâhilinde ticaret ve sanayide

değerlendirerek, oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşmaktadır. Bu bankaların isimlerindeki “katılım” sözcüğü gerçekleştirilen bankacılık türünün kâr ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık olduğunu ifade etmektedir. TL, USD, EURO ve altın bazında vadeli hesaplarda toplanan fonlar, kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, finansal kiralama, ortak yatırımlar ve kâr/zarar ortaklığı yatırımı yöntemleriyle değerlendirilmektedir. Ticaretin ve sanayinin ihtiyaç duyduğu, hammadde, emtia, gayrimenkul, makine ve teçhizatın temini, katılım bankacılığı prensiplerine uygun olarak, yani mal alım satımının finansmanı yoluyla sağlanmaktadır. Ayrıca halkın ihtiyaç duyabileceği diğer bankacılık hizmetleri de sunulmaktadır. (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2007: 19)

2.3.2. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Çalışmamızın önceki bölümlerinde faizsiz bankacılık ya da diğer adıyla İslami bankacılık kavramları incelenmiş olup, Türkiye’de bu kavramı karşılayan katılım bankacılığı bu bölüme bırakılmıştır. Bu bölümde Türkiye’de katılım bankacılığının genel yapısı ve Türkiye’deki gelişimi aktarılmaya çalışılacaktır.

Uluslararası alanda yaşanan gelişmelere bakıldığında, Türkiye’nin 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası’nın kurucu üyeleri arasında yer alması, sermaye payını 1984 yılında artırarak bu kuruluşun en büyük ortaklarından biri haline gelmesi, İslam Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu’nda sürekli üye bulundurma hakkını elde etmesi önemli gelişmelerdendir. Türkiye’ nin, İslam Kalkınma Bankası’ndaki söz sahibi ülkeler arasında yer almasının ardından Türkiye’de faizsiz bankacılıkla ilgili atılan ilk önemli adım Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’nın (DESIYAB) kurulması olmuştur. Bu banka kâr/zarar ortaklığı esaslı ile faaliyet gösteren, faizsiz finansman sağlamak üzere kurulan ilk mali kuruluştur. Türkiye’nin özellikle 1975’ ten sonra işçi dövizlerine çok ihtiyacının olduğu bir dönemde kurulan bu banka, yurt dışında çalışanların tasarruflarını kâr/zarar ortaklığı esasına göre değerlendirme ve ortak bir ekonomik güç altında birleştirerek kârlılık anlayışı içinde yurt içinde hızlı bir şekilde sanayileşmeyi amaçlamıştır. Bankaya, bu amaçların gerçekleştirilmesi için her türlü ticari, yatırım, kalkınma ve sigortacılık alanlarında faaliyette bulunma, özel döviz tasarruf ve yatırım fonları kurma, kâr/zarar ortaklığı esasına göre tahvil çıkarma izni verilmiştir (Akin, 1986: 282).

Faizli ya da faizsiz olarak çalışma konusunda karar yetkisi yönetim kuruluna bırakılmış ilk faizsiz banka girişimi olan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 3 yıl gibi bir süre zarfında faizli sisteme geçerek ilk faizsiz banka denemesi son bulmuştur. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye’de faizsiz finans sisteminin gelişimini şu şekilde özetlemektedir:

Türkiye’de faizsiz finansmana ilişkin önemli adım DESİYAB’ın kuruluş kararname ile aynı kararnamede yer alan “Kâr/Zarar Ortaklığı Belgesi”(KZOB) olmuştur. 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Banka’nın kâr/zarar ortaklığı esaslarında işlem yapabileceği belirtilmiştir. 1974 yılında düzenlenen KZOB’ nin ardından 1981 yılında yayınlanan Maliye Bakanlığı’nın 1 nolu tebliğiyle adı “Kâra İştirakli Tahvil” olarak değiştirilmiştir.

Tüm bu faizsiz bankacılık ve finansman girişimlerinin nihayetinde en önemli gelişme, 1980 ihtilalinin sonrası hissedilen ciddi ekonomik yapılanma ihtiyaçlarının sonucu ve 24 Ocak Kararları’nın ardından oluşturulması hedeflenen dışa açık büyüme modelinin etkisiyle 16.12.1983 tarihli 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye istinaden “Özel Finans Kurumları” adı altında ilk faizsiz bankaların kurulması olmuştur.

Bu yeni bankacılık/finansman anlayışının esas amacı, ekonomiye katılmayan mali değerleri yastık altından çıkararak faizsiz finansman esasları çerçevesinde ekonomiye kazandırmaktır. Ayrıca Türkiye’ nin de üyesi olduğu İslam Kalkınma Bankası’nın amaçları arasında yer alan hem İslam ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirme hem de bu ülkelerin petrol zengini olanlarını Türkiye’ye kaynak aktarımının sağlanması hedeflenmiştir. 25 Şubat 1984 tarihinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’ nın, 21 Mart 1984 tarihinde T.C. Merkez Bankası’nın yayımladığı tebliğlerle de sistemin ayrıntıları düzenlenmiştir. Daha sonra çıkarılan çeşitli tebliğ ve düzenlemeler sonucunda bu sistemin mevzuat alt yapısı tamamlanmıştır. Nitekim tüm bu yapılanma ve girişimler neticesinde 1984 yılında kurulan Albaraka Türk Katılım Bankası, ilk olarak 31 Ocak 1985 tarih ve 10912 sayılı yazı ile BDDK’ dan “faaliyet izni” almıştır. Başta finans sektörü olmak üzere inşaat, ticaret ve konut sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda firmadan oluşan Suudi kökenli Dallah Grubu’nun öncülüğünde İslam Kalkınma Bankası ve yurt içinden tanınmış itibarlı Topbaş Grubu ortaklığı ile Mayıs 1985’te fiilen faaliyete başlamıştır (Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık, 2003: 47). Albaraka Türk’ün ardından Faisal Finans Kurumu aynı yıl faaliyete başlayan ikinci kurum olmuştur. Bu kurumu 1989’da kurulan Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş.izlemiştir. Ardından sırasıyla 1991’de Anadolu Finans Kurumu A.Ş.,1995’te İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve son olarak 1996’da Asya Finans Kurumu A.Ş. faaliyete başlamıştır. İlk kurulan bu faizsiz üç banka özellikle Körfez Bölgesi’ne ait yabancı

sermaye ağırlıklı kuruluşlar iken sonra kurulanlar tamamen ya da çoğunlukla yerli sermaye ağırlıklı girişimler olarak piyasada yerlerini almışlardır.

1983' te Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmalarının önu açılan Özel Finans Kurumları için en önemli gelişme ise 1999'da 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dahil edilmeleri olmuştur. Yine 2005 yılında hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde yapılan en son düzenlemelerle yasal çerçevesinin son hali belirlenen söz konusu kuruluşlar, 01.01.2006 tarihinden itibaren kazandıkları yasal hüviyetlerini ve sorumluluklarını bu yasaya bağılı olarak sürdürmektedirler. Yine bu yasa ile "Katılım Bankası" unvanını kullanmaya başlamışlardır.

Türkiye'de faaliyete geçen ilk faizsiz banka örneklerinden olan Ortadoğulu sermayedarlardan oluşan Faisal Finans Kurumu A.Ş. yönetimi bir dönem Kombassan Holding idaresi altında bulunmuş olup, 2002 yılında Ülker grubu ortaklarından Sabri Ülker tarafından satın alınarak ismi Family Finans Kurumu A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Ülker grubuna ait Family Finans Kurumu A.Ş. ile 1991 yılında yine tamamen yerli sermaye ile faaliyete geçen Anadolu Finans Kurumu Mayıs 2005 tarihinde vardığı anlaşma neticesinde %50'şer ortaklık payı ile birleşmişler ve 1.01.2006 tarihinden itibaren aynı çatı altında hizmet vererek Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bankacılık sektöründe çeşitli sıkıntıların yaşandığı, krizlere rastgelen bir dönemde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yukarıda bahsi geçen kuruluşlardan, 1995 yılında kurulan İhlas Finans Kurumu A.Ş.'nin 9 Şubat 2001 tarihinde faaliyetlerinin durdurulmasına karar verilmiştir. (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2007)

Şuanda ülkemizde faaliyet gösteren Katılım Bankaları aşağıdaki gibidir:

- Albaraka Türk Katılım Bankası,
- Kuveyt Türk Katılım Bankası,
- Bank Asya Katılım Bankası,
- Türkiye Finans Katılım Bankası.

2.4. KATILIM BANKACILIĞININ PRENSİPLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Katılım bankacılığının temel prensibi faizsizlik esasıdır. Faizsiz esasa göre toplanan tasarrufların yine faizsiz esaslara göre fon olarak kullandırıldığı bir bankacılık modeli uygulanması ana prensiptir. Katılım bankacılığında bankalar, kapitalist ekonomi içinde, mümkün olduğunca, faizsiz bankacılık esasına uygun

olarak, günümüz geleneksel bankacılığının yaptığı hemen hemen tüm bankacılık işlemlerini yapmaktadırlar. Katılım bankaları, bankacılık hizmetlerinin yanı sıra müşterilerine faizsiz finansman alternatifleri sunan ve topladıkları fonları ticaret ve “kâr/zarar ortaklığı” prensibiyle, ticari ve sınaî faaliyetlerin finansmanında kullandırmayı prensip edinen kurumlardır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 7).

Katılım bankalarının temel prensipleri ve özelliklerini özetlersek;

- Faizsizlik Prensibi: İslam, faizi kesin olarak yasakladığı için İslam ekonomisinde sermaye, kredi sistemi ile değil, ortaklık sistemi ile sağlanır (Bayındır, 2007: 249). Katılım bankalarının temeli de ortaklığa dayanır. Katılım bankaların en önemli özelliği çalışmalarında faize yer vermemeleridir. Yani, sağladıkları kaynaklara faiz ödemezler. Kullandırdıkları kaynaklar için, müşterilerinden faiz tahsil etmezler. Zaten katılım bankalarının kuruluş gerekçesi de, faizli işlemlere dini inancı gereği karşı olan insanlara ve bu insanların şirketlerine hizmet etmektir. Katılım bankasında tasarruf sahibi-banka ilişkisi, klasik bankacılıktaki mudi-banka ilişkisinden tamamen farklıdır. Aradaki fark, mudinin bankacılık işlemine katılımcılığı ile tasarruf sahibinin katılımcılığının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bankaların isimlerindeki “katılım” sözcüğü yapılan bankacılık türünün kâr ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık olduğunu ifade etmektedir (Güngör, 2009: 235).

Konvansiyonel bankalar belirli vadeler ve faiz karşılığında müşterilerinden mevduat toplamaktadır. Vade sonunda müşterinin alacağı faiz getirisi belli ve kesindir. Katılım bankalarında ise, sabit bir getiri söz konusu değildir. Hesap sahibi ile ortaklık ilişkisi kurulduğundan dolayı, hesap sahibi vade sonunda oluşan kâra ortak olduğu gibi oluşan zarara da katlanmak durumundadır.

- Ticaretin Esas Oluşu: İslam’da faizin haram, ticaretin ve kârın helal olması bu kuruluşları müşterileriyle ticari nitelikli iş yapmaya yöneltir. Para ticareti İslam’da yasak olduğuna göre, kar etmek için mal ticareti gerekli olur (Uslu, 2005). Katılım bankacılığında para bir sermayedir, ticari bir mal olarak kabul edilmez. Bu nedenle tek başına para satın alma gücünü gösterir ve alınıp satılmaz. Katılım bankacılığı, ticaret ve ortaklık yoluyla yapılan servet artışını destekler.

- Risk Paylaşımı Esası: Ticaret ve ortaklığa dayalı bu sistemde meydana gelebilecek risk taraflarca üstlenilir. Emek-sermaye (mudaraba) ortaklığında parasal riski tamamen sermaye sahibi, emek riskini ise emek sahibi üstlenir. Sermaye ortaklığında (muşaraka) ise sermayedarlar ortaklığa koydukları sermayeleri oranında zarar riskini üstlenirler. Bu ortaklık biçimlerinden elde edilecek kâr ya da zarar tutarı faaliyet sonucu oluşur ve önceden belli değildir.
- İslam' a Uygun Faaliyetlerin Olması: Yatırımlar, İslam dininin yasakladığı (alkol, silahlanma, müstehcen, domuz ürünleri vb.) konular dışında yapılmalıdır. Böylelikle yapılacak her yatırım, İslam çerçevesinde yapılacağından, toplum iştirakini sağlayıcı, insani değerlere saygılı olmaktadır. Dünyada yaygınlaşmaya başlayan faizsiz bankacılık sistemi ülkeden ülkeye bazı farklılıklar gösterse de, hepsinin ortak yönü, finansal işlemlerin reel ticarete bağlı olmasını şart koşturmak ve reel ekonomi de olsa yasak olan sektörlerde yatırım yapılmasını yasaklamaktır. Oysa klasik bankaların böyle bir amacı yoktur (Sürdürülebilir Büyüme ve Katılım Bankaları, 2007: 9).

Katılım bankacılığında kullanılan fonların çok büyük bir kısmı, sosyal verimliliği olan teşebbüsleri ve yatırımları finanse eder. Reel sektörü ve ticareti finanse eden katılım bankaları spekülasyon ve nominal işlemler yapmadıklarından ülke ekonomisine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlarlar.

2.5. KATILIM BANKACILIĞININ AMAÇLARI

Faizsiz bankacılığının temel amacı, İslam'ın kabul ettiği iktisadi prensipler doğrultusunda ekonomiye katkı sağlamaktır. Özellikle faize hassasiyeti olan kesimin, sermaye oluşumuna etkin bir şekilde katılması sağlanırken, bu oluşumun kurulması için de gerekli altyapının hazırlanması gerekmektedir. Bu sebeple mevcut hukuk ve bankacılık sistemi içerisinde mümkün olduğunca faizsiz bankacılık anlayışını kendilerine prensip edinmiş katılım bankalarının temel amacı; faizin yer almadığı,

riskin paylaşıldığı, İslami kurallara uygun ticaret anlayışının egemen olduğu bir piyasanın oluşturulması olarak ifade edilebilir (Özulucan ve Deran, 2009: 89). İslam'ın öngördüğü iktisadi prensiplere göre ekonomiyi geliştirme amacını edinen katılım bankaları. İslam dininin getirdiği faiz yasağı nedeniyle, konvansiyonel bankalardan uzak duran, İslami hassasiyetleri yüksek olan kişilerin tasarruflarını ekonomiye dâhil edilmesine ve bu fonlar atıl kalmasına engel olmaktadır (Doğan, 2008: 16).

Katılım bankalarının kuruluş gayelerinden bir diğeri de sosyo- ekonomik hedeflerin başarılmasında etken olmaktır. Katılım bankaları hem toplumsal alanı, hem ekonomik alanı, hem de ikisi arasındaki ilişkiyi düzenleyerek, sosyo-ekonomik hedeflerin başarıya ulaşması için temel ihtiyaçların karşılanmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankaları ile dünyada tam karşılığı olmasa da İslam bankacılığının amaçları önemli ölçüde benzerlik gösterdiği söylenebilir. 1980 yılında Riyad' da toplanan İslam ülkeleri Merkez Bankaları Governörleri toplantısında, İslam Bankacılığı 'nın amaçları arasında sayılan bazı hususlar şöyledir (Karaman, 1992: 7);

- İslam ekonomi ilkelerini hayata geçirmek,
- Tasarrufların yatırımlara yönlendirilerek istihdam yaratma ve sosyo-ekonomik sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunmak,
- Dengeli bir finans sistemi kurmak,
- Farklı bankacılık hizmetlerini İslami ilkelere doğrultusunda uygulamak,
- Faizli bir sistem içerisinde yaşarken, kâr fırsatlarından mümkün olduğu kadar fazla yararlanmak.

Katılım bankacılığının amaçları ile İslam bankacılığının amaçları aynı gibi olsa da en önemli farklılık, katılım bankalarının, İslam ekonomi ilkelerinin tamamının hayata geçirilmesi gibi bir amacının olmamasıdır. Zaten bu amacın mevcut ekonomik ve hukuk sistemi içinde gerçekleştirilmesi de mümkün değildir.

O halde katılım bankalarının temel amaçları; geleneksel bankacılık hizmetlerinin yanı sıra, dini inançları nedeniyle faize karşı olan kitlelerin döviz, altın, gayrimenkul, şeklindeki atıl fonlarını reel ekonomiye kazandırarak, hem genel

hatlarıyla dini prensipleri ilke edinen mali sistemin oluşumunu sağlamak, hem de bu sosyo-ekonomik yapıya katkıda bulunmaktır. Katılım bankaları bu anlayışları ile finans piyasasına yenilik, çeşitlilik ve derinlik kazandırmışlardır. Katılım bankaları bu yönüyle, finans piyasasına alternatif mali kurum ve araçlar kazandırarak, mali sistemi tamamlayıcı bir unsur olmuşlardır.

2.6. KATILIM BANKACILIĞI FAALİYETLERİ

Katılım bankacılığı sisteminin temeli, mevduat bankacılığında da olduğu gibi önemli iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan biri fon toplama diğeri ise fon kullandırmadır. Katılım bankacılığında hassas olunması gereken konu ise bu işlevlerin yerine getirilirken faizsiz bankacılık prensiplerine uygun hareket edilmesidir. Bu bölümde katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri, gayri nakdi kredi kullandırma faaliyetleri ve diğeri faaliyetleri açıklanacaktır.

2.6.1. FON TOPLAMA FAALİYETLERİ

Katılım bankaları 5411 sayılı bankacılık kanunu ile belirlenmiş olan iki çeşit fon toplama faaliyeti vardır. Bunlardan ilki “özel cari hesaplar aracılığı ile yapılan fon toplama”, ikincisi ise “kâr-zarara katılma hesapları aracılığı ile yapılan fon toplama” faaliyetidir.

2.6.1.1. Özel Cari Hesaplar

5411 sayılı Bankacılık Kanunu’ nun Tanımlar ve Kısaltmaların yer aldığı 3.maddesinde Özel Cari Hesap; “Katılım Bankaları’nda açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.” şeklinde açıklanmaktadır.

Türk Lirası (TL) veya yabancı para(YP) cinsinden vadesiz olarak açılan ve istenildiği zaman geri çekilebilen, karşılığında kâr veya zarar payı verilmeyen özel cari hesaplar, genellikle kısa vadeli ödeme ve transfer kolaylıkları için yatırılan bir mevduat türü olarak kabul edilmektedir. Katılım bankaları, nezdinde açılan özel cari hesaplar aracılığı ile hesap sahibi müşterilerine bu hesaplardan;

- Çek keşide etmek,
- Çek ve senet tahsilâtları,
- EFT ve havale işlemleri,
- İthalat ve ihracat işlemleri,
- Fatura, kredi kartı, otomatik ödeme vb. bankacılık hizmetlerini sunmaktadır.

2.6.1.2. Katılma Hesapları

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre katılma hesabı: “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullanırılmasından doğacak kâr ya da zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar” olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde kâr/zarara katılma hesapları olarak bilinen katılma hesaplarında, katılım bankası ile tasarrufçu arasında, konvansiyonel bankalarca açılan vadeli hesaplardaki gibi bir “borç-alacak” ilişkisi bulunmamaktadır. Bunun yerine kâr/zarar ortaklığı ilişkisi vardır. Katılım hesaplarında önceden belirlenmiş sabit bir getiri garantisi bulunmamaktadır. Hesap sahibi yatırdığı fonun katılım bankasınınca işletilmesi sonucu ortaya çıkan kâr veya zarara katılmak durumundadır. Katılma hesapları, katılım bankacılığın temelini oluşturmakta olup, katılım bankalarının en önemli fon toplama kaynağıdır.

Katılma hesabı, katılım bankalarında açılabilen ve getirisi önceden belirlenemeyen hesaplardır. Tasarruflarını katılım bankalarınınca açılan, kâr/zarara katılma hesabı ile değerlendirmek isteyen tasarruf sahiplerine bir sözleşme çerçevesinde katılma hesabı cüzdanı düzenlenerek katılma hesabı açılabilir. Açılan hesap 1 aylık, 3 aylık, 6 aylık, 1 yıl ve 1 yıldan daha uzun vadeli (1 ay, 3 ay, 6 ay ve

yıllık kar payı ödemeli) (Tunç, 2010: 192) vadelerde ve bu vadelerin haricinde esnek vadeli (31 günden fazla olmak kaydıyla istenilen gün sayısında) olarak açılabilir. Katılma hesapları TL, EUR ve USD para cinslerinden açılabilir.

Yukarıda daha öncede belirtildiği üzere önemli olan nokta, anaparanın getirisi olarak herhangi bir oran ya da meblağ önceden belirli değildir. Hesap açılma esnasındaki kâr paylaşım oranlarına göre açılan hesaba anapara üzerinden o dönem elde edilen kâra göre kâr payı dağıtılır. Kâr payı garantisi olmadığı gibi anapara garantisi de yoktur. Böyle bir durumun oluşması durumunda müşteriye ödenebilecek olan tutar birim hesap değeri üzerinden hesaplanır. Birim hesap değeri, hesap sahibinin katılma belgesinde yer alan hesap değeri sütunundaki en son değer katılım bankası tarafından açıklanan birim değer ile çarpılması suretiyle bulunmaktadır (Takan, 2002: 18). Başka bir ifade ile katılma hesabı sahibinin bankaya yatırmış olduğu parası üzerinde hak iddia edebileceği bir değerdir.

2.6.2. NAKDİ FON KULLANDIRMA FAALİYETLERİ

Katılım bankalarının en önemli gelir kaynakları arasında nakdi fon kullandırma faaliyetleri gelmektedir. Nakdi fon kullandırma faaliyetleri kapsamında katılım bankaları; kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, kâr-zarar ortaklığı, emek-sermaye ortaklığı, finansal kiralama ve mal karşılığı vesaiğin finansmanı gibi yollarla gerçek ve tüzel kişi müşterilerine fon kullandırmaktadır.

2.6.2.1. Kurumsal Finansman Desteği

Katılım bankalarının en yaygın olarak kullandığı fon kullandırma yöntemi, kolay ve basit bir uygulama yöntemi içerdiği için kurumsal murabaha yöntemidir. Eski adıyla üretim desteği, yeni adıyla kurumsal finansman desteği, orijinal adıyla murabaha olarak isimlendirilen bu yöntem, “Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dâhilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, gayrimenkul ve hizmet bedelinin katılım bankasınca işletme adına

satıcıya ödenmesi ve bunun karşılığında işletmenin borçlandırılması işlemi” olarak tanımlanmıştır (Tok, 2006: 59).

Murabaha yönteminde satıcı, malını peşin satma, alıcı da onu veresiye alma imkânını elde eder. Satıma konu olan mal belli olur, fiyat konusunda taraflar anlaşır, taksit miktarları ve ödeme süreleri belirlenirse, satış gerçekleşir (Bayındır, 2005: 200). Bu yöntemde katılım bankası müşterisi bir mal satın almak için kredi kullanmak istediğinde, katılım bankası finansmanı müşterisine nakit olarak sağlamayıp müşterinin yazılı isteği üzerine malı satın alır ve üzerinde anlaşılan kâr payını ilave ederek müşterisine satar. Bu kredi işleminde malın fiziki olarak mevcut olması katılım bankasının mevcut olan bu malı satın aldıktan sonra kârını ekleyerek alıcıya satması gerekmektedir. Katılım bankasınca vadeli şekilde satılan bu mal bedelinin tahsili bir defada veya taksitler halinde olabilmektedir (Takan, 2002: 17).

Bu yöntemle işletmelere üretim amaçlı yatırımları için üçüncü kişilere peşin ödeme yapılarak, işletmelere vadeli ödeme imkânı tanınır, ödeme gücüğü içine girmemeleri amaçlanmıştır. Ayrıca katılım bankalarınca en çok tercih edilen ve gerçekleşen fon kullandırma yöntemi budur. Yöntemin en önemli özelliği kısa vadeli üretim desteği sağlamasıdır. Ekonomik belirsizlikler uzun vadeli fon kullanımını olumsuz etkilemekte ve kullanılan fonun tahsil edilememe riskini artırmaktadır. Kullandırılan fonların tahsil edilememesinin yanında, yatırım yapmanın uzun bir süreç olması, ortaklık yapılan gerçek ya da tüzel kişilerin denetimlerinin yapılması suretiyle durumlarının değerlendirilmesinde güçlükler çıkması, ya da yapılan yatırımlardan istenilen oranda kâr elde edilememesi, katılım bankalarını bu yöntemi kullanmaya yöneltmiştir (Kalaç, 2000: 31).

Ancak bu işlemin niteliği açısından katılım bankasının normal bir ticari işletmeden farklı yanları da vardır (Tunç, 2010: 215).

- Ticari işletme malın alış fiyatında inisiyatif sahibidir. Satış fiyatında piyasa şartları rol oynar. Katılım bankasının işlemlerinde malın alış fiyatı ve satın alınacağı kimse banka tarafından değil bankanın fon kullanma müşterisi tarafından belirlenmiştir. Satış fiyatının tespitinde ise piyasa şartları da etken olmakla birlikte diğer kredi kuruluşlarının fiyatları ağırlıklı rol oynar.
- Fon kullandırma yöntemleri içinde kurumsal finansman desteği (KFD) ağırlıklı olduğu için, kârlılık oranı sınırlı ve belli aralıktadır. Bu nedenle

katılım bankasının kârı, ticari işletmelerin kârlılık düzeyi gibi yüksek veya çok düşük düzeyde bir dalgalanma göstermez. Katılım bankalarının kâr oranlarının mevduat bankalarının faiz oranlarına yakın olması rekabet açısından önemlidir. Kâr oranlarının faiz oranlarından çok yüksek olması durumunda katılım bankalarında fazla fon oluşacak ve buda karlılığı azaltacaktır. Yine kâr oranlarının mevduat bankalarından çok düşük olması sonucunda ellerindeki fon hızla azalacak bu da yine olumsuz bir durum ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle katılım bankaları rekabet edebilmek için kâr oranlarını faiz oranlarına yakın seviyelerde belirlerler.

- Katılım bankasının diğer ticari işletmeler gibi alıp stoklama, uygun zamanda satma ve yüklü alımlarda iskonto elde etme veya aldığı ürünü işleyerek katma değer ilave ederek satma gibi imkânları yoktur.
- Alım satım konu malın evsafı ve kalitesi, ödeme şartları bankanın fon kullanma müşterisi tarafından belirlenir.

2.6.2.2. Bireysel Finansman Desteği

Bir çeşit murabaha işlemi olan bireysel finansman desteği katılım bankalarının bireysel müşterilere ticari nitelikte olmayan mallar için konut, taşıt ve ihtiyaç finansman desteği şeklinde kullanırlar.

Eskici' ye göre bireysel finansman çeşitleri şunlardır (2007: 63);

- “Konut Finansman Desteği” müşterinin satın almak istediği gayrimenkulün katılım bankası tarafından satın alınıp, istenilen vadeye göre üzerine kâr payı ilave edilerek, müşteriye satılması işlemidir. Arsa ve işyeri dâhil kat mülkiyeti ya da kat irtifakı bulunan bütün gayrimenkullerin alım ve satımı yapılabilmektedir.
- “Taşıt Finansman Desteği” ise kredibilitesi olan gerçek ve tüzel kişilere, almak istedikleri taşıtın katılım bankasınca satın alınması ve istenilen vadeye göre kâr payı ilave edilerek satılması yoluyla kullanılan finansman modelidir.

- Diğer bireysel ihtiyaçların karşılanması amacıyla ticari veya sınai faaliyetlerin finansmanında kullanım amacını taşımayan, kişisel ya da hane halkı ihtiyaçlarını gidermeye yönelik malların temin edebilmesi için, gerçek kişilere kullandırılan finansman desteğidir. Piyasa şartlarının elverişli olması koşuluyla, müşterinin ihtiyacı olan tüketim malının katılım bankası tarafından alınarak, müşteriye istenilen vadede uygun kâr ilave edilerek satılması şeklinde kullandırılır.

Bu bağlamda eğitim, teknolojik ürünler, beyaz eşya, ev eşyası vb. bireysel tüketime dayalı ihtiyaçlara da finansman sağlanabilmektedir. Örneğin; evine kombi taktırmak isteyen banka müşterisi kredi talep ettiği takdirde alım satımı belgelendiren faturanın ibrazı şartıyla katılım bankaları tarafından kredilendirilebilir. Bu kredilendirme vadeli satış usulü ile gerçekleşir.

2.6.2.3. Kâr- Zarar Ortaklığı

Bu yöntem, katılım bankası aracılığı ile fon kullanmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin ticari faaliyetlerinde ya da bir malın alım- satımında kâr- zarara katılmak üzere oluşturulan bir sözleşmeye dayanır. Bu yöntemde, katılım bankası ile gerçek ya da tüzel kişi arasında kâr- zarar ortaklığı yatırım sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşme kâr- zarar ortaklığına ilişkin hukuki ve mali ilişkileri düzenler (Söyler, 2014: 8).

Kâr- Zarar ortaklığı için katılım bankasına başvuran proje sahibinin projesi katılım bankası tarafından incelenir. Projenin uygun bulunması halinde kâr- zarar ortaklığı kurulur. Ortaklık ilişkisi farklı oranlarda sermaye ile kurulabilir. Projenin bitirilmesi ile ortaklık ilişkisinin sonucunda ortaya çıkan kâr, ortaklık anlaşmasında belirtilen oranlarda dağıtılır. Ortaklık anlaşmasında tarafların alacakları kârlar sabit bir miktar olarak değil yüzde olarak belirlenir. Zarar ortaya çıkması halinde ise taraflar sermayeleri oranında zarar yüklenirler (Çizakça, 1993: 45).

İslam ülkelerinde muşaraka olarak bilinen bu yöntemi teknik olarak ikiye ayırabiliriz:

- Sürekli Muşaraka: Projenin devam ettiği süre içerisinde banka ve müşterinin ortaklığı sürer.

- **Azalan Muşaraka:** Bu yöntemde bankanın ortaklık payı, zamanla hisselerinin belirli vadelerde müşteri tarafından satın alınması ve proje bittiğinde tamamen müşterinin mülkiyetine geçmesi şeklindedir.

Genellikle sanayi ve ticaret sektörlerinde kullanılan bu yöntem katılım bankalarınca, ekonomik dalgalanmaların ve belirsizliğin yüksek olduğu, istikrarsız ekonomik ortamlarda, daha fazla riskli bir fon kullandırma yöntemi olduğu için uygulamada daha az kullanılır.

2.6.2.4. Emek- Sermaye Ortaklığı

Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinden birisi de İslam ülkelerinde mudaraba olarak bilinen emek- sermaye ortaklığı yöntemidir. Mudaraba işleminde katılım bankası projeye sermayesi ile ortak olurken, müşteri ise emeğini ortaya koyarak projede yer alır. Bu yöntem piyasaya yeni giren, yetenekli fakat mali yeterliliğe sahip olmayan girişimci kimselerin bu yeteneklerinden istifade etme amacıyla kullanılacak en uygun yoldur. Yetenekli ve başarılı kişiler, kredibilitesi yüksek ve güvenilir olmaları halinde katılım bankalarından bu yöntem yoluyla fon kullanabilir.

Bu yöntemde projesi banka tarafından onaylanan ve finanse edilen yöneticiye (tüzel kişi de olabilir) “Mudarib”, projeyi finanse eden ve sadece sermayesi ile destek veren kişi veya kuruma da “Rabbul-mal” denilmektedir (Şahin, 2007: 53). Katılım bankaları; proje sahibi ile sözleşmeyi imzaladıktan sonra proje sahibinin isteği üzerine sözleşme konusu sermayeyi onun emrine hazır tutmak zorundadır. Sözleşmede belirlenen şartların dışında, banka, proje sahibinin yaptığı faaliyetlere karışma yetkisine sahip değildir. Ancak proje sahibinin plansız ve düzensiz çalışması nedeniyle kesin zarar tehlikesinin ortaya çıkması durumunda zararı önleyici bir takım girişimler de bulunabilir. İsteddiği her an hesapları denetleyebilir resmi ve gayri resmi bütün kayıtları isteyebilir (Akın, 1986: 130).

Mudaraba sözleşmesinde banka fonun sahibi (Rabbul-mal) olarak, tanımlanmış proje için gerekli fonların tamamını tahsis eder. Müşteri (Mudarib) den sermaye koyması beklenmez. Fakat projeyi yakından takip edip, işi gerçekleştirecek

olan taraf müşteridir. Müşteriye ayrıca yönetim gideri ödenir ve projenin gerçekleştirilmesi için yapılan harcamalar proje kârından düşülür. Mudaribin bu işlemin neticesinden alacağı pay oransal olarak başlangıçta sözleşme ile belirlenir. Ancak kâr tutarı mutlak bir rakam olarak önceden belirlenemez (Çizakça, 1996:4).

Sonuç olarak projeden kâr elde edilmiş ise önceden belirlenen sözleşme şartlarına göre taraflarca paylaşılır. Projeden zarar edilmiş ise, emek ve sermayesi ile projede yer alan mudarib sadece harcamış olduğu emek ve bilgi birikimi ile sorumlu olup sermaye zararına ortak değildir. Ne kâr ne de zarar edilmiş olursa sermaye sahibi proje için harcamış olduğu sermaye tutarını geri alarak proje sonlandırılmış olur.

2.6.2.5. Finansal Kiralama

6361 sayılı Finansal Kiralama Kanunu çerçevesinde taşınır ve taşınmaz malların katılım bankaları tarafından temin edilerek kiraya verilmesi işlemine finansal kiralama adı verilmektedir. Ülkemizde finansal kiralama ve leasing olarak, İslam ülkelerinde ise İcara olarak bilinen; Finansal kiralama yöntemi ile uzun vadeli fon kullandırma mümkündür. Yatırım bankalarında olduğu gibi katılım bankaları da ayrı bir şirket kurmaksızın, finansal kiralama işlemlerini aynı bünye içerisinde yerine getirmektedirler. Bu yönüme göre, yatırımcının (kiracı) ihtiyaç duyduğu mal veya ekipman, katılım bankası tarafından satın alınarak kiracıya kiralanmakta ve kira süresi sonunda malın kiracıya sembolik bir bedelle devredilmesi söz konusu olmaktadır.

Finansal kiralama işleminin özellikleri şöyle sıralanabilir (6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu):

- Sözleşmeye taşınır ya da taşınmaz mallar konu olabilir.
- Finansal kiralama bedeli ve ödeme dönemleri taraflarca belirlenir.
- Sözleşmeler en az dört yıl süre ile feshedilemez.
- Finansal kiralama konusu malın mülkiyeti kiralayan şirkete aittir.
- Kiralayan şirketler, yalnızca anonim ortaklık şeklinde kurulabilir.

- Kiracı, sözleşme süresince finansal kiralama konusu malın zilyedi olup, sözleşmenin amacına uygun olarak her türlü faydayı elde etmek hakkına sahiptir.
- Malın sözleşme süresi içinde hasar ve ziyayı sorumluluğu kiracıya aittir.
- Kiracı, finansal kiralama konusu maldaki zilyetliğini bir başkasına devredemez.
- Kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün yüzde sekseninden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya finansal kiralama sözleşmesine göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının malın rayiç bedelinin yüzde doksandan daha büyük bir değeri oluşturması gerekir.
- Sözleşme kararlaştırılan sürenin dolmasıyla son bulur.

2.6.2.6. Mal Karşılığı Vesaikin (Belgenin) Finansmanı

Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı kapsamında, katılım bankaları ile fon kullanıcı arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşmeye istinaden, mal karşılığı belgelerin, katılım bankalarınca peşin olarak satın alınması ve vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılması işlemidir. Bu uygulamada da gerçek bir malın ticaretinin yapılmış olması gerekmektedir. Aslında bir anlamda yurt dışı kurumsal finansman desteği olarak nitelendirilebilir. En önemli fark ise, Dış Ticaret ve Kambiyo Mevzuatına tabi olmasıdır.

Mal karşılığı vesaikin finansmanı yöntemi, iki şekilde uygulanabilmektedir. Birincisi, ithalatın finansmanına yönelik uygulama şeklindedir. Varlık peşin olarak satın alınırken, yurt içindeki işletmeye vadeli olarak satılmaktadır. İkincisi ise, ihracatın finansmanına yönelik uygulama şeklindedir. İhraç edilecek varlığın ihraç koşulu ile satın alınması ve varlık bedelinin peşin ödenmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Akay, 2001: 87). Bu enstrüman ülkemizde şimdilik kullanılmamaktadır. Şu an yapılan uygulama, dış ticaret işlemlerinden doğan vesaikin teminata alınması ve bu teminat sayesinde müşterinin ihtiyaçlarının limitler dâhilinde fon kullanımı ile karşılanması şeklindedir.

2.6.3. GAYRİNAKDİ KREDİLER

Katılım bankaları, nakdi krediler yanında müşterilerine geleneksel bankacılıkta sunulan gayrinakdi kredi kullandırma hizmeti de sunmaktadır. Gayrinakdi krediler, bankalarca nakit kredi dışında verilen kredi destekleridir. Bunlar teminat mektupları, eximbank teminat mektupları, referans mektupları, akreditifler, aval kabul kredileri, harici garantilerdir. Bu krediler aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

Teminat Mektupları: Resmi kurum ve kuruluşlara, diğer gerçek ve tüzel kişilere hitaben düzenlenen belirli bir edimin ya da taahhüdün, belirlenen sürede ve şartlar altında yerine getirileceğini taahhüt eden, yerine getirilmez ise söz konusu taahhüt bedelinin banka tarafından ödeneceğini garanti altına alan belgedir. Teminat mektupları; Türk Lirası ya da yabancı para üzerinden, süreli ya da süresiz olarak düzenlenebilir. İşin niteliğine göre geçici, kesin, avans türünde veya özel metinli olarak düzenlenebilir. Konusu mal alımı, bayilik teminatı, güvence bedeli, gümrük, mahkeme veya vergi dairesi işlemleri ile ilgili olabilir.

Eximbank Teminat Mektupları: İhracat yapmak üzere üretim yapan ihracatçı şirketlerin, Eximbank'tan doğrudan temin edecekleri krediler ile Türk Eximbank tarafından, geçmiş takvim yılında ihracat tutarları belirli bir meblağın üzerinde olan firmalara, ihracatın finansmanı amacıyla kullanılan kredilerin güvencesini oluşturmak üzere Eximbank' a hitaben düzenlenen teminat mektubu türüdür.

Referans Mektupları: Genellikle inşaat ve taahhüt işleriyle uğraşan kredili müşterilere yönelik olarak, bankalar nezdindeki kredibilitenin ortaya konması amacıyla TL veya yabancı para olarak düzenlenebilmektedir. Referans Mektupları, resmi veya özel bir kuruma karşı taahhüt altına girmiş olan işletmenin kredibilitésinin, muhatap kurum tarafından değerlendirilebilmesini sağlamak amacıyla katılım bankaları tarafından düzenlenerek müşterilere teslim edilir.

Akreditif: İthalatçı firmanın talebi ile ithal edilen malların yüklendiğini veya hizmetin yerine getirildiğini gösteren şart koşulmuş belgelerin, belirlenen süre içerisinde ibraz edilmesi kaydıyla, belirli bir bedelin, malların veya hizmetlerin ihracatçıya verileceğini taahhüt eden şartlı bir banka garantisidir. Hem ithalatçıyı hem de ihracatçıyı koruyan bir işlem olan akreditif uluslararası ticarete çok geniş bir alanda ödeme ve garanti aracı olarak kullanılır. İhracatçı, malların sevkinin ardından akreditif şartlarına uygun belgeleri bankasına ibraz ettiği takdirde ödemenin kendisine yapılacağını garantisi altındadır. İthalatçı ise, sevkiyat gerçekleştirilmeden ödemenin yapılmayacağını ve ihracatçıya ancak uygun belgelerin ibrazı karşılığında ödemenin yapılacağı güvencesindedir.

Aval Kabul Kredileri: İthalatçı firmaların, ihracatçı tarafından keşide edilen poliçeyi kabul ederek mallara ödeme yapmadan sahip olmasına olanak veren bir kredi türüdür. Bu yöntemde ödeme, poliçe vadesinde gerçekleştirilir. İhracatçı firmalar, söz konusu poliçelere ithalatçının bankası tarafından aval verilmesi durumunda, poliçeleri herhangi bir bankada iskonto ettirerek erken tahsilat yapabilir. Kabul edilmiş ve katılım bankası aracılığı ile aval verilmiş poliçelerin ihracatçıya geri gönderilmesi durumunda, ödeme vadesinde poliçe aslının ibrazı şarttır. Ödemelerin banka garantisi altına alınmış olması firmalara dış ticaret işlemlerinde esneklik ve güven sağlamaktadır. Kabul kredili ödeme tek basına ödeme biçimi olmayıp; akreditif, vesaik mukabili, mal mukabili ödeme şekillerine vesaik içinde bir de poliçe gönderilerek uygulanmaktadır.

Harici Garantiler: Yurtdışı ticari işlemlerde, yurtdışındaki muhataba verilen taahhütlerin yerine getirileceği hususunda düzenlenen teminat mektubudur. Verilen taahhüdün, süresi içinde ve taraflar arasındaki sözleşmeye uygun olarak yerine getirilmemesi durumunda talep edilen bedel muhataba ödenmektedir. (Bank Asya, Gayri Nakdi Finansman Desteği)

2.6.4. DİĞER FAALİYETLER

Faizsizlik prensibine göre kurulmuş olan ve varlığını devam ettirmekte olan katılım bankaları fon toplama ve fon kullandırma yanında bu hizmetlerden faydalanmakta olan müşterilerine mevduat bankalarının vermiş olduğu birçok hizmeti sunmaktadırlar. Bu hizmetleri şu şekilde sıralayabiliriz

- ATM ve İnternet bankacılığı,
- Havale ve EFT işlemleri,
- Uluslararası para transferi,
- POS hizmeti,
- Otomatik ödeme talimatı,
- Kambiyo hizmetleri,
- Kredi kartı ve bankamatik kartı hizmetleri,
- Döviz alım satım işlemleri,
- Kiralık kasa hizmeti,
- Fatura (Doğalgaz, elektrik, su, kablolu tv, iletişim hizmetleri vs.) ödeme işlemleri,

- Vergi, sgk vb. tahsilat işlemleri,
- İthalat ve ihracat işlemlerine aracılık hizmeti,
- Altın hesapları (Altın depo hesabı ve fiziki altın teslimi),
- Sigortacılık hizmetleri,
- Çek karnesi hizmeti,
- Seyahat çeki verilmesi,
- Tahsile çek ve senet alınması,
- Müşavirlik hizmetleri vb. birçok hizmeti sunmaktadır.

Bu hizmetler göz önüne alındığında katılım bankalarının, mevduat bankalarının verdiği hizmetlerin pek çoğunu gerçekleştirdiği görülmektedir.

2.7.TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞININ BUGÜNKÜ DURUMU

Türkiye’ de ilk katılım bankacılığı uygulaması 1975-1978 yılları arasında Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası uygulaması olarak kabul edilmiştir (Bulut ve Er, 2009: 17). Ancak Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası’nın topladığı fonları faizsiz kullandırma amacına ters düşecek bir şekilde, faizli kullandırma yoluna gitmesi, Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası’ nın katılım bankacılığından ziyade, klasik bankacılık modeline yaklaşmasına neden olmuştur (Özulucan ve Özdemir, 2010: 2). Türk bankacılık sisteminin bir tamamlayıcısı olan katılım bankaları otuz yıllık bir geçmişe sahiptir. 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı kararname ile kurulmaya başlanmış ve 1985 yılının başlarında fiilen faaliyete başlamıştır.

O zamanki adıyla özel finans kurumlarının kurulduğu ilk yıllarında gelişmeleri ve büyümeleri çok yavaş olmuştur. Bu durumun başlıca nedenleri şunlar olmuştur (Tunç, 2010: 178):

- Hukuki mevzuatın zayıflığı, yasal dayanaktan yoksunluk,
- Şube sayısı azlığı,
- Alt yapının çok zayıf olması ve yetersizliği,
- Yeni bir model olarak bilinilirlik sorunu,
- Personel temininde yaşanan güçlükler,

- Genel ekonomideki istikrarsızlıklar,
- Yüksek enflasyon süreci.

Yukarıda bahsedilen sorunlardan büyük çoğunluğu zaman içerisinde aşılarak ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye'de özel finans kurumu ismiyle faaliyetlerine başlayan bu kurumlar, isimlendirmeden kaynaklanan ve özellikle uluslararası finansal piyasalarda ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi amacıyla 2005 yılında Bankacılık Yasası'nda yapılan değişiklikle, katılım bankası adını almıştır. Yapılan bu isim değişikliği, özellikle uluslararası finansal ilişkilerde ortaya çıkan belirsizliği ortadan kaldırdığı gibi faizsiz bankacılık modelini de katılım bankası adıyla ulusal ve uluslararası bankacılık literatürüne dâhil etmiştir (Tunç, 2010: 21-22). Aşağıda verilecek tablo ve grafiklerde katılım bankalarının yıllar itibariyle gelişimi gösterilecektir.

2014 yılı sonu itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren banka sayısı 50' dir. Bunlardan 4 tanesi katılım bankasıdır. Katılım bankaları; Albaraka Türk Katılım Bankası, Bank Asya Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankasıdır. Katılım Bankaları'nın son on yıl içerisindeki şube ve personel sayısı gelişimine bakacak olursak;

Tablo 3: Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2003 - 2013)

Yıllar	Şube Sayısı	Büyüme(%)	Personel	
			Sayısı	Büyüme(%)
2003	188	71	3.520	61
2004	255	36	4.789	36
2005	290	14	5.740	20
2006	355	22	7.114	24
2007	422	19	9.215	30
2008	530	26	11.022	20
2009	569	7	11.802	7
2010	607	7	12.677	7
2011	685	13	13.851	9
2012	828	21	15.356	11
2013	966	17	16.763	9

Kaynak: TKBB, Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı

Tablo 3' e bakıldığında katılım bankalarının sürekli olarak şube ve personel sayısında artış sağladığı görülmektedir. 2014 yılı Haziran ayı verilerine göre katılım bankaları konsolide olarak 1004 şube sayısına, 17.294 personel sayısına ulaşmıştır.

Tablo 4: Katılım Bankaları Kullandırılan Fon Gelişimi (% ,2001-2013)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)
2001	1.072	-37,9%	58.413	1,8%
2002	2.101	96,0%	54.860	3,8%
2003	3.001	42,8%	72.169	4,2%
2004	4.894	63,1%	107.615	4,6%
2005	7.407	51,4%	160.005	4,6%
2006	10.492	41,7%	228.141	4,6%
2007	15.332	46,1%	293.928	5,2%
2008	19.733	28,7%	384.417	5,1%
2009	24.911	26,2%	418.684	6,0%
2010	32.084	28,8%	554.128	5,8%
2011	41.103	28,1%	708.771	5,8%
2012	49.980	21,7%	829.597	6,0%
2013	67.416	35,0%	1.047.000	6,4%

Tablo 5: Katılım Bankaları Toplanan Fon Gelişimi (% , 2001-2013)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)
2001	1.917	2,9%	149.438	1,3%
2002	3.206	67,2%	145.594	2,2%
2003	4.111	28,2%	164.923	2,5%
2004	5.992	45,8%	203.386	3,0%
2005	8.369	39,7%	261.948	3,2%
2006	11.237	34,3%	324.069	3,5%
2007	14.943	33,0%	371.927	4,0%
2008	19.210	28,6%	472.695	4,1%
2009	26.841	39,7%	522.415	5,1%
2010	33.828	26,0%	631.119	5,4%
2011	39.869	17,9%	707.510	5,6%
2012	49.151	20,9%	783.888	6,2%
2013	63.210	29,0%	945.800	6,6%

Tablo 4 ve Tablo 5' de görüldüğü üzere katılım bankaları, bankacılığın en önemli iki fonksiyonu olan fon toplama ve fon kullandırma kalemlerinde bankacılık sektöründeki payını giderek artırmaktadır.

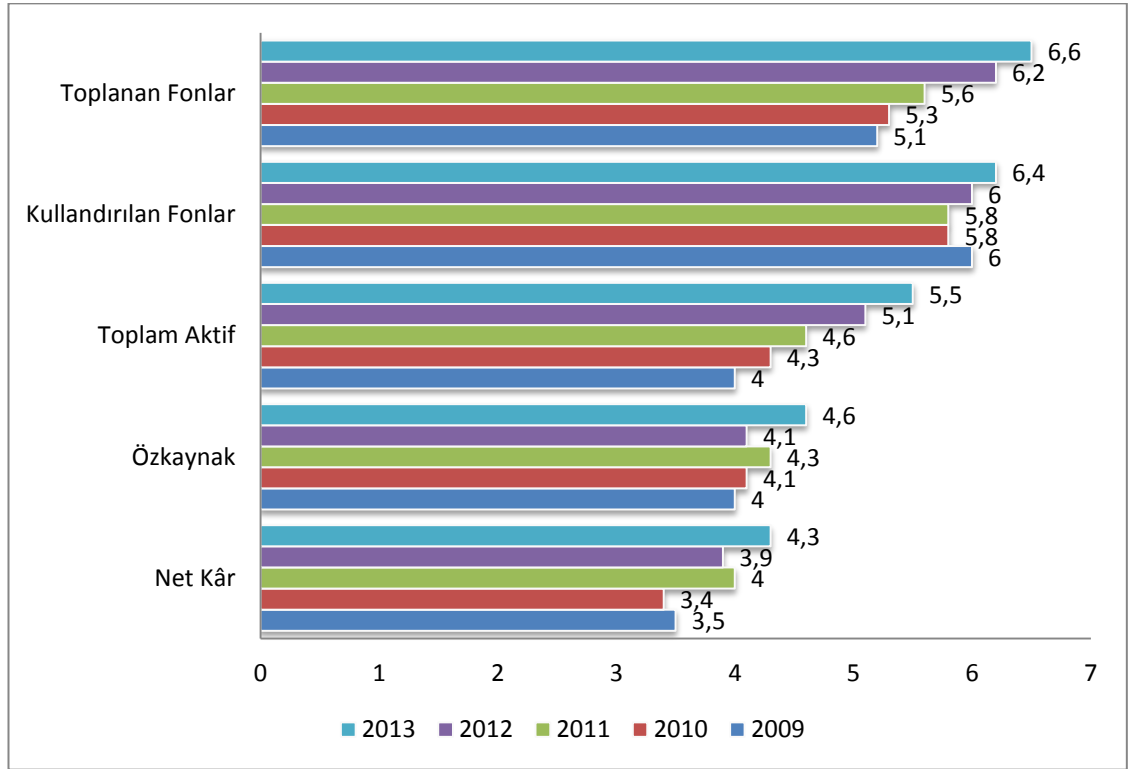
Katılım bankalarının 2012- 2013 yılları arasında konsolide olarak rakamlarına bakılırsa;

Tablo 6: Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (milyar TL)

	2012	2013	Değişim(%)
Toplanan Fonlar TL	28.990	36.984	28
Toplanan Fonlar YP (Kıymetli Madenler Dahil)	20.161	26.226	30
Toplam	49.151	63.210	29
Kullandırılan Fonlar	49.980	67.416	35
Toplam Aktifler	70.244	96.022	37
Özkaynaklar	7.377	8.833	20
Net Kar	916	1.052	15
Aktif Karlılığı (%)	1,5	1,3	—
Özkaynak Karlılığı (%)	14,7	14	—

Kaynak: TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

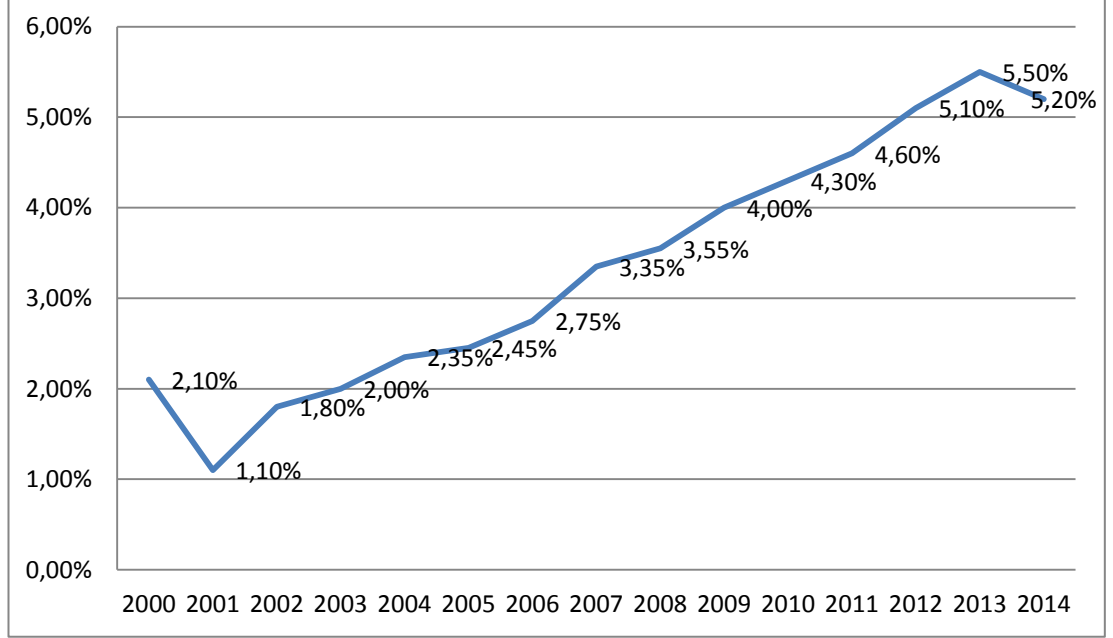
Yukarıda verilen tabloda görüldüğü gibi toplanan fonlar 49,2 milyar liradan 63,2 milyar liraya yükseldiği görülmektedir. Bankacılık sektörünün yüzde 22 büyüdüğü düşünülürse, yüzde 29 büyüyen katılım bankaları başarılı bir performans göstermiştir. Katılım bankaları toplanan fonlarda bankacılık sektöründeki payını 2012 yılına göre yüzde 6,2 oranından yüzde 6,5 oranına yükseltmiştir. Katılım bankaları konsolide olarak kârlılığını da yüzde 15 oranında artırarak bir milyar TL sınırını aşmıştır. Bankacılık sektöründe karlılığın düştüğü 2013 yılında katılım bankaları, bankacılık sektöründen daha yüksek bir oranda kârlılığını artırmıştır. Aşağıdaki grafikte bankacılık sektörü içerisinde, katılım bankalarının son beş yıl içerisinde gösterdiği performansını toplanan fonlar, kullandırılan fonlar, toplam aktif payı, özkaynak ve net kâr kalemleri bazında inceleyeceğiz. Bu şekilde son beş yıl içerisinde katılım bankalarının gelişimi ifade edilecektir.

Grafik 1: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Payı (% , 2009- 2013)

Kaynak: TKBB(Türkiye Katılım Bankaları Birliği), BBDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu)

Katılım bankalarının Türkiye' de bankacılık sektörü içerisinde sahip olduğu önemi yansıtan Grafik 1'de görüldüğü gibi, konsolide olarak katılım bankalarının 2009 yılında bankacılık sektöründen aldığı payı 2013 yılına kıyaslayacak olursak; katılım bankaları, toplanan fonlarda bankacılık sektörü içerisinde 2009 yılında yüzde 5,1 oranında pay alırken 2013 yılında payını yüzde 6,6 oranına yükseltmiştir. Kullandırılan fonlarda, 2009 yılında yüzde 6 olan payını 2013'de yüzde 6,4' ye, Toplam aktif büyüklüğünde ise 2009 yılına kıyasla yüzde 4 olan payını 2013'de yüzde 5,5, özkaynaklarda yüzde 4' den yüzde 4,6' ya, net kârda ise yüzde 3,5' den yüzde 4,3'e yükseltme başarı göstermiştir.

Grafik 2: Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektör İçindeki Payı (% , 2000-2014)

Kaynak: TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu)

Grafikte görüleceği üzere, 2000 yılında katılım bankalarının bankacılık sektörü içerisindeki payı % 2,10 iken, 2014 yılı itibariyle % 5,2 olmuştur. Katılım bankaları gelişimini gün geçtikçe sürdürmekte, bankacılık sektöründeki payını her geçen gün arttırmaktadır. Ancak bu artışın ve gelişmenin istenilen ya da hedeflenen düzeyde olmadığı söylenilebilir.

2001 krizi sonrası yaşanan sert düşüşte, o zamanki adıyla özel finans kurumlarının, TMSF mevduat garantisi olmamasının yarattığı rekabet dezavantajı etkili olmuştur. 2006 yılından itibaren bankacılık kanuna alınan özel finans kurumlarının “Katılım Bankaları” adı altında bankacılık sistemine tam entegrasyonun sağlanması, bu dezavantajların ortadan kalkmasını sağlamıştır. Grafikteki değişime bakılacak olursa, 2006 yılındaki bu geçiş sonrası Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) tarafından dile getirilen 10 yıl içinde sektördeki

payın %10'a ulaşması yönündeki hedefe doğru istikrarlı bir biçimde ilerlendiği görülmektedir (TKBB Yayınları, 2008: 23).

Tablo ve grafiklerden varabileceğimiz sonuçlar şöyle değerlendirilebilir; Katılım bankaları, insanların bankacılık faaliyetleri gereksinimlerini bu sistemde karşılamak isteyenlerin yanı sıra konvansiyonel bankacılığın ürün ve hizmetlerini kullanan müşteri kesiminden de gelecek talepler noktasında önemli bir potansiyele sahiptir. Bankacılığın ana faaliyetleri olan fon toplama, fon kullandırma; şube ve personel sayısı ve aktif büyüklük gibi en önemli karşılaştırma kalemlerinde gerçekleşen artış ve büyüme katılım bankacılığının gelişim seyrini göstermiştir. Tablo ve grafikler incelendiğinde, özellikle 2005 yılında Bankacılık Kanunu ile yapılan değişikliğin katılım bankalarının gelişimine büyük katkı sağladığı söylenebilir.

Kısaca, dünya genelinde her geçen gün daha fazla ilgi uyandıran katılım bankacılığının, ülkemiz bankacılık sistemi içerisindeki büyüme ve derinleşmesinin yanında, finansal krizlere karşısındaki dayanıklılığı ve esnekliği daha net anlaşıldıkça dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık sistemindeki önemi ve payı artmış olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA VE TÜRKİYE'DE SUKUK (KİRA SERTİFİKALARI)

3.1. SUKUK TANIMI

Sukuk, Arapça “Sak” kökünden gelen bir kelimedir. Sak kelimesi ise anlam olarak sertifika ve vesika anlamlarını içinde barındırmaktadır. Sukuk ise “Sak” kelimesinin çoğuludur ve sertifikalar anlamına gelir. Arapça'da bono ve tahviller için “Senet” kelimesi, İslami tahviller için ise, “sukuk” kelimesi kullanılmaktadır. Bu bağlamda “finansal sertifika” anlamına gelen ve çoğu çalışmada tahvilin İslami versiyonu olarak tanımlanarak “İslamî Tahvil” adını alan sukuk, faizsizlik özelliği ile İslami esaslara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle sukuk faizli işlemleri yasaklayan, İslam hukuku prensiplerine uyan bir menkul kıymettir. (Jobst, 2007: 18).

Sukuku en sade bir ifadeyle bir varlığa sahip olma veya ondan yararlanma hakkını gösteren senetlerdir diye tanımlayabiliriz. Sukukun sağladığı hak sadece nakit akışı hakkı değil aynı zamanda mülkiyet hakkıdır. Bu durum sukuku klasik tahvillerden farklılaştırmaktadır. Tahviller faiz içeren menkul kıymetlerden oluşurken, sukuk temel olarak varlık sepetinde mülkiyet hakkından oluşan menkul kıymettir. Sukuk yatırımcısı, faiz yerine finanse edilen varlıktan sağlanan kârdan pay alır. Geleneksel tahvillerde ise faiz getirisi vardır. Tahvil, borca dayalı sertifika; sukuk ise varlığa dayalı sertifika olarak nitelendirilebilir (Ausaf, 1993: 49).

İslamî Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu, (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions - AAOIFI) sukuku “Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden; ihraçtan elde edilen tutarların önceden planlanan şekilde yatırım yapıldığı; yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki haklar ve payların (intifa-kullanım hakkı

dahil) temsil edildiği ya da bir projede ya da özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır.” şeklinde tanımlanmıştır.

Sukuk sisteminin anlaşılabilmesi için öncelikle varlığa dayalı menkul kıymet sistemini (VDMK) anlamak gerekir. VDMK sisteminde alacak portföyüne sahip şirket, bu portföyü özel amaçlı şirkete (varlık kiralama şirketi - VKŞ) satmakta, VKŞ ise portföyü menkul kıymete dönüştürmektedir. Sukuk işleyişinde gerçek ticari ilişkilerden doğan alacakların (örneğin kâr/zarar ortaklığı) veya finansal kiralama sözleşmesinden doğan alacakların varlığa dayalı olarak menkul kıymetleştirilmesi söz konusu olduğundan, sukuk varlığa dayalı tahvil olarak da nitelendirilmektedir (Haholu, 2012: 129).

3.2. SUKUKUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sukuk, esas itibariyle varlığa dayalı bir menkul kıymet olması nedeniyle, bu varlıkların menkul kıymetleştirilmesi amacıyla geliştirilen yatırım araçları çerçevesinde, ilk olarak Orta Çağda alış-veriş ve diğer ticari faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülükleri gösteren bir kâğıt olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde uygulama bulan yapıda ise, ilgili varlığın değeri ile orantılı olarak oluşturulan sertifikalar aracılığıyla, varlığın mülkiyetinin geniş yatırımcı kitlesine transferini sağlayan bir menkul kıymetleştirme mekanizması haline gelmiştir (Söyler, 2014: 20).

Sukuk benzeri ilk islamî tahvil, İslamî bankaların varlık yönetimini kolaylaştırmak için Malezya hükümeti tarafından 1983 yılında ihraç edilmiştir. Karz-hasen (faizsiz borç verme) usulüne göre ihraç edilen bu tahvillerin ikincil piyasada işlem görmesine izin verilmemiştir.

Gerçek anlamda sukuk uygulaması ilk defa Malezya Hükümeti tarafından 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. 500 milyon USD olarak ihraç edilen Malezya sukukunun %51' i Körfez ülkelerinde, %30' u Asya'da, %15' i Avrupa'da ve %4' ü de ABD' de satılmıştır. İşleyiş ise bir kamu kurumu olan Federal Malezya Arsa Ofisi elindeki arsaların, kurulan VKŞ'ye satılıp, daha sonra Malezya Hazinesi' ne kiralanması ile elde edilen kira gelirlerinin, VKŞ tarafından ihraç edilen sukukun

satıldığı kişilere gelir olarak aktarılmasını sağlayan bir yapı üzerine inşa edilmiştir (Güngören, 2011: 98).

Malezya Sermaye Piyasası Kurulu'nca (SC) sukuk ihracı sıkı kurallara bağlanmıştır. Bu kurul, geleneksel tahvil ihraçlarından farklı olarak ekstra yükümlülükler getirmiştir. Örneğin Malezya'da sukuk ihraç etmek için, SC tarafından tanınan ve ilan edilen kişilerden oluşan “Şer-i Tavsiye Komisyonu”ndan icazet alınması gerekmektedir. Böylece ihracın dayandığı faaliyetlerin İslamî esaslara uygunluğu tescillenmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan ihraçla ilgili bilgi ve belgeler ile ihraca ilişkin yapılması gereken açıklamalar liste halinde ilan edilmektedir. Yapılacak bütün ihraçların SC tarafından tanınan derecelendirme kuruluşlarınca derecelendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Ayrıca tüm İslamî finansal araçlar Malezya borsalarına kote olmamışlarsa, SC tarafından uygulanan Fully Automated System for Issuing Tendering ve Real Time Electronic Transfer of Funds and Securities sistemlerine tabi olmak zorundadırlar (Grey, Arshad, 2007: 283).

İkincil piyasada işlem gören ilk sukuk ise, 2000 yılında Bahreyn’de ihraç edilmiştir. Malezya'nın ardından, diğer İslam ülkeleri ve Müslüman olmayan ülkelerde de ihraçlar devam etmiştir. Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Financial Market-IIFM) verilerine göre, sukuk ihraçlarında özel sektör tahvillerinin payının yüksek olduğu görülmektedir. 2007 yılında ihraç edilen sukukun % 81’i özel sektör şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sukuk ihraçları İslam ülkelerinden sonra uluslararası piyasalarda da global bir yatırım aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Lüksemburg Borsası'nda gerçekleştirilen sukuk ihracından sonra 20.7.2006 tarihinde ilk defa Londra Borsası'na da kote edilmiştir. Dow Jones Endeksi ve Citi Group, Mart 2006'da Dow Jones Citi Group Sukuk İndeks'ini hesaplamaya başlamış olup, İslam düzenlemeleri çerçevesinde ihraç edilen finansal sertifikaların performansını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır (Küçükçolak, 2008: 27).

3.3. SUKUKUN ÖZELLİKLERİ VE DİĞER YATIRIM ARAÇLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Önem arz edecek bir hızla büyümeye başlayan İslamî finansal hizmetlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan sukuk, başta katılım bankaları olmak üzere finansal kurum ve kuruluşlara, işletmelere ve ülke hazinelerine finansal piyasalardan İslam hukukuna uygun kaynak sağlama imkânı tanıyan bir araçtır (Serpam, 2013: 7).

Sukuk ihracında amaç, toplanan fonlar ile belli bir pay sahipliğine göre yeni bir projeye başlamak, mevcut olan projeyi geliştirmek veya toplanan fonları ticari bir faaliyetin finansmanın da kullanmaktır. Sukuk uygulamasında yatırımcının veya sukuk sahibinin elde edeceği getiri; bir ticari faaliyetten, belirli bir varlığın mülkiyetinden ya da bir iş ortaklığından elde edilecek gelir üzerindeki hak sahipliğinden kaynaklanmaktadır.

Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden, ihraç sonrası elde edilen tutarların önceden planlanmış bir şekilde yatırım yapıldığı; yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar vb. üzerindeki haklar ve payların (intifa-kullanım hakkı dahil) temsil edildiği ya da bir projede veya özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır (Tok, 2009: 14).

Sukuk, geleneksel tahvil ve bonolara bir alternatif olarak geliştirilmiş olup temel ilkesi İslamî prensiplere uygun olmasıdır. İslamî prensiplerin başında ise faizin yasak olması gelmektedir. İslamî prensipler, ortaklık esasına yani ticarete dayandığı için borç alan ve borç veren arasında ticari yatırımın risk ve getirisi paylaşılmaktadır. Sukuk da bu anlamda bir ticari işleme dayanmaktadır. Bahsedilen ticari işlem ise sukuk türüne göre, vadeli olarak varlık alım satımı, bir varlığın kiralanması, ortak girişim kurulması şeklinde olabilir.

Sukuk yapısı ve oluşturulma şekli itibariyle ve dayandığı prensipler açısından kendine has bazı özelliklere sahiptir (Aslan, 2012: 56):

- Faiz, prensip gereği yasak olduğundan sukuk getirileri faizli olmak yerine, kira geliri veya yapılan faaliyetten kâr payı geliri şeklindedir. Bu yönüyle faiz geliri içerdiği için klasik bonolara yatırım yapmayan, Müslüman bazı yatırımcılar açısından sukuk cazip bir yatırım aracıdır.

- Sukuk likit bir finansal araçtır. İhraç türüne göre ikincil piyasalarda da işlem görebilmektedir.
- Sukuk işlemlerinde, İslamî finansman prensipleri gereği yüksek belirsizlik içeren yatırımlardan uzak durulmaktadır. Sukuk ihraç eden kaynak kuruluş sadece İslamî hükümlere uygun olan ticari faaliyetleri yürütebilmektedir. Hâlbuki klasik bono ihraç edenlerin ticari faaliyetlerine ilişkin bir sınırlama yoktur.
- Sukuk, sahibinin hak ve yükümlülüklerini belirten sertifikalar olup nama veya hamiline düzenlenerek ihraç edilebilmektedir.
- Sukuk yatırımcıları kâra, sukuk ihracında belirtilen kâr paylaşım oranına göre, zarara ise ortaklık payına göre katılmaktadır.
- Sukuk yatırımcısı, dayanak teşkil eden asli bir varlıkta ya da varlık sepetinde doğrudan mülkiyet haklarına sahiptir. Klasik bonoda ise yalnızca ihraç edenin finansal borcunu temsil eder. Bu yönüyle sukuk klasik bonolara göre daha az risklidir, çünkü yatırımın karşılığında bir varlık söz konusudur. (Yardımcıoğlu vd., 2013: 202).
- Sukuk, uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca, puanlamaya tabi olması nedeniyle yatırımcılara risk/getiri analizinin yapılmasında rehber olarak kullanılmaktadır.
- Borçlanma aracı olmadığından, bilançonun pasifini aktifler aleyhine etkilememektedir (Söyler, 2014: 24).

Sukukun yukarıda geçen özelliklerine ek olarak, klasik bonodan farklarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Arani, 2003);

- Bonoda, ihraç edenin belirli tarihlerde faiz ve anaparayı bono alıcısına ödemesi sözleşme ile garanti edilmiştir. Sukukta ise sukuk alıcısı, ilgili varlıkta tam bir tasarruf hakkı kazanmaktadır.
- Bono iki taraflı olup, ihraççı ve yatırımcı şeklindedir. Sukukta ise kaynak kuruluş (mal sahibi), varlık kiralama şirketi (ihraççı) ve yatırımcı olmak üzere üç taraf bulunmaktadır.
- Sukuk, gelir ortaklığına dayandığından anti enflasyonist bir nitelik taşır.

- Kâra veya kiraya dayalı bir ödeme olduklarından, ihraç eden için olumsuzluklar taşımazlar.

Sukukun, hisse senetlerinden de farklı yönleri bulunmakta olup, şu şekilde sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2014: 83);

- Hisse senedinde; hisse sahibinin hissesi oranında şirkete ortaklık hakkı bulunmakta ve bu ortaklığı belli bir süreyle sınırlandırılmamaktadır. Sukukta ise, sukuk sahibinin sadece sukuka konu edilmiş varlıklar üzerinde sahiplik hakkı bulunmakta ve bu hak, anlaşmada önceden belirlenmiş olan tarihe kadar geçerli olmaktadır.
- Hisse senedi, sahibine ortaklık hakkı verdiği için, şirket yönetimine katılma, oy kullanma, rüçhan hakkı gibi haklar da verir. Oysa sukuk sahibi, böyle haklara sahip değildir.
- Hisse senedi ihracında, senet sahibinin anaparasının korunması için teminat verilmezken, sukuk sahiplerine varlık veya proje üzerinden teminat sağlanır.
- Hisse senedi ihracında iki taraf bulunurken, sukuk ihracında bu iki tarafa ek olarak üçüncü bir taraf olarak VKŞ' de bulunmaktadır.

3.4. SUKUKUN İŞLEYİŞİ

Sukuk işleyişi sisteminde üç taraf vardır;

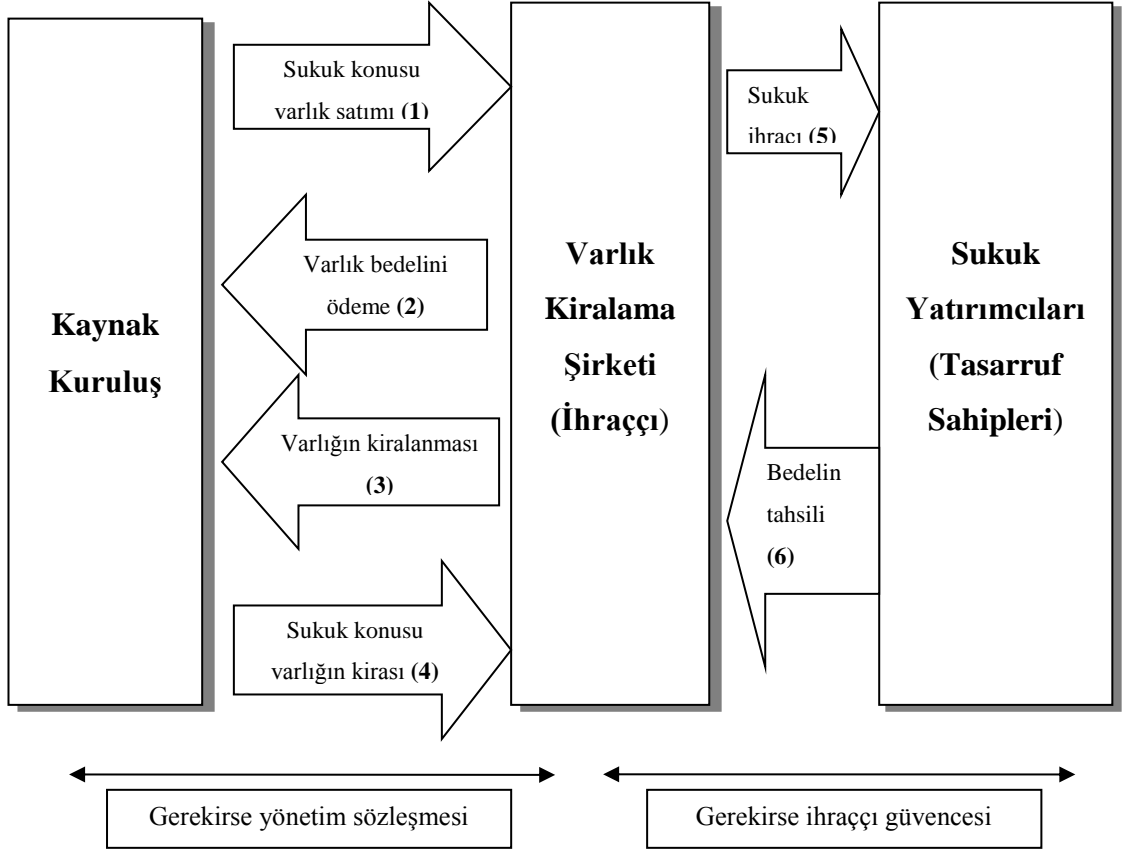
Dayanak varlığın sahibi olan kaynak kuruluş (originator/yükümlü): Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, özel sektörde faaliyet gösteren varlık sahipleridir.

Özel amaçlı kurum (varlık kiralama şirketi/VKŞ): Sukuk ihracını gerçekleştirecek olan ve yükümlü ile sukuk alıcıları ve müşterileri arasında bağlantıyı sağlayan şirkettir.

Sukuk sahipleri (investors/yatırımcılar): İhraçtan sukuk sertifikası alan yatırımcılardır.

Bu taraflardan farklı olarak, sukuk sertifikaları VKŞ'nin isteğine bağlı olarak sigorta ettirilirse İslamî sigorta şirketi (tekaful) devreye girebilir. Ayrıca itfa tarihinde sukuk sertifikası bedelinin (anapara) ödenmemesi riskine (default risk) karşı üçüncü kişi tarafından garanti (örneğin Hazine garantisi veya bir banka garantisi) verilebilir.

Sukukun mahiyetinin kavranmasında, işleyişinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Sukuk sisteminin işleyişi, genel hatları ile aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi gibidir.

Şekil 1: Sukuk İşleyiş Süreci

Kaynak: (Söyler, 2014: 22)

Sistemin işleyişi çerçevesinde aşağıda belirtilen süreçlerden geçilir (Söyler, 2014: 22);

1. Yükümlü (kaynak kuruluş), varlığın mülkiyetini temsil eden sukukun dayanağı olan varlığı önceden anlaşılmış olan fiyattan, vade sonunda varlığı geri alma (buy back contract) koşuluyla VKŞ' ye satar.
2. VKŞ, satın aldığı fiyata eşit şekilde vadeli sukuk sertifikası ihraç ederek finansmanı sağlar ve varlığın satış bedelini yükümlüye öder.

3. Kira sözleşmesi (icara, leasing, agreement), belirlenmiş bir süre için yükümlünün, varlığı kiracı olarak yeniden kiralaması amacıyla yükümlü ve VKŞ arasında imzalanır. VKŞ, yükümlüden periyodik olarak kira bedelini alır.
4. VKŞ yaptığı yatırımı finanse etmek için yatırımcılara sukuk ihraç eder.
5. İhraç edilen sukuk bedelleri yatırımcılardan tahsil edilir.

Sistemde sukuk yatırımcıları, düzenli kira bedeli ile birlikte vade sonunda anapara ödemesi de elde etmektedirler. Diğer taraftan sukuk sahiplerinin, ellerindeki sukuku ikincil piyasada devretme imkânları da vardır. Zira icara sukuk, ikincil piyasası olan likit bir finansman aracıdır.

Ancak sukuk sahiplerinin, yükümlünün ya da kiracı kuruluşun kira maliyetlerini karşılayamaması bir başka ifadeyle kira bedellerini ödememesi veya sukukun dayanağı olan varlığı vadesinde geri alma yükümlülüğünü yerine getirmemesi riski (default risk) vardır. Fakat bu risk, ihraççının devlet olması durumunda Hazine garantisi, ihraççının devlet olmaması durumunda ise örneğin bir banka garantisi (üçüncü taraf) altında ihraç gerçekleştirilerek yok edilebilmektedir. Bu kapsamda sukuk sisteminin işleyişinde, varlığını VKŞ' ye devreden ve menkul kıymetin itfası aşamasında yatırımcılara geri ödemenin yapılabilmesi için kaynak temin etmesi gereken yükümlünün mali gücünün garanti edilmesi sukuk ihracının başarılı olabilmesi açısından son derece önemlidir (Grey, Arshad: 268).

3.5. SUKUK TÜRLERİ

Sukuk türleri genel olarak, endekslediği esasa göre ve dayandığı finansman modeline göre sınıflandırılarak incelenir.

3.5.1. ENDEKSLENDİĞİ ESASA GÖRE SUKUK TÜRLERİ

Sukuk endekslenme türüne göre bir ayrıma tabi tutulabilir. Sukuk olarak adlandırılan sertifikalar genel olarak, projeye, varlığa ve bilançoya endeksli olarak ihraç edilmektedir (Söyler, 2014: 28).

3.5.1.1. Projeye Endeksli Sukuk

Bu türdeki sukuk, bir projeye endeksli olarak fon sağlamaktadır. İlk olarak projenin gerçekleştirilmesi için projeye yönelik bir girişim olan özel amaçlı şirket (Varlık Kiralama Şirketi - VKŞ) oluşturulmakta ve VKŞ sukuk ihracını gerçekleştirmektedir. Bu sukuk türünün bir örneği; Katar Hükümeti tarafından 2003 yılında Doha'daki Hamad Medikal Merkezi'nin inşaatına kaynak sağlanması amacıyla çıkartılan Katar Global Sukuku'dur. Bu projenin gerçekleştirilmesi adına özel proje ortak girişimi olan Katar Global Sukuku oluşturulmuştur. Bu amaçla Ekim 2010 vadeli 700 milyon USD değerinde sukuk ihraç edilmiş ve sukukun getiri oranı değişken olarak belirlenmiştir.

3.5.1.2. Varlığa Endeksli Sukuk

Bu sukuk türünde, varlıklardan elde edilecek kazanç hakkının yatırımcılara satılmasıyla fon sağlanmaktadır. İtfa tarihinde devlet, VKŞ'den varlığı geri satın almakta ve bu işlemde elde edilen gelire sukuk anaparası yatırımcılara ödenmektedir. Bu sukuk türüne, Malezya Hükümeti tarafından fon temini için 2002 yılında gerçekleştirilen 600 milyon USD'lik sukuk ihracı örnek gösterilebilir. Malezya Hükümeti tarafından özel amaçlı kurulan girişime (VKŞ) devredilen arazi parselinin kazanç hakkı, yatırımcılara beş yıl için satılmıştır. VKŞ mülkiyet haklarını güvence altında tutarak yatırımcılara değişken oranlı sukuk ihraç etmiştir. Varlığa endeksli diğer bir sukuk uygulaması da, Bahreyn havalimanının genişletilmesine fon sağlamak amacıyla ihraç edilen 250 milyon USD değerindeki beş yıllık sukuk örneğidir.

3.5.1.3. Bilançooya Endeksli Sukuk

Bu sukuk türüne örnek olarak bir bankanın, müşterilerinin farklı projelerini finanse etmek için sukuk ihraç etmesini ve böylece projelerin kaynağını uluslararası sermaye piyasalarından temin etmesi gösterilebilir. Bu sukuk türüne İslam Kalkınma Bankası tarafından Ağustos 2003'te ihraç edilen sukuk örneği verilebilir. Banka, üye ülkelerin farklı projelerini finanse etmek ve fon ihtiyaçlarını karşılamak için sukuk ihraç etmiştir. Banka, projenin kaynağını uluslararası sermaye piyasasına 400 milyon USD değerinde 2008 vadeli beş yıllık sukuk ihraç ederek sağlamıştır (Tok, 2009: 7).

3.5.2. DAYANDIĞI FİNANSMAN MODELİNE GÖRE SUKUK TÜRLERİ

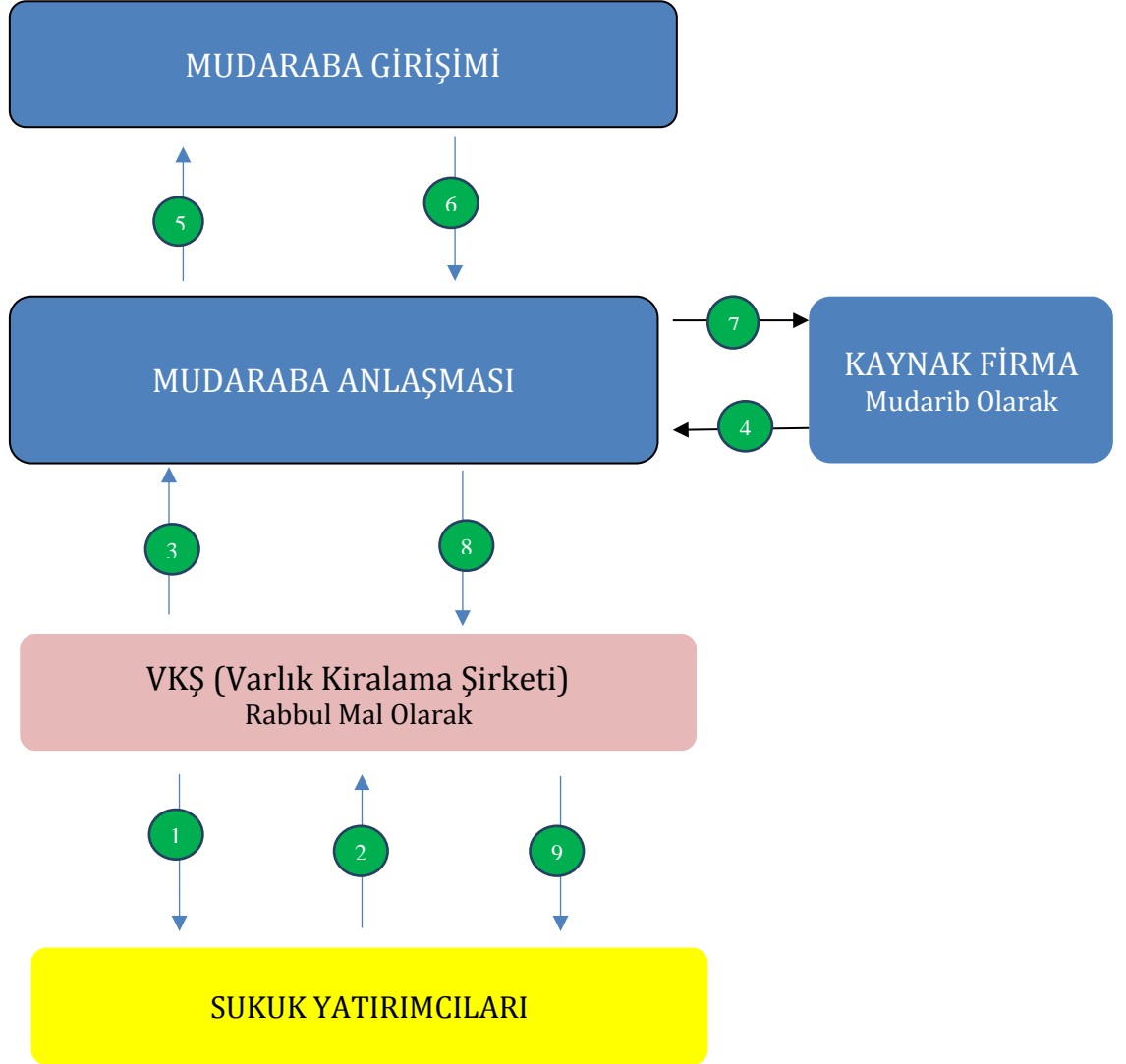
Sukuk, finansman ve ticari işlemlerde kullanma şekillerine göre çeşitlilik göstermektedir. Sukuk çeşitleri, temelde sukukun konusu olan malın çeşidine göre; mal satımına dayalı sukuk, menfaat satımına dayalı sukuk ve ortaklık esasına dayalı sukuk olarak üç ana başlıkta derlenebilmektedir. Murabaha, selem ve istisna sukuku konu itibarıyla mal satımına dayalı bir sözleşme içeren sukuk çeşitleridir. İcara sukuku menfaat satımına dayalı bir sukuk çeşididir. Muşaraka ve mudaraba sukuku ise ortaklık esasına dayanan sukuk çeşitleridir (Durmuş, 2010: 145-147).

3.5.2.1. Mudaraba Sukuk (Risk Sermayesine Endeksli Sukuk)

Bir tarafın emek diğer tarafında sermaye koyarak oluşturulan ortaklığa mudaraba denmektedir. Mudaraba sukukta sertifika ihraççısına mudarib (girişimci) denir. Fon sağlayanlar sermaye sahipleri ve toplanan fonlar ise mudaraba sermayesidir. Sertifika sahipleri mudaraba faaliyetindeki varlıkların, anlaşma başına düşen kâr payının ve olası kayıpların sahibidir. Mudaraba sukuk, ortak mülkiyeti ifade eder ve sukuk ihraç edene karşı özel projelerde sukuk alıcısına hisse hakkı verir. İhraç ile ilgili sermayenin türü, getiri oranı ve diğer şartların şer-i hükümlere uygunluğunu gösteren tüm bilgilerin yer aldığı mudaraba sukuk sözleşmesi ihracın tanıtımındaki resmi bildirim dayanağıdır. Mudaraba sukukta kâr payı garantisi

yoktur. Sabit bir getirisi olmayıp kârdan pay alma hakkı mevcut olup, bu yönüyle hisse senetlerine benzer (Söyler, 2014: 29).

Mudaraba sukukun işleyişi aşağıdaki gibidir:

Şekil 2: Mudaraba Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre, 2009: 29).

Mudaraba sukukun işlem adımları şu şekilde anlatılmaktadır:

1- VKŞ (Varlık Kiralama Şirketi), dayandığı varlıklar üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir.

- 2- Sukuk yatırımcıları sukukun bedelinin ödemesini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden nakit olarak gerçekleştirir.
- 3- VKŞ elde etmiş olduğu anaparayı faizsizlik ilkesine uygun olarak oluşturulan mudaraba girişimine sağlamayı kabul eder.
- 4- Kaynak firma (mudarib olarak), mudaraba anlaşmasına göre, faizsiz bankacılık ilkelerine göre oluşturulmuş olan mudaraba girişimine (emek-sermaye ortaklığı) kendi uzmanlık ve yöneticilik yeteneğini kullanarak, rabbül malın (mal sahibi) sağlamış olduğu sermayeyi, belirli yatırım parametrelerine göre yönetir.
- 5- Mudaraba girişimi (projesi) kurulur.
- 6- Mudaraba girişiminden elde edilen kârlar, başta yapılan sözleşmede belirlenen oran nispetinde, ortaklık süresince VKŞ ve mudarib arasında paylaşılır.
- 7- Mudarib göstermiş olduğu yönetim becerilerinden ötürü, eğer belirlenen kâr miktarından daha fazla kâr elde edilirse, kârdan alınan paya ek olarak bir performans ücreti alabilmektedir. Bu ücret mudaraba projesi sonunda ödenir.
- 8- VKŞ aracılık faaliyetlerinden dolayı kârdan belirli bir pay alır.
- 9- VKŞ dönemsel olarak yatırımcılara elde edilen kârları dağıtır.

Mudaraba sukukun örneği olarak, Bahreyn orijinli Shamil Bank'ın Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren bir gayrimenkul şirketi ile arazi geliştirme projesi kapsamında 360 milyon Suudi Riyali tutarında yatırım sermayesi temin ederek, söz konusu projeyi finanse etmesi gösterilebilir. Burada mudaraba sukukun amacı, yatırımcılara arazi finansmanına katılım nedeniyle getiri sağlamaktır (Söyler, 2014: 32).

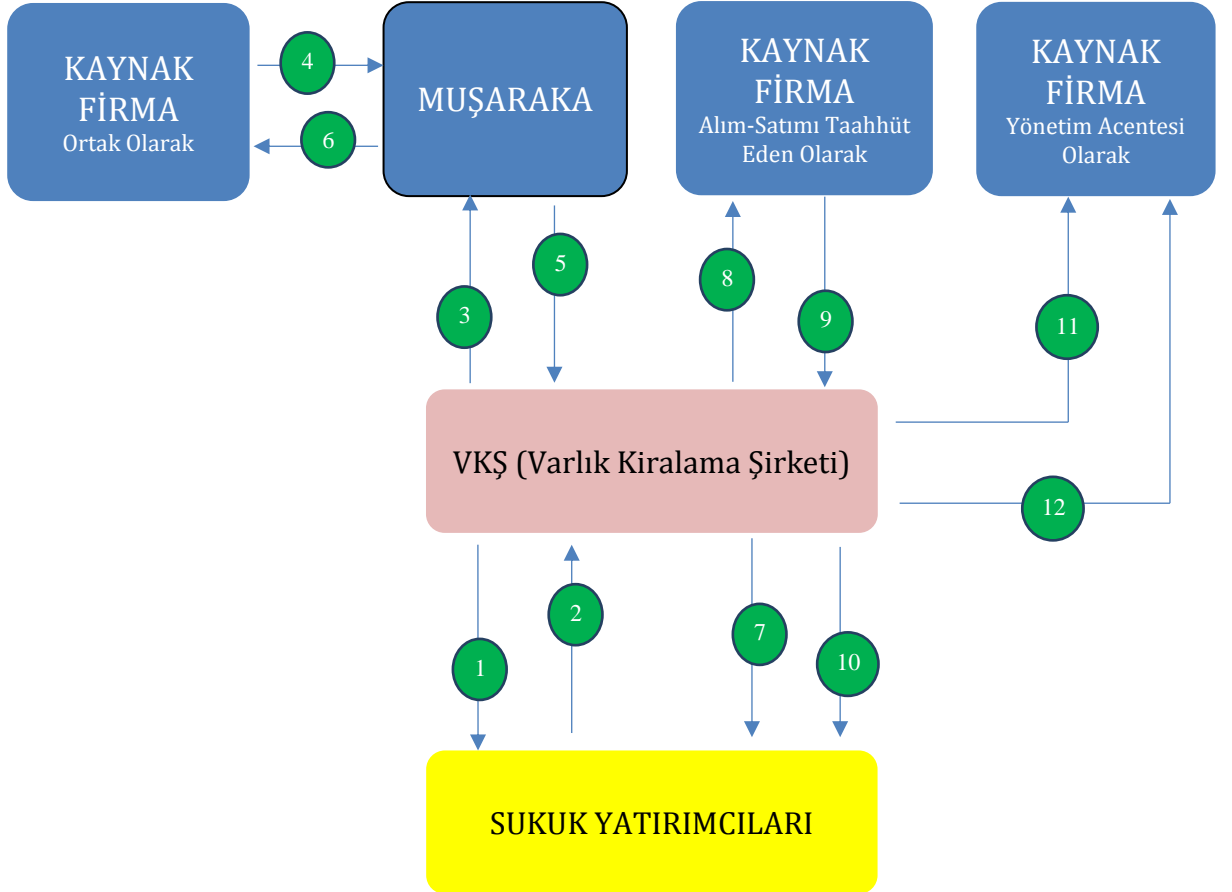
3.5.2.2. Muşaraka Sukuk (Kâr-Zarar Ortaklığına Endeksli Sukuk)

Ortaklık anlamına gelen muşaraka, iki tarafın fon sağladığı ortak girişimi ifade eder. Her iki taraf girişimin kâr veya zararından hisseleri oranında pay alırlar. Muşaraka sukukunda, taraflar belirli bir proje için ortaklık ilişkisi içerisinde bir araya gelerek, yatırım faaliyeti sonucunda oluşan kâr ve zararı paylaşmaktadırlar. Muşaraka sukuku ciro edilebilmekte ve ikincil piyasalarda işlem görmektedir.

Muşaraka sukuku ortaklık sözleşmesine dayalı mevcut bir işin finansmanını geliştirmek veya yeni bir projeyi tesis etmek için kullanılabilir.

AAOIFI'nin muşaraka sukuk tanımı şu şekildedir;

“Tahvili ihraç eden taraf, belli bir projenin ya da aktivitenin gerçekleştirilmesi için kurulmuş bir ortaklığa daveti yapan taraftır. Fon sağlayıcılar (katılımcılar) muşaraka sözleşmesinde ortak konumundadırlar. Toplanan fonlar, katılımcıların, muşaraka sermayesine olan katkısını hisse olarak temsil etmektedir. Tahvil sahipleri, ortaklığın varlıklarının da sahibi konumunda olup, gerçekleşecek kârda hak sahibidirler.”

Şekil 3: Muşaraka Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre, 2009: 21)

Muşaraka sukukun işlem adımları aşağıdaki gibidir;

- 1- VKŞ, dayandığı varlıklar üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir. Bu sukuk aynı zamanda periyodik gelir ve vade sonunda itfa bedelini alma hakkını sağlar.
- 2- Sukuk yatırımcıları sukukun bedelinin ödemesini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden nakit olarak gerçekleştirir
- 3- VKŞ, kaynak firma ile muşaraka anlaşması imzalar. VKŞ sukuk ihracından elde ettiği gelire istinaden, muşarakaya ve bu anlaşma için tahsil edilmiş birimlere sağlayacağı nakit katılım oranında katkı sağlar.
- 4- Kaynak firma, VKŞ ile muşaraka anlaşması imzalar. Kaynak firma sahip olduğu nakit veya aynı mallar üzerinden, muşarakaya ve bu anlaşma için tahsil edilmiş birimlere sağlayacağı katılım oranında katkı sağlar.
- 5- Her periyodik dağıtım tarihinde VKŞ, muşaraka varlıklarından sağlanan, önceden payı belirlenmiş bir oran üzerinden gelir elde eder. Eğer zarar olursa, VKŞ aynı oran üzerinden zarara katılır.
- 6- Aynı şekilde kaynak firma da muşarakada varlıklarından elde edilen K/Z sonucunda, önceden belirlenmiş katılım oranında kâr veya zarara ortak olur.
- 7- VKŞ, sukuk yatırımcılarına dönemsel ödemeyi gerçekleştirir.
- 8- VKŞ sahip olduğu varlıkları kaynak firmaya piyasa fiyatı üzerinden satar.
- 9- Kaynak firma, yükümlü olarak belirlenen opsiyon fiyatından ödemeyi gerçekleştirir. Bu miktar üzerinden, sukuk yatırımcılarının, tahakkuk etmiş ancak henüz ödenmemiş dönemsel payları ödenir.
- 10- VKŞ satıştan elde etmiş olduğu gelir ile tasfiye bedelini ödemesini gerçekleştirir.
- 11- VKŞ ile kaynak firma aralarında yönetim anlaşması imzalarlar. Yönetim acentesi muşarakanın genel yönetimini gerçekleştirir.
- 12- VKŞ yönetim acentesini teşvik için ödeme gerçekleştirir (DIFC, 2009: 21-23).

Bu sukuk türünün örneği olarak, Emirates Airlines' in 550 milyon USD değerindeki yedi yıllık sukuk ihracı gösterilebilir. Muşaraka ortak girişimi, Dubai havaalanının yanında bulunan ve daha sonra Emirates' e kiralanacak yeni genel müdürlük binasının ve mühendislik merkezinin yapımı için kurulmuştur. Muşarakadan gelen kira geliri şeklindeki kâr, sertifikalarda gösterilen dönemsel ödemeler için kullanılmıştır (Söyler, 2014: 35).

3.5.2.3. Murabaha Sukuk (Finansman Desteğine Endeksli Sukuk)

Murabaha, sözcük anlamı bir malı veresiye olarak daha pahalı satmak demektir. Murabaha sukukunda sertifika ihraç eden taraf emtia murabahası satıcısı, murabaha alan emtianın alıcısı ve fon da emtianın satın alma maliyetidir. Bu sukuk türünde sertifika sahipleri murabaha emtiasına sahip olur ve emtianın tekrar satışında nihai satış fiyatı hakkına sahiptirler. Murabaha sukukun hukuki olarak geçerli olması için sadece birincil piyasada işlem görmesi gereklidir. Murabaha sukukun ciro edilmesi ya da ikincil piyasada işlem görmesine İslam hukuku tarafından izin verilmemiştir. Çünkü sertifikalar, emtia alıcısının sertifika sahiplerine borcunu temsil etmekte ve borcun vadeli olarak alınıp satılması da faizi doğurmaktadır. Ancak başka bir sukuk çeşidi ile birleştirilerek yapılan ihraçlarda belli bir oranda kalması şartı ile ikincil piyasada işlem görebilmektedir (Nisar, 2008: 180).

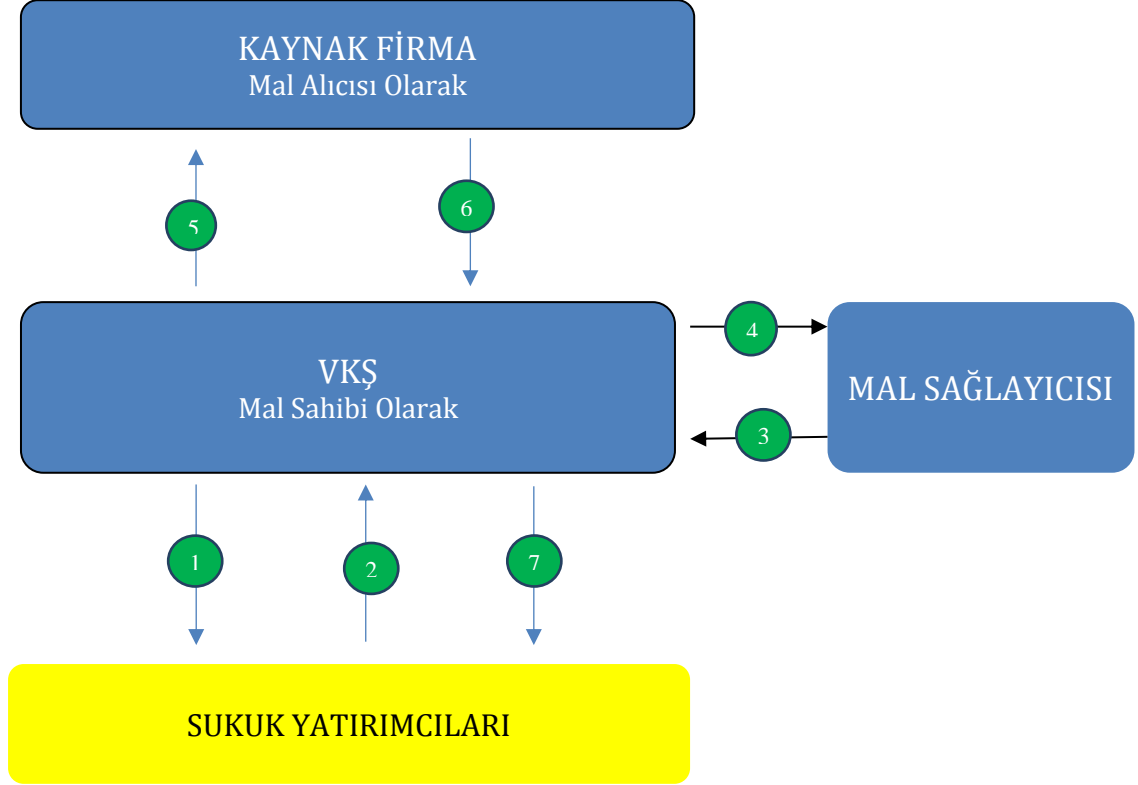
Murabaha sukuk sözleşmeleri kısa veya uzun vadeli olabilmektedir. Genellikle kısa vadeli, likit yatırım araçlarına dayalı ticaretin finansmanında kullanılmaktadır. Finansman sağlayan İslami kuruluş, sağladığı finansman karşılığında elde edilecek gelirin dağıtılacağı murabaha sukukunu almaktadır. İslami finans sisteminde uygulaması en az olan sukuk türüdür. Murabaha sukuk bir varlığa sahip olmanın göstergesi olmayıp, alacak hakkını gösteren senetlerdir. Yani murabaha sukukta dayanak varlık yoktur.

Murabaha sukukuna örnek olarak Bahreyn menşeli bir yatırım firması olan Arcapita Bank Bayerische Hypo-und Vereinsbank AG' nin ve İngiliz kökenli Standard Bank, London Branch ana organizatörlerinin ihraç ettiği beş yıllık, çok dövizli sukuk gösterilebilir. Sukuk için getiri oranı üçer aylık dönemler itibariyle Libor artı yüz yetmiş beş Pips olarak belirlenmiştir.

Murabaha sukukun başlıca özellikleri şunlardır (Söyler, 2014: 37):

- Ödemelerin vadesi ve kâr payı oranı önceden belirlenmiş olmalıdır,
- VKŞ, tedarikçiden (mal sağlayıcısı) ürünler üzerinde rehin veya ipotek bulunmadığı hususunda taahhüt alabilir,
- Eğer alıcı ürünlerin fiziken kendisine teslim edilmesini isterse taşıma esnasında ürünlere gelebilecek zarara razı olacağına ilişkin murabaha sözleşmesine hüküm konulabilir.

Murabaha sukukun işleyişi aşağıdaki gibidir;

Şekil 4: Murabaha Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre), 2009: 47)

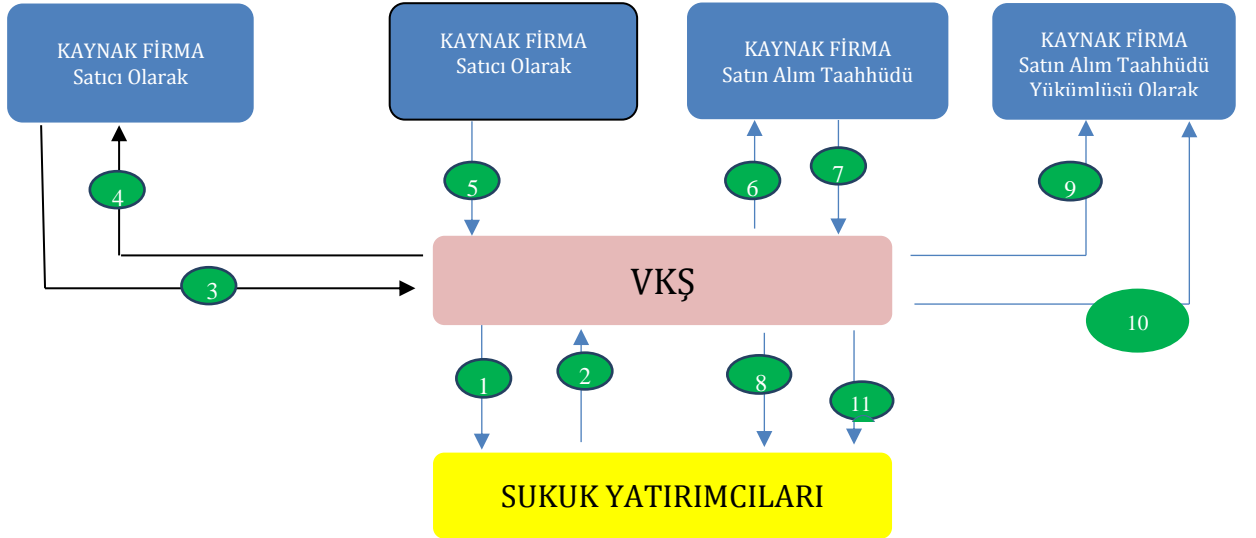
- 1- VKŞ, dayandığı varlıklar üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir.
- 2- Sukuk yatırımcıları sukukların bedelini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden ödemesini nakit olarak gerçekleştirir.
- 3- Kaynak firma (mal alıcısı olarak), VKŞ ile murabaha anlaşması (peşin mal teslimine karşılık vadeli ödeme) imzalar. Bu vade aynı zamanda sukukların vade bitimi ile aynıdır. VKŞ malları, mal sağlayıcısından (Commodity Supplier) maliyet fiyatı üzerinden peşin olarak satın alır.
- 4- Mal sağlayıcısı, malların teslimatını VKŞ' ye yapar.
- 5-VKŞ, murabaha anlaşması gereği teslim almış olduğu malların kaynak firmaya satışını gerçekleştirir.

6- Kaynak firma (mal alıcısı olarak), vadeli fiyat üzerinden düzenli aralıklarla almış olduğu malların ödemesini gerçekleştirir. Yapılacak olan ödemedeki her taksit miktarı, VKŞ' nin sukuk yatırımcılarına ödeyeceği miktara eşittir.

7- VKŞ vadeli ödemeden elde ettiği taksitlerle, sukuk yatırımcılarına yapacağı ödemeleri gerçekleştirir.

3.5.2.4. Selem Sukuk (İleri Vadede Teslime Endeksli Sukuk)

Selem, ödemenin sözleşme sırasında peşin yapıldığı, ancak satın alınan varlığın tesliminin öngörülen ileri bir tarihe ertelendiği alım-satım işlemidir. Selem sukuk, ödemenin peşin, malın daha sonraki bir tarihte teslim edilebildiği selem sözleşmeleri esas alınarak ihraç edilen sukuk türüdür. Uygulamada çok sık kullanılan bir sukuk türü değildir.

Şekil 5: Selem Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre, 2009: 35)

Selem sukukun işleyişi şu şekildedir:

1- VKŞ, kaynak firma tarafından teslim edilecek olan varlıklar (selem varlıkları) üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir. Bu sukuk aynı zamanda periyodik gelir ve vade sonunda itfa bedelini alma hakkını sağlar.

- 2- Sukuk yatırımcıları sukukun bedelinin ödemesini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden nakit olarak gerçekleştirir.
- 3- Kaynak Firma ve VKŞ aralarında, kaynak firma tarafından ertelenmiş bir vadede teslim edilmek üzere ve VKŞ tarafından peşin ödemesi gerçekleştirilecek olan, bir alım-satım sözleşmesi imzalar. Bu teslim tek seferde gerçekleşebileceği gibi birkaç vadede de gerçekleştirilebilmektedir.
- 4- VKŞ yapılan sözleşme gereği satış bedelinin ödemesini, belirlenen bir fiyat üzerinden (anapara) gerçekleştirir.
- 5- Kaynak firma, yatırımcılara dönemsel ödemelerin yapılma tarihinin öncesinde Selem varlıklarından bir kısmını VKŞ'ye teslim eder.
- 6- Kaynak firma (yükümlü olarak), anlaşılan fiyat üzerinden selem varlıklarının bir kısmını satın alır.
- 7- Kaynak firma selem varlıklarının ödemesini satın alınan oran nispetinde gerçekleştirir. Her ödeme miktarı periyodik olarak yapılan ödeme miktarına eşittir. Bu miktar sabit oranlı veya değişken oranlı olabilmektedir. (Örneğin; LIBOR'a endeksli)
- 8- VKŞ, satış fiyatından elde etmiş olduğu geliri kullanarak yatırımcılara yapacağı periyodik ödemesini gerçekleştirir.
- 9- Kaynak Firma selem varlıklarını VKŞ'den satın alır.
- 10- Opsiyon bedeli kaynak firma tarafından ödenir.
- 11- VKŞ, kaynak firmanın tasfiye bedelini sukuk yatırımcılarına öder.

Selem sukuk fon temin etmek için eş değerli olarak ihraç edilen belgelerdir. Toplanan bu fonlarla ihraç edilen belgeleri alanlar, selem bazlı satılan malların mülkiyetini almış olur. Belgeleri ihraç edenler ise bu malların satıcısıdır. Üyeler ise malların alıcılarıdır. Ödenecek üyelik ücretleri malların satın alma fiyatını oluşturur. Selem sözleşmelerine konu olan malların standart mallar, genellikle emtia (alüminyum, bakır, pamuk vs.) olması gerekir. Ancak menkul mallar da selem sukukun konusuna girebilir. Bu mallar bir VKŞ aracılığı ile satılabilir. Böylece yatırımcılardan toplanan fonlar, belli bir malın ileriki tarihte satın alınabileceği vaadi ile VKŞ'ye ödenir.

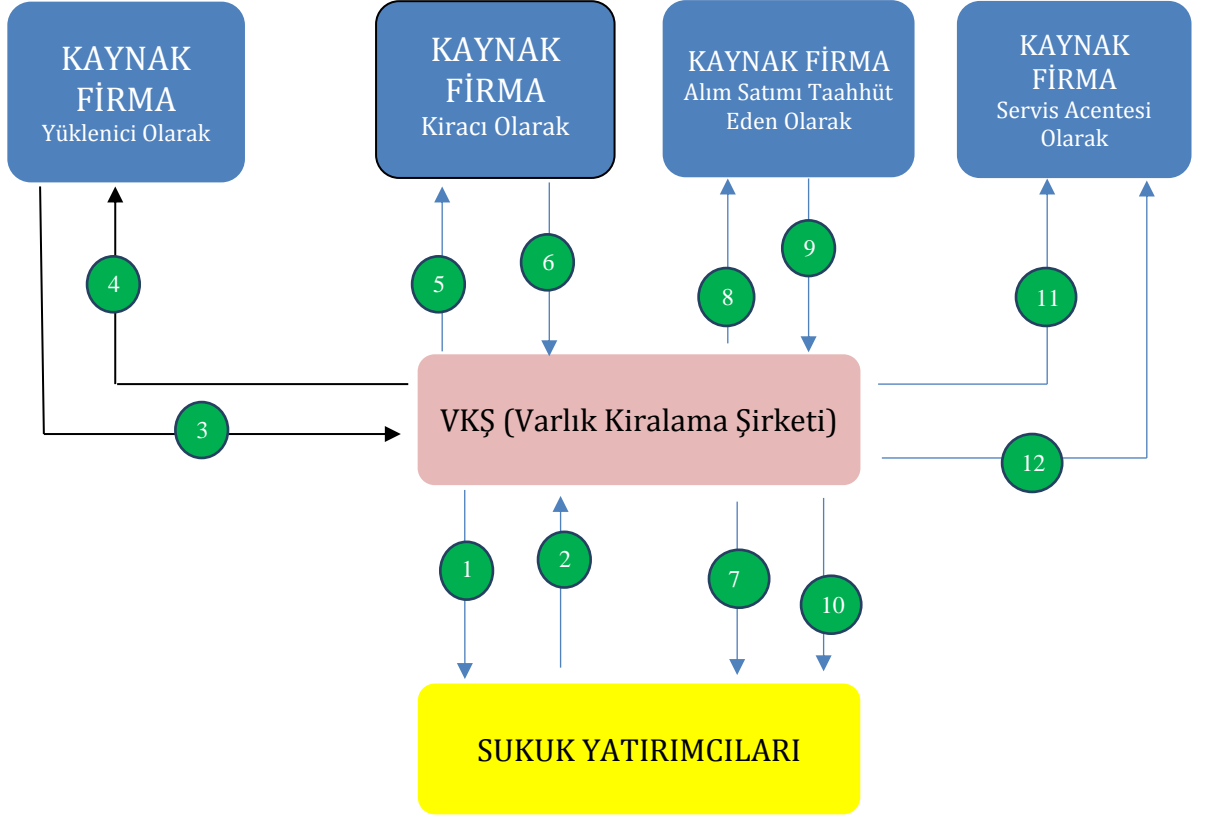
Selem sukuk bir VKŞ aracılığı ile çıkartılır. Selem sözleşmesi için geçerli olan tüm şer-i gereklilikler selem sukuk için de geçerlidir. Bu sukuk türünde, VKŞ

bir yükümlü (kaynak kuruluş) ile hem malları, hem de alıcıları buluşturmak için sözleşme imzalar. Yükümlü, sukuk alıcıları adına malları almak istemezse, sukuk sahipleri bu malları kâr etmek için satmayı taahhüt eder. Selem sukukları yatırımcılara verilerek VKŞ getirilerini alır. Bu paralar ileri bir tarihte malları satacak olan yükümlüye verilir. VKŞ ise yükümlüden malları alır (Söyler, 2014: 38).

3.5.2.5. İstisna Sukuk (Altyapı Yatırımların Endeksli Sukuk)

İstisna sözleşmesi, üreticinin önceden anlaşılan fiyat, özellik ve belirlenmiş standartlardaki ürünü sağlama sorumluluğunu aldığı mal üretim sözleşmesidir. İstisna sukuk, sertifika sahibinin, sahip olduğu ürünlerin üretimi için gerekli fonları sağlamak amacıyla ihraç edilen eşit değerli sertifikalardır. Genelde istisna sukuk büyük altyapı projelerini finanse etmekte kullanılmaktadır. Altyükleniciyle eşzamanlı istisna sözleşmesi yapması için istisnadaki yükleniciye izin vermesinden dolayı istisna finansal aracılığa uygundur. Bundan dolayı bir finansal kuruluş kâr amacıyla bir inşaat işlemini yüklenebilir ve altyüklenici sözleşmesiyle inşaat işlemini uzmanlaşmış bir firmaya devredebilir (Tok, 2009: 22).

Bu sukuk türünde, VKŞ fon temini için sukuk ihraç etmekte, elde edilen fonlar yükleniciye devredilerek inşaata başlanmaktadır. Bu arada malın mülkiyeti VKŞ' ye devredilmekte, ancak nihai alıcıya kiralanmaktadır. Nihai alıcılar aylık taksitlerle ödeme yapmakta, elde edilen getiri sukuk alıcılarına dağıtılmaktadır.

Şekil 6: İstisna Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre, 2009: 41)

İstisna sukukun işleyişi şu şekildedir:

- 1- VKŞ, dayandığı varlıklar üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir. Bu sukuk aynı zamanda periyodik gelir ve vade sonunda itfa bedelini alma hakkını sağlar.
- 2- Sukuk yatırımcıları sukukun bedelinin ödemesini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden nakit olarak gerçekleştirir.
- 3- Kaynak firma ve VKŞ aralarında istisna anlaşması imzalarlar. Bu anlaşmaya göre; Kaynak firma belirlenen varlıkları imal veya inşa etmeyi, bu varlıkları ileri bir tarihte teslim etmeyi taahhüt ederken, VKŞ' de bunu kabul eder.
- 4- VKŞ varlıkların bedelinin kaynak firmaya ödemesini gerçekleştirir. Bu miktar başta belirlenen miktar kadardır.
- 5- VKŞ varlıkları kaynak firmaya, ileriye dönük kiralama anlaşması imzalarlar. Bu kira dönemi aynı zamanda sukukun vade tarihini belirlemektedir.

6- Kaynak firma (kiracı olarak) varlıkların tesliminden önce ilk kira ödemesini gerçekleştirir daha sonra varlıkların teslimi ile birlikte kira ödemesine devam eder. Bu kira miktarı, VKŞ'nin yatırımcılara dağıtacağı periyodik gelir dağıtım tutarına eşittir. Bu bedel, anlaşmaya bağlı olarak, sabit ve değişken (Ör: LIBOR'a endeksli olarak) ödemeli olarak gerçekleştirilebilmektedir.

7- VKŞ, Kaynak Firmadan elde etmiş olduğu kira gelirleriyle sukuk yatırımcılarına periyodik gelir dağıtımını gerçekleştirir.

8- VKŞ, kaynak firmaya opsiyon bedeli üzerinden varlıkların satışını gerçekleştirir. Eğer varlıkların teslimatında bir problem oluşursa, istisna anlaşmasına göre belli bir tazminat ödemesi gerekmektedir.

9- Kaynak firma tarafından VKŞ'ye opsiyon bedelinin ödemesi gerçekleştirilir.

10- VKŞ, yatırımcılara tasfiye bedelinin ödemesini gerçekleştirir.

11- VKŞ ile Kaynak Firma aralarında servis acentesi sözleşmesi imzalarlar.

12- Kaynak firma sağladığı servisten dolayı yapmış olduğu masrafları

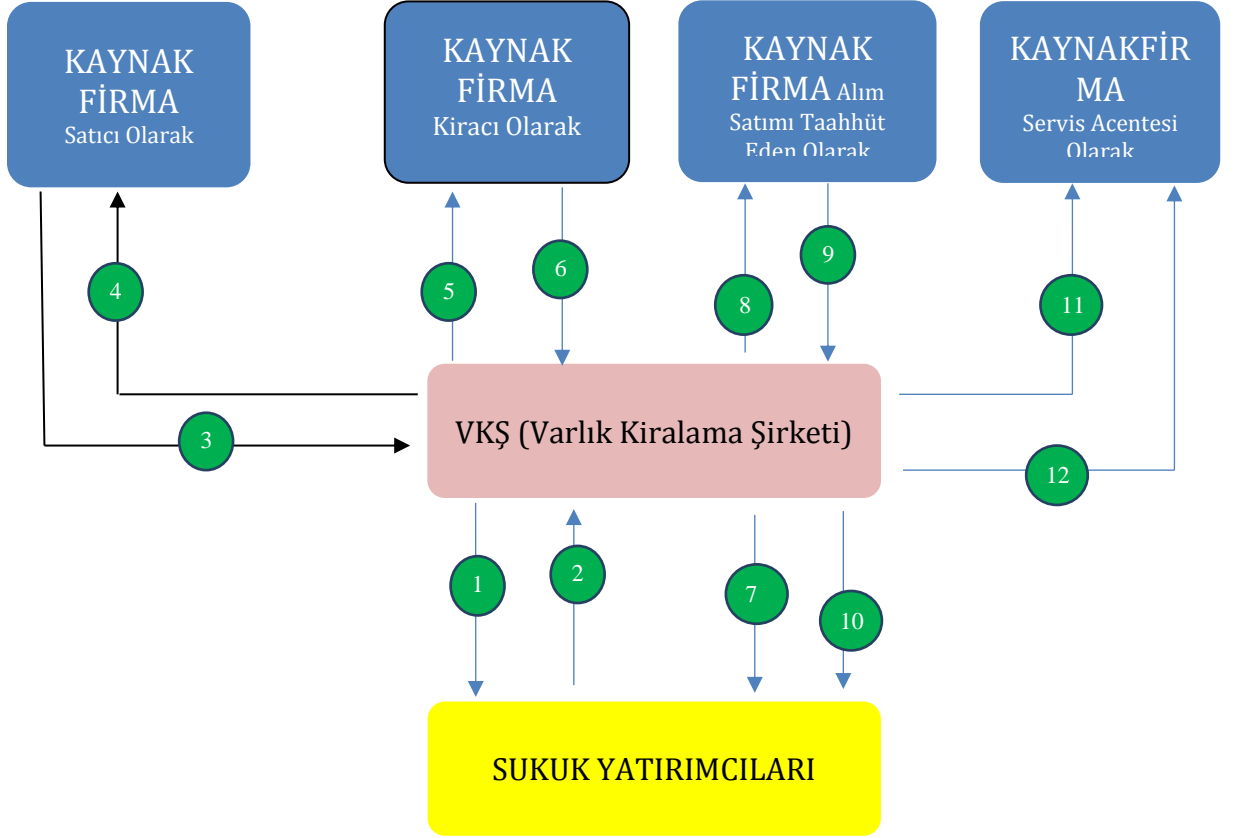
VKŞ'den tahsil eder.

İstisna sukukuna örnek olarak, Bahreyn Krallığının en büyük rezidans projesinin bir milyar USD'lik rezidans ve alışveriş merkezinin ilk aşamasının altyapı çalışmalarını finanse etmek için ihraç edilen sukuk verilebilir. Sukuk üzer aylık dönemlerde libor+125 baz puan getiriye sahiptir, beş yıl için çıkarılmıştır ve erken ayrılma opsiyonu vardır (Güngören, 2011: 122).

3.5.2.6. İcara Sukuk (Leasinge Endeksli Sukuk)

İcara, sözlük anlamı olarak kira anlamına gelmektedir. İktisat literatüründe bir leasing türü olup, bir finansal kuruluşun dönemsel kira geliri elde etmek amacıyla müşterisine kiralamak için bir varlığı satın aldığı sözleşmedir.

İcara sukuk ilk uygulanan sukuk türü olmuştur. Diğer sukuk türlerine göre en fazla kullanılan model olan İcara sukuk türünde sertifika sahibi, bir varlığın (çoğunlukla gayrimenkulün), kira gelirin veya kullanım hakkına sahip olmuş olur. Sertifika ihracına konu olacak varlığın tanımlanmış ve gerçek olması gerekmektedir. Sertifikanın sağlayacağı kira geliri veya intifa hakkı sukuk sahibine geçer.

Şekil 7: İcra Sukukun Yapısal Diyagramı

Kaynak: DIFC (Dubai International Financial Centre, 2009: 14)

Diyagramda yapısı ve işleyişi gösterilen icra sukukun işlem adımlarını şu şekilde ifade edilebilir:

- 1- VKŞ, dayandığı varlıklar üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı taşıyan sukuk ihracını gerçekleştirir. Bu sukuk aynı zamanda periyodik gelir ve vade sonunda itfa bedelini alma hakkını sağlar.
- 2- Sukuk yatırımcıları sukukun bedelini, belirlenen miktar (anapara) üzerinden nakit olarak karşılar.
- 3- Kaynak firma, VKŞ ile alım-satım sözleşmesi imzalar. VKŞ, sukuka konu olacak varlıkları kaynak firmadan satın alır.
- 4- VKŞ aldığı varlıkların ödemesini gerçekleştirir. Varlıkların bedeli, sukuk ihracından elde edilen anaparaya eşittir.
- 5- VKŞ satın almış olduğu varlıkların kiralama işlemini kaynak firmadan sukuk vadesi süresince gerçekleştirir.

- 6- Kaynak firma belirlenen aralıklarla kira ödemesini gerçekleştirir. Bu kira ödemeleri SPV'nin dönemsel olarak dağıttığı kar/getiri ile eşittir. Bu meblağ anlaşmaya göre sabit veya değişken ödemeli olarak gerçekleştirilebilir. (Ör: LIBOR'a endeksli sukuk ödemeleri)
- 7- İhraççı VKŞ, kaynak firmadan elde ettiği kira gelirleriyle periyodik gelir dağıtımını gerçekleştirir.
- 8- VKŞ almış olduğu varlıkları kaynak firmaya geri satar. Satış bedeli; anapara ve tahakkuk etmiş ancak ödenmemiş dönemsel getirilerin toplamına eşittir.
- 9- Kaynak firma, yükümlü olarak satın aldığı varlıkların ödemesini gerçekleştirir.
- 10- VKŞ, elde etmiş olduğu opsiyon bedeli üzerinden tasfiye bedelinin ödemesini gerçekleştirir.
- 11- VKŞ ve kaynak firma aralarında servis acentesi sözleşmesi imzalarlar. Kaynak firma servis acentesi olarak çeşitli yönetim masraflarında bulunur.
- 12- VKŞ, kaynak firmaya yapmış olduğu servis masraflarının ödemesini gerçekleştirir.

3.5.2.7. Diğer Sukuk Türleri

Sukuk enstrümanı genellikle yukarıda bahsedilen ve yaygın olarak kullanılan faizsiz finansman yöntemlerine göre ihraç edilmektedir. Ancak bunun dışında da faizsiz finansman yöntemleri olmakla birlikte bu yöntemlerin de sukuk yapıları mevcuttur. Sukukun, yukarıda açıklanan türleri yanında, hibrid (karma) sukuk, hisse senediyle değiştirilebilir sukuk, hisse senedine dönüştürülebilir sukuk, muzara'a (ekim amaçlı) sukuk, musaqa (sulama amaçlı) sukuk, mugharasa (tarımsal amaçlı) sukuk gibi türleri de bulunmaktadır (Doğan, 2011: 47-48). Bu sayılan türlerin uygulama alanı çok sınırlı ve istisnai türler olduğundan açıklama yapılmamıştır.

Son dönemde ortaya çıkan ve sık kullanılmaya başlanan bir sukuk türü olan Wakala sukuku açıklayacak olursak, Wakala (Vekalet) bir nevi acentelik sözleşmesidir. Bu sözleşme ile bir proje veya iş için karşı tarafa bir vekâlet verilir. Vekâlet veren sabit bir ücret karşılığında karşı tarafı vekil olarak tayin eder. Bu yöntem genellikle yatırım fonlarında kullanılmaktadır. Kâr ve zarar doğrudan

yatırımcıya aktarılmaktadır. Wakala sukuk ile birkaç çeşit sukuk yapısı tek bir havuzda toplanarak faizsizlik prensiplerine uygun hale getirilmektedir. İkincil piyasada işlem görmesi uygun olmayan varlıkları, portföydeki varlıkların yarısından fazlasının maddi varlıklardan oluşuyor olması şartıyla diğer varlıklar ile birleştirilerek bu piyasalarda işlem görebilir hale getirmektedir.

3.6. ULUSLARARASI SUKUK İHRAÇLARI (UYGULAMALARI)

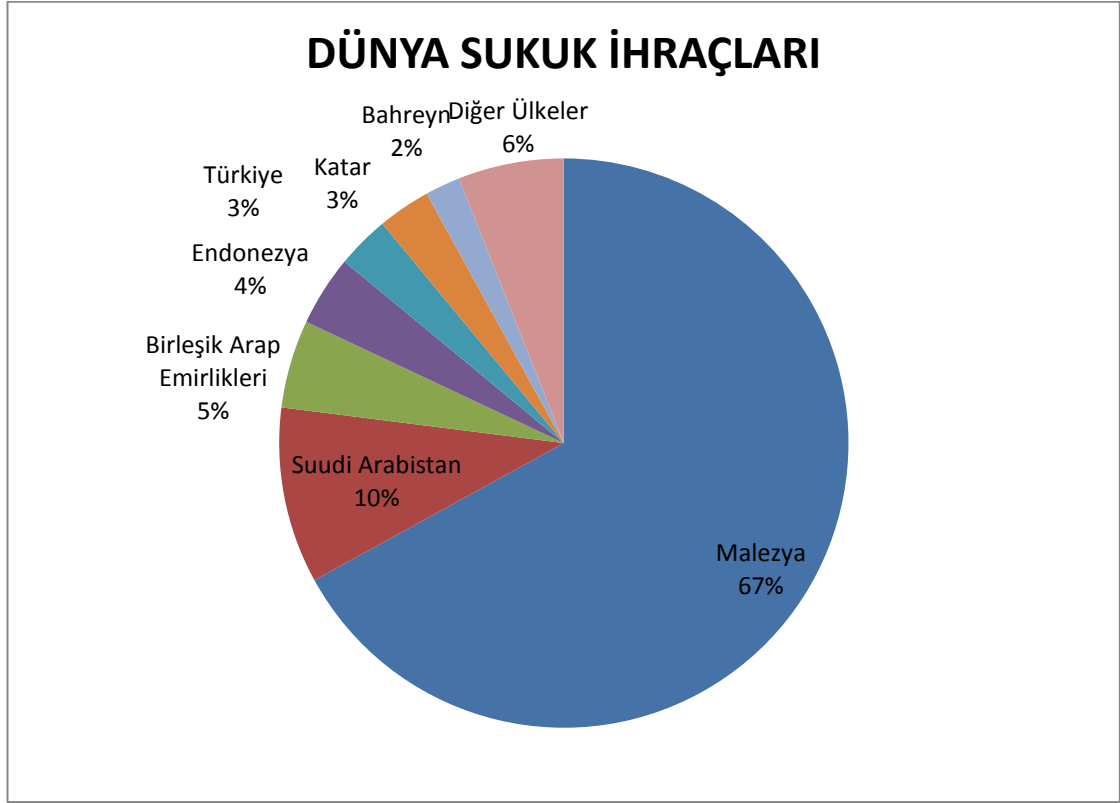
Sukuk ihracının gelişimine bakıldığında, sukukun batı ülkelerinin de ilgisini çekmeye başlaması ile 2008 yılından itibaren ciddi artışlar gösterdiği görülmektedir. Bu artışa 2008 yılında yaşanan mortgage krizinin ciddi etkisi olmuştur. Çünkü dünya genelinde en büyük finans kurumlarının aslında İslamî finansal kuruluşlar kadar dirençli olmadıkları ortaya çıkmıştır (Dikkaya ve Kutval, 2014: 70). Sukuk günümüzde genel olarak önceden belirlenen bazı kurumsal yatırımcılara satış amacıyla çıkarılmıştır. İhraç edenin amacı genelde; iç piyasadaki likitide havuzundan yararlanmak, düşük tutarlar için talep toplamak ve yerel borsalarda kotasyon yapılması olmuştur. Uluslararası borsalarda sukuk kotasyonunun yaygınlaşması ve borsaların ihraççıları çekmek için rekabete girmeleri olumlu bir gelişme olmuştur. Çünkü bu gelişme ihraççıların, yatırımcıların ihtiyaçlarını dikkate almaya başladıklarını göstermektedir (Dede, 2012: 1).

Dünya genelinde sukuk ihraçlarına bakıldığında bunun üç bölgede yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; Malezya'nın başını çektiği Güneydoğu Asya ülkeleri, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri ve Avrupa ülkeleridir (Söyler, 2014: 45).

2013 yılına bakıldığında Dünya global sukuk ihracatının % 60' ına yakını Malezya'lı kamu ve özel sektör şirketleri gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Endonezya'nın da Dünya'da % 6' lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi global sukuk pazarının üçte ikisi, Güneydoğu Asya ülkelerine aittir. Malezya'nın Dünya'da yükselen ekonomiler kategorisine girmesinde, sukuk ihracı yoluyla sağlanan kaynakların, yatırımlara kanalize edilmesinin çok büyük bir rolü bulunmaktadır. Malezya'nın son otuz yıl içerisinde güçlü bir İslamî bankacılık

yapısını oluşturmuş olmasının sonucu olarak Dünya sukuk ihracı uygulamalarında en başarılı ülke konumundadır.

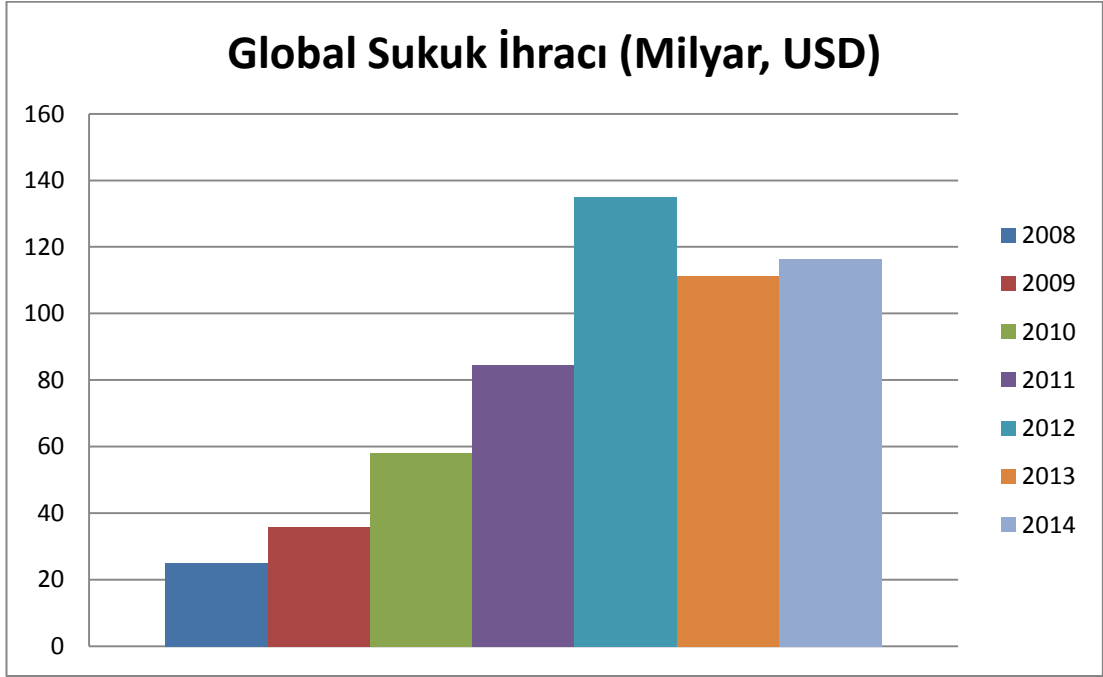
2013 yılında Dünya global sukuk ihracının % 25' i Suudi Arabistan ve Körfez bölgesinde bulunan Birleşik Arap Emirlikleri; Katar, Bahreyn, ve Kuveyt gibi ülkelerce gerçekleştirilmiştir. Sukuk pazarının giderek büyümesi ve öneminin artması ile Avrupa ülkeleri de sukuk ihraç etmek üzere, mevzuat düzenlemelerine başlamışlardır. 2010 yılından itibaren Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Avrupa ülkelerinde sukuk ihracı için çalışmalar yapılmaya başlanmış ve sukuk ihraçları gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında Türkiye'de ilk sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir (Ayrıntılı olarak ileriki bölümde anlatılacaktır). Avrupa ülkelerinden İngiltere, 25.06.2014 tarihinde 2,036 milyar Sterling (GBP) tutarında sukuk ihracını gerçekleştiren ilk batı ülkesi olmuştur. Aşağıdaki grafikte 2014 yılında gerçekleşen sukuk ihraçlarının ülkeler bazında dağılımı verilmiştir.

Grafik 3: 2014 Global Sukuk İhraçları Ülkeler Dağılımı

Kaynak: Standart and Poor's (S&P)

Sukuk enstrümanı, finansal piyasalarda giderek önemini ve bilinirliğini artıran bir yatırım aracı olarak hem İslamî finans sistemi içerisinde hem de Dünya genelinde belirli bir hacime ulaşmıştır. Global sukuk ihraçlarına bakıldığında, 2013 yılında 111,3 milyar USD, 2014 yılında 116,4 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşu Standart and Poor's (S&P) tarafından yapılan açıklamada, 2015 yılında sukuk ihraçlarının 100 milyar USD sınırını aşarak, 115 milyar USD ulaşması beklenmektedir. S&P 'nin resmi internet sitesinde yayımlanan açıklamaya göre; İslamî finans piyasasına olan ilginin artması, sukuk ihracının yoğun olduğu Malezya, Suudi Arabistan gibi ülkelerde iyi ekonomik performans göstermesi, yeni ülkelerin ilgisinin artması, yasal düzenleme ve mevzuat geliştirmeleri sayesinde sukuk ihraçlarının büyümesi öngörülmektedir. Aşağıdaki grafikte Dünya genelinde gerçekleştirilen sukuk ihraçları verilmiştir.

Grafik 4: Global Sukuk İhracı (2008-2014)

Kaynak: IIFM, Ernst & Young, Dünya İslamî Bankacılık Rekabet Raporu, 2013-2014

3.7. TÜRKİYE' DE SUKUK (KİRA SERTİFİKALARI)

Türkiye' de sukuk uygulaması, VKŞ' ler tarafından ihraç edilen kira sertifikaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Sukuk enstrümanı ülkemize Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yapılan çalışma neticesinde, 1 Nisan 2010 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Seri: III No: 43 “Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” ile tanıtılmıştır (Bu tebliğ, 07.06.2013 tarihinde yürürlüğe konulan ve Resmi Gazete' de yayımlanan III-61.1 sayılı “Kira Sertifikaları Tebliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır). Böylece kira sertifikası adı altında fon temini konusunda imkân sağlayan yeni bir enstrümanın ihracına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Malezya başını çektiği Güneydoğu Asya ülkeleri ve diğer ülkelerde sukuk adıyla ihraç edilen bu finansal araç ülkemize kira sertifikası adıyla anılmaktadır.

3.7.1. Kira Sertifikasının Tanımı

Kira sertifikaları, hem 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda, hem de III-61.1 sayılı kira sertifikaları tebliğinde tanımlanmıştır. 6362 sayılı Kanunun 61. maddesine göre, kira sertifikalarının tanımı şöyledir:

“Kira sertifikaları, her türlü varlık veya hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık ve haklardan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan, nitelikleri Sermaye Piyasası Kurulu' nca belirlenen sermaye piyasası araçlarıdır.”

Kanunda görüldüğü üzere sukuk kelimesi kullanılmamış olup yerine kira sertifikası olarak tanımlama yapılmıştır. Ayrıca SPK' nın III-61.1 sayılı Kira Sertifikaları Tebliğinde ise kira sertifikaları aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“Kira sertifikası, her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymeti ifade eder.”

Tebliğ ile getirilen düzenlemeler ve kira sertifikasının ihracına ilişkin genel esaslar şu şekildedir (Haholu, 2012: 135);

- Kira sertifikası global bir yatırım aracı haline gelen sukuk benzeri bir enstrüman olarak ülkemiz sermaye piyasasına sunulmuştur.
- Kira sertifikası, özel sektör şirketlerinin (kaynak kuruluş), bir VKŞ aracılığı ve devret-kirala-devral yoluyla, mülkiyetlerindeki varlıkları veya kiralamak suretiyle devralacakları varlıkları kullanarak finansman sağlamalarına imkân veren bir enstrümandır.
- VKŞ, yurtdışında özel amaçlı kuruluş olarak bilinen yapının, ülkemiz hukuk sisteminde bulunmaması sebebiyle asgari yükümlülüklerle kurulacak bir anonim şirket olarak düzenlenmiştir.
- Tebliğ ile kira sertifikası yatırımcılarının haklarının korunmasına ve VKŞ tarafından yatırımcılar hesabına devralanmış olan varlıkların ve bu varlıklardan elde edilen gelirlerin amaç dışında kullanılmasının önlenmesine yönelik olarak, VKŞ esas sözleşmesinin belirli şartları taşıması ve SPK tarafından onaylanmış olması zorunlu tutulmuştur.

- Kira sertifikası ihracı sistemi temel olarak, kaynak kuruluşun VKŞ' ye devrettiği varlıkları daha sonra geri kiralaması yoluyla fon sağlamasına dayanmaktadır. VKŞ başlangıçta devraldığı bu varlıkların finansmanını ihraç edeceği kira sertifikası ile karşılamakta, söz konusu sertifikaların dönemsel ödemelerini ise kaynak kuruluştan gelen dönemsel kira gelirleri ile gerçekleştirmektedir. Vade sonunda ise kaynak kuruluşa geri devredilen söz konusu varlıklardan elde edilen gelir, kira sertifikası sahiplerine payları oranında dağıtılarak ihraç edilmiş olan kira sertifikası itfa edilmektedir.

3.7.2. Kira Sertifikasının Konusu

Kira sertifikalarının konusu varlık ve haklar şeklinde belirlenmiştir. SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin (e) bendinde haklar, kira sertifikaları ihracına dayanak teşkil eden her türlü haklar şeklinde ifade edilmiştir. Ancak, bu hakların neler olduğu belirtilmemiştir. Tebliğde “her türlü haklar” dan bahsedildiğine göre, Türk Medeni Kanun'unda ve diğer kanunlarda düzenlenmiş bulunan bu mahiyetteki tüm haklar kira sertifikaları uygulamalarının konusuna girecektir. Yeter ki bu haklar üzerinde, önceden kurulmuş ipotek, rehin gibi sınırlamalar olmasın (Söyler, 2014: 42).

Aynı tebliğin (o) bendinde varlıklar, kira sertifikaları ihracına dayanak teşkil eden haklar dışındaki her türlü varlık kira sertifikalarının kapsamında bulunmaktadır olarak ifade edilmiştir. Burada da, varlığın neler olduğu belirtilmemiştir. Ancak her cins menkul ve gayrimenkul mal “her türlü varlık” kapsamı içinde bulunmaktadır. Bu bağlamda arazi, bina, her türlü alet, edevat, cihaz ve ekipmanlar varlık sayılabilir (Söyler, 2014: 52).

3.8. KİRA SERTİFİKASININ TARAFLARI

Kira sertifikalarının ihracının uygulamacılarını asli ve fer'i taraflar olmak üzere iki şekilde açıklayabiliriz.

3.8.1. Asli Taraflar

Kira sertifikaları uygulamasında, kaynak kuruluş, varlık kiralama şirketi (VKŞ) ve yatırımcılar asli tarafı oluşturmaktadır.

1- Kaynak Kuruluş: Sahip olduğu veya kiraladığı varlıkları, kiralamak üzere varlık kiralama şirketine devreden anonim şirkettir. Kaynak kuruluş, kira sertifikalarına dayanak teşkil eden varlık veya hakları, VKŞ'ye devretmek ve kira ödemelerini zamanında yapmak gibi yükümlülükleri yanında devredilen varlık veya hakkın devir bedelini almak ve vade sonunda varlığın mülkiyetini geri devralmak hakkına sahiptir.

SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinde kaynak kuruluş şöyle tanımlanmıştır:

“Sahipliğe dayalı kira sertifikası ihraçlarında varlık ve hakları varlık kiralama şirketine devreden, sermaye şirketini veya tacir niteliğine haiz gerçek veya tüzel kişilerin bir araya gelerek ve mal varlıklarını birleştirmek suretiyle yazılı bir sözleşmeye istinaden oluşturdukları adi ortaklığı; yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraçlarında sahip olduğu varlık ve hakları VKŞ adına yöneten;

- Bankalar,
- Aracı kurumlar,
- İpotek finansman kuruluşları,
- Halka açık ortaklıklar,
- Derecelendirme kuruluşlarından yatırım yapılabilir derecesi alan ortaklıklar,
- Sermayenin % 51 veya daha fazlası Hazine Müsteşarlığına ait olan ortaklıklardır”.

2- Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ): Aracı kurumlar, bankalar ve kaynak kuruluşlar tarafından sadece kira sertifikası ihraç etmek üzere kurulmuş olan anonim şirkettir.

SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3.maddesinin (ö) bendine göre VKŞ, 6362 sayılı Kanunun 61.maddesi çerçevesinde münhasıran kira sertifikası ihraç etmek üzere anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sermaye piyasası kurumu olarak ifade edilmiştir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere, VKŞ;

- Anonim şirket şeklinde kurulmalıdır.
- Münhasıran kira sertifikası ihraç etmek amacına yönelik olmalıdır.
- Esas sözleşmesindeki faaliyetler dışında herhangi bir ticari faaliyette uğraşmamalıdır.

-Sahip olduğu varlık ve haklar üzerinde üçüncü kişiler lehine aynı haklar tesis etmemeli; bunları kira sertifikası sahiplerinin çıkarlarına aykırı bir şekilde devretmemeli ve kiralamamalıdır. Bu haklar ve varlıkların teminat gösterilmesi, rehn edilmesi ve başka bir türlü tasarrufa konu edilmesi de söz konusu olmamalıdır.

VKŞ'nin kuruluş başvurusu için gerekli bilgi ve belgeler ile VKŞ'yi kurmaya yetkili olabilecek yetkili olabilecek organizasyonlar SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 12.maddesinde şöyle tanımlanmıştır (Sermaye Piyasası Kurulu, 2013);

- Bankalar,
- Portföy aracılığı, saklama hizmeti veya aracılık yüklenimi faaliyetinden herhangi birini yürütecek olan aracı kurumlar,
- İpotek finansmanı kuruluşları,
- Payları borsada işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıkları,
- Kurulun kurumsal yönetime ilişkin düzenlemeleri çerçevesinde belirlenen birinci ve ikinci grupta yer alan halka açık ortaklıkları,
- Derecelendirme kuruluşlarından talebe bağlı olarak notlandırma ölçeğine göre ihracın para birimi cinsinden yatırım yapılabilir seviyeye denk gelen uzun vadeli derecelendirme notunu alan ortaklıkları,
- Sermayelerinin % 51 veya daha fazlası doğrudan Hazine Müsteşarlığı'na ait olan ortaklıklar VKŞ kurabilirler.

SPK' nın III-61.1 sayılı kira sertifikaları tebliğinde fon temin etmek için sukuk ihracı yapan kurum için kaynak kuruluş ifadesine ek olarak; fon kullanıcısı tabiri kullanılmıştır. Fon kullanıcısı tabiri ise şöyledir;

Sahipliğe ve yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraçlarında kaynak kuruluşları, alım-satıma dayalı kira sertifikası ihraçlarında varlık kiralama şirketinin vadeli olarak sattığı varlık veya hakkı alan kurucu niteliğine haiz şirketleri, ortaklığa dayalı kira sertifikaları ihraçlarında girişimciyi ve ortak girişimin VKŞ dışındaki ortaklarını, eser sözleşmesine dayalı kira sertifikaları ihraçlarında meydana getirilecek eseri satın alan kişiyi veya yükleniciyi ifade eder. (SPK, 2010)

Tebliğden anlaşıldığı üzere, kira sertifikası ihracı yapan kuruluşlar, kira sertifikasının türüne göre; kaynak kuruluş, girişimci veya yüklenici olarak adlandırılabilirler.

3- Yatırımcılar: SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 10. maddesine göre, kira sertifikaları halka arz edilerek veya halka arz edilmeksizin satılmak üzere ihraç edilebilir. Halka arz edilerek yapılan satışlar bireysel yatırımcılara yapılmaktadır. Halka arz edilmeksizin yapılacak satışlar ise, tahsisli satış ve nitelikli yatırımcıya satış olmak üzere iki şekilde yapılabilir.

3.8.2. Fer'i Taraflar

Kira sertifikaları uygulamasında dolaylı olarak bu uygulamaya yardımcı olan bir takım taraflar da vardır. Bunlar özetle şu şekildedir (Söyler, 2014: 61):

Bankalar: Kira sertifikası uygulamasında bankalarca bir takım görevler üstlenilmiştir. SPK, VKŞ' den kira sertifikalarına ilişkin ödeme yükümlülüklerinin yurt için bir banka şubesinde garanti altına alınmasını isteyebilir. Bunun yanında kira sertifikası bedellerinin yatırılması için herhangi bir banka nezdinde özel hesap açılması da zorunlu bulunmaktadır.

Borsalar: Halka arz edilerek ihraç edilen kira sertifikalarının borsada işlem görmesi ve bu amaçla borsaya başvurmaları, SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 10. maddesi gereğince zorunlu bulunmaktadır.

Fon Kullanıcıları: SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/a maddesine göre fon kullanıcıları; sahipliğe ve yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraçlarında kaynak kuruluşları, alım-satıma dayalı kira sertifikası ihraçlarında VKŞ' nin vadeli olarak sattığı varlık veya hakkı alan kurucu niteliği haiz şirketleri, ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraçlarında girişimciyi veya ortak girişimin varlık kiralama şirketi dışındaki ortaklıklarını, eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraçlarında meydana getirilecek eseri satın alan kişiyi veya yükleniciyi ifade etmektedir.

Söz konusu Tebliğin 4/6 maddesine göre, fon kullanıcılarının yükümlülüklerinin yerine getirilememesi durumunda, kira sertifikasına dayanak teşkil eden varlık veya hakkın satılarak kira sertifikası sahiplerinin olası zararlarının tazminine yönelik, sözleşmelere hüküm konulması zorunlu bulunmaktadır.

Ortak Girişim: SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/m maddesine göre ortak girişim; yeni bir projeyi gerçekleştirmek, mevcut bir projenin geliştirilmesini veya herhangi bir iktisadi faaliyetin finansmanını sağlamak için kurulan sermaye şirketini veya ortaklık sözleşmesi düzenlenmesi yoluyla oluşturulan adi ortaklık olarak tanımlanmıştır. Ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraç yönteminde ortak girişimin üstlendiği görevler vardır. Kira sertifikalarının türleri bölümünde ayrıntılı açıklamalar yapılacaktır.

Girişimci: SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/d maddesine göre, ortak girişimin yönetilmesinden sorumlu olan sermaye şirketini veya tacir niteliğine haiz gerçek veya tüzel kişilerin bir araya gelerek ve mal varlıklarını birleştirmek suretiyle yazılı bir sözleşmeye istinaden oluşturdukları adi ortaklığı ifade etmektedir.

Ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraç yönteminde girişimcinin veya atadığı kişilerin kötü niyetli ve hukuka aykırı eylemlerinden kaynaklanan zararların tazmini için, teminat istenmesi de dâhil olmak üzere, sözleşmelere hüküm konulması SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 8/c maddesine göre zorunlu bulunmaktadır.

Kurucu Şirketler: SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 12/1. maddesinde sayılan;

- Bankalar,
- Aracı kurumlar,
- İpotek finansman kuruluşları,
- Gayrimenkul yatırım ortaklıkları,
- Halka açık ortaklıklar,
- Raiting kuruluşlarından yatırım yapılabilir notu alan ortaklıklar,
- Sermayenin % 51 ve daha fazlası doğrudan Hazine Müsteşarlığına ait olan ortaklıklar kurucu şirketler olarak belirlenmiştir.

Yüklenici: SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/r maddesine göre, 6098 sayılı Borçlar Kanunu uyarınca, eser sözleşmesine konu eseri meydana getirmekle mükellef olan sermaye şirketleri veya tacir niteliğine haiz olan gerçek veya tüzel kişilerin bir araya gelerek ve mal varlıklarını birleştirmek suretiyle sözleşme ile oluşturulan adi ortaklıklardır.

Yetkili Kuruluş: SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/a maddesine göre; Sermaye Piyasası Kurulu'nca, sermaye piyasası araçlarının halka arzında satışa aracılık etmek üzere yetkilendirilmiş kuruluşu ifade etmektedir.

Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK): SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/1 maddesine göre bu birim, MKK anonim şirketini ifade etmektedir. MKK, Sermaye Piyasası Kurulu'nca kaydileştirilmesine karar verilmiş sermaye piyasası araçları için Türkiye'nin merkezi saklama kuruluşudur. Bu kurul, sermaye piyasası araçları için hak sahibi bazında tam kaydileştirme modelini uygulamaktadır.

VKŞ tarafından yurtiçinde veya yurtdışında ihraç edilecek kira sertifikalarının MKK nezdinde elektronik ortamda kayden ihracı ve bunlara ilişkin hakların izlenmesi zorunludur.

Sermaye Piyasası Kurulu: Kira sertifikası uygulamasında kurula önemli görev, yetki ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bu görev, yetki ve sorumluluklar, VKŞ'nin kuruluş izninden başlayarak, kira sertifikası sahiplerine ödeme yapılıncaya kadar her aşamada kendini göstermektedir.

SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 18. maddesi uyarınca VKŞ'nin ve fon kullanıcılarının tüm faaliyet ve işlemleri bankacılık mevzuatı hükümleri saklı kalmak kaydıyla Kurul denetimine tabidir. Kurul, bu kişi ve kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilir.

3.9. KİRA SERTİFİKALARININ TÜRLERİ

SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 4. maddesine göre kira sertifikaları;

- Sahipliğe,
- Yönetim Sözleşmesine,
- Alım-satıma,
- Ortaklığa,
- Eser sözleşmesine,

dayalı olarak VKŞ 'ler tarafından ihraç edilebilir.

3.9.1. Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikaları

SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 5. maddesine göre sahipliğe dayalı kira sertifikaları, kaynak kuruluşu veya üçüncü kişilere kiralanmak ya da VKŞ adına yönetilmek üzere VKŞ tarafından kaynak kuruluştan devralınacak varlık ve hakların finansmanını sağlamak için ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Burada kaynak kuruluş ait mal veya hakların mülkiyetinin VKŞ' ye devri zorunludur.

Bahsi geçen madde kapsamındaki ihraçlarda;

- Dayanak varlığın veya hakkın sahipliğinin VKŞ' ye devrine ilişkin sözleşme düzenlenmesi,
- Devre konu varlık ve hakkın devrinin tescile veya ilgili mevzuat uyarınca özel şekil şartlarına tabi olması durumunda devir için gerekli işlemlerin yerine getirilmesi,
- VKŞ' nin temerrüt halinde varlık veya haklar üzerinde doğrudan tasarruf yetkisine sahip olması zorunludur.

Sahipliğe dayalı kira sertifikası ihraç tutarı, söz konusu Tebliğin 11. maddesi kapsamında hazırlanan değerlendirme raporunda tespit edilen gerçeğe uygun değer % 90'ını aşamaz. İhraca dayanak oluşturan varlığın gayrimenkul olması durumunda ve kaynak kuruluşun talep etmesi halinde geri alım hakkının tapu kütüğüne şerh edilmesi zorunludur. Bu madde kapsamında yapılan ihraçlara konu varlık ve haklar üzerinde kira sertifikası sahiplerinin menfaatine aykırı olarak üçüncü kişiler lehine hiçbir ayni veya şahsi hak tesis edilmemiş olması ve varlık ile haklar üzerinde haciz veya tedbir bulunmaması zorunludur (SPK, III-61.1 Sayılı Tebliğ).

3.9.2. Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları

SPK 'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 6. maddesine göre, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, kaynak kuruluşu ait varlık veya hakların vade boyunca kiralanması da dâhil olmak üzere VKŞ lehine yönetilmesi neticesinde elde edilen gelirlerin sözleşme hükümleri çerçevesinde VKŞ'ye aktarılması amacıyla ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Sahipliğe dayalı kira sertifikası türündeki gibi, varlık veya hakkın mülkiyetinin VKŞ' ye devri söz konusu değildir (Şağar, 2013: 7).

Bu madde kapsamında yapılacak ihraçlarda kaynak kuruluş ile VKŞ arasında, kaynak kuruluşa ait varlık veya hakların mülkiyeti devredilmeksizin birinci fıkra çerçevesinde VKŞ lehine yönetilmesini konu alan sözleşme düzenlenir. VKŞ' nin elde edeceği gelir veya bu gelirin hesaplanmasına ilişkin esasların ilgili sözleşmede düzenlenmesi zorunludur (Söyler, 2014: 68).

3.9.3. Alım - Satıma Dayalı Kira Sertifikaları

SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 7. maddesine göre alım-satıma dayalı kira sertifikaları, bir varlık veya hakkın VKŞ tarafından satın alınarak, vadeli olarak satılması işlemi varlık veya hak alımının finansmanını sağlamak için ihraç edilen kira sertifikalarıdır (SPK, III-61.1 Sayılı Tebliğ).

Alım-satıma dayalı kira sertifikası ihraçlarında VKŞ en geç, ihraçtan elde edilen fonların hesabına aktarıldığı günü izleyen iş günü varlık veya hakları spot piyasadan alarak maliyetinin üzerinde bir bedelden vadeli olarak satmak zorundadır. Bu işlemin söz konusu sürede gerçekleştirilmemesi halinde kira sertifikası ihracı karşılığında toplanan fonlar, yatırımcılara VKŞ hesabına aktarılmasını izleyen en geç ikinci iş günü iade edilir. Bu ihraçlara konu varlık veya hakların Borsa İstanbul Anonim Şirketi veya diğer likit piyasalarda alınıp satılması zorunludur (Söyler, 2014: 68).

3.9.4. Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikaları

SPK'nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 3/n maddesine göre ortaklık sözleşmesi, VKŞ ile bir ya da daha fazla tüzel kişinin varlık ve haklarını ortak bir amaca erişmek üzere birleşmeyi üstlendikleri sözleşmeyi ifade etmektedir. Söz konusu Tebliğin 8. maddesine göre ise ortaklığa dayalı kira sertifikaları, VKŞ' nin ortak girişime ortak olmak amacıyla ihraç ettiği kira sertifikalarıdır.

Münhasıran VKŞ'nin sermaye koyduğu ortak girişimlerin finanse edildiği ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraçlarında; Ortak girişimin yönetimi, girişimci veya girişimcinin atadığı üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirilir. Ortak girişimden elde edilecek kârın

girişimci ve VKŞ arasındaki paylaşım oranı veya vekalet sözleşmesi kapsamında girişimcinin alacağı sabit ücret ortaklık sözleşmesinde belirtilir. Ortak girişimin sermaye şirketi olarak yapılandırıldığı ihraçlarda ise paylaşım oranı veya vekaleten yönetim ücreti şirket sözleşmesi veya esas sözleşmede ayrıca düzenlenir. Ancak girişimcinin kötü niyeti veya hukuka aykırı eylemleri dolayısıyla oluşabilecek olası zararlar hariç olmak üzere ortak girişimin zararlar sonuçlanması halinde, VKŞ bu zarara koyduğu sermaye ile sınırlı olarak katlanır. (SPK, 2010)

VKŞ'nin nakdi sermaye, diğer ortakların ise kişisel emek veya ticari itibar haricinde sermaye koyduğu ortak girişimlerin finanse edildiği ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraçlarında; Ortak girişimin yönetimi, ortaklardan herhangi birisi veya ortaklarca atanan üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirilir. Ortak girişimden elde edilecek kârın VKŞ ve diğer ortaklar arasındaki paylaşım oranı ortaklık sözleşmesinde belirtilir. Ortak girişimin sermaye şirketi olarak yapılandırıldığı ihraçlarda ise paylaşım oranı şirket sözleşmesi veya esas sözleşmede ayrıca düzenlenir. Ancak girişimcinin kötü niyeti veya hukuka aykırı eylemleri dolayısıyla oluşabilecek olası zararlar hariç olmak üzere ortak girişimin zararlar sonuçlanması halinde, ortaklar bu zarara sermaye payları oranında ve koydukları sermaye ile sınırlı olarak katlanırlar. (SPK, 2010)

3.9.5. Eser Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları

SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 9. maddesine göre eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşmeyi ifade etmektedir.

Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, VKŞ'nin iş sahibi sıfatıyla taraf olduğu bir eser sözleşmesi kapsamında eserin meydana getirilmesini sağlamak amacıyla ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Bu madde kapsamındaki ihraçlarda VKŞ kendi adına ve kira sertifikası sahipleri hesabına akdedilecek eser sözleşmesine iş sahibi sıfatıyla taraf olur. Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihracı kapsamında eser sözleşmesinin yanı sıra hizmet, kat veya arsa karşılığı inşaat ya da ortaklık gibi amaca uygun sair sözleşmeler düzenlenebilir. (SPK, 2010)

VKŞ meydana getirilecek eseri önce kiralayarak veya kiralamaksızın doğrudan satış sözleşmesine konu edebilir. Kira sertifikasının vade bitimi tarihi itibarıyla satış bedelinin tamamının VKŞ tarafından tahsil edilmesi ve kira sertifikası sahiplerine ödeme yapılması zorunludur. Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraç tutarı, söz konusu Tebliğin 11. maddesi çerçevesinde hazırlanan değerlendirme

raporunda tespit edilen gerçeğe uygun değerin % 90'ını aşamaz. Eser bedelinin VKŞ tarafından peşin ödendiği durumlarda, eserin tam ve zamanında tamamlanmasını teminen yüklenici tarafından VKŞ lehine menkul ve gayrimenkul rehni veya benzer nitelikte teminat verilmesi zorunludur (Söyler, 2014: 74).

3.10. KİRA SERTİFİKALARININ İHRACI, BORSADA İŞLEM GÖRMESİ VE İTFASI

Kira sertifikaların ihracından önce, kira sertifikalarının ihracına dayanak teşkil eden varlık ve hakların değerleri tespit ettirilir. Sonraki aşamalarda bunlar ihraç ve itfa edilir.

3.10.1. Varlık ve Hakların Değerinin Tespiti

SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 11. maddesine göre aşağıda belirtilen işlemlere konu varlık ve hakların gerçeğe uygun değerinin tespit edilmesini teminen Kurul'un ilgili düzenlemeleri uyarınca değerlendirme şirketleri tarafından değerlendirme raporu hazırlanması zorunludur. Bu çerçevede (Söyler, 2014: 76);

- 1- Sahipliğe dayalı kira sertifikası ihraçlarında varlığın veya hakkın, VKŞ'ye devri ile VKŞ'den kaynak kuruluş veya üçüncü kişilere devri halinde;
- 2- Ortaklığa dayalı kira sertifikası ihraçlarında ise;
 - Ortak girişime konu proje değerinin belirlenmesi aşamasında,
 - Ortak girişimin VKŞ dışında kalan ortakların ortak girişime nakit dışında varlık veya hak koyması halinde,
- 3- Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihraçlarında;
 - Eser bedelinin tespit edilmesi aşamasında,
 - Esere ilişkin satış sözleşmesinin düzenlenmesi öncesinde,
 değer tespiti yapılır.

3.10.2. İhracı

Kira sertifikaları halka arz edilerek veya halka arz edilmeksizin satılmak üzere ihraç edilebilir. Halka arz edilmeksizin yapılacak satışlar, tahsisli satış ve nitelikli yatırımcıya satış olmak üzere iki şekilde yapılabilir. Kira sertifikalarının, yurt içinde veya yurt dışında ihraç edilebilir. Her iki durum için de gerekli belgelerle SPK'ya başvuru yapılır. İhraç edilecek kira sertifikaları Kurulca uygun görülecek ihraç tavanı içinde tertipler halinde satılabilir. İzahnamenin geçerlilik süresi boyunca yapılacak halka arzlarında VKŞ, her bir tertibin satışı için gerekli belgelerle birlikte onay almak amacıyla SPK'ya başvurur. Halka arz edilmeksizin yapılacak satışlarda ise VKŞ her satıştan önce tertip ihraç belgesinin onaylanması amacıyla SPK'ya başvurur. Halka arz edilecek kira sertifikalarının borsada işlem görmesi ve bu amaçla borsaya başvurulması zorunludur. SPK, VKŞ' den kira sertifikalarına ilişkin ödeme yükümlülüklerinin yurt içinde yerleşik bir banka veya üçüncü bir tüzel kişi tarafından garanti altına alınmasını, yurt içinde satışın yalnızca nitelikli yatırımcılara yönelik olarak yapılmasını veya kira sertifikalarının, VKŞ' nin veya fon kullanıcılarının derecelendirilmesini talep edebilir (Söyler, 2014: 76).

3.10.3. Borsada İşlem Görmesi

Kira sertifikalarının BIST' de (Borsa İstanbul) işlem görmesine ilişkin esaslar, Borsa İstanbul'un 06.09.2013 tarihli ve 401 no.lu genelgesi ile belirlenmiştir. Genelgenin, İşlem Görecek Kira Sertifikaları başlığı altındaki 4. maddesine göre; SPK tarafından kayda alınan ve yurt içinde veya yurt dışında yerleşik VKŞ'ler tarafından borsada veya borsa dışında halka arz edilerek veya halka arz edilmeksizin Türk Lirası veya döviz cinsinden ihraç edilen/edilecek kira sertifikaları ve T.C. Hazine Müsteşarlığı'nca kurulan VKŞ'ler ile T.C. Hazine Müsteşarlığı tarafından görevlendirilen kamu sermayeli kurumlarca kurulan VKŞ' ler tarafından ihraç edilen/edilecek kira sertifikaları Borsanın ilgili pazarında işlem görür. (Kira sertifikalarının borsada işlem görmesi ile ilgili esaslar, başvuru koşulları vb. ayrıntılı

açıklamalar için, 401 no.lu Kira Sertifikalarının İMKB' de İşlem Görmesine İlişkin Esaslar Genelgesine bakılabilir).

Halka arz edilecek kira sertifikalarının borsada işlem görmesi için VKŞ veya ilgili aracı kurum tarafından borsaya başvurulması zorunludur. Kira sertifikaları için bu şekilde birincil piyasanın oluşturulmuş olması, ikincil bir piyasanın kurulup geliştirilmesi için önem taşımaktadır (Yakar, 2013: 86).

3.10.4. İtfası

SPK' nın III-61.1 sayılı Tebliğinin 4. maddesine göre kira sertifikaları, izahnamede veya halka arz edilmeksizin satış yapılması durumunda düzenlenen sözleşmelerde belirlenen esaslar çerçevesinde itfa edilir.

Kira sertifikaları itfa edilinceye kadar VKŞ'nin portföyünde yer alan varlık ve haklar VKŞ'nin yönetiminin veya denetiminin kamu kurumlarına devredilmesi halinde dahi teminat amacı dışında tasarruf edilemez, rehnedilemez, teminat gösterilemez, kamu alacaklarının tahsili amacı da dahi olmak üzere haczedilemez, iflas masasına dâhil edilmez, ayrıca bunlar hakkında ihtiyati tedbir kararı verilemez.

3.11. KİRA SERTİFİKALARININ MUHASEBESİ

Kira sertifikalarında muhasebe uygulamaları, Maliye Bakanlığınca yayımlanan (1) seri numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ve eki hesap planında yer alan ana hesaplarla açılacak yardımcı hesaplar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Kira sertifikalarının muhasebeleştirilmesi üç taraf açısından önem arz etmektedir. Bunlar (Yılmaz ve Gökgöz, 2015: 83);

1. Varlığını VKŞ ile yaptığı sözleşmeye istinaden varlığını VKŞ' ye devreden veya varlığın oluşmasında önemli rol oynayan kaynak kuruluş,
2. Kaynak kuruluş ile yaptığı sözleşmeye istinaden varlığı devralarak veya devralmadan kira sertifikası ihraç eden VKŞ,

3. Elindeki tasarruflarını VKŞ' ye vererek kira sertifikası satın alan yatırımcılardır.

Kira sertifikaları uygulamalarının kaynak kuruluş, varlık kiralama şirketleri ve yatırımcılar açısından nasıl muhasebeleştirildiği ayrı ayrı birer örnekle gösterilecektir.

3.11.1. Kaynak Kuruluşun Muhasebe Kayıtları

Kira sertifikalarının ihraç türlerine göre kaynak kuruluşun muhasebe kayıtları farklılık gösterebilmektedir. Sahipliğe dayalı kira sertifikalarında; kaynak kuruluş VKŞ' ye devredecek olduğu varlığı 25 no.lu maddi duran varlıklar grubunda izlemektedir. Varlığın amortismanı ise 257 Birikmiş Amortismanlar Hesabı'nda izlenmektedir. Varlığın VKŞ'ye satılması (devredilmesi) sonucu ortaya çıkan kâr ise 649 Diğer Olağan Gelir ve Kârlar Hesabı'na kaydedilir. Maddi duran varlığın satışında KDV hesaplaması, kira sertifikası ihracının KDV' ye tabi olmamasında dolayı kayıt edilmez. Kaynak kuruluş varlığını VKŞ'ye sattıktan sonra tekrar geri kiralar ve kupon tarihlerinde VKŞ'ye kira ödemesi yapar. Kaynak kuruluşun kupon tarihinde ödediği kira tutarları 780 Finansman Giderleri Hesabı'nda takip edilir. Farklı olarak ortaklığa ve yönetime dayalı kira sertifikalarında; kaynak kuruluş VKŞ'nin kira sertifikası ihracı neticesinde topladığı fon tutarlarını 309/409 Diğer Mali Borçlar Hesabı'nda izler. Kaynak kuruluş ile VKŞ arasında yapılan ve kira sertifikasının türlerine göre farklılaşan sözleşmeler nazım hesaplarda takip edilir (Yılmaz, Gökgöz, 2015: 85).

Kaynak kuruluşun muhasebe kayıtları aşağıda verilen örnekle açıklanmıştır. (Yılmaz ve Gökgöz, 2015: 87)

Örnek: A İnşaat Şirketi, 6 ay sonra teslim etmek üzere 6.000.000 TL'lik bir site halinde villa inşaat ihalesini almıştır. Projenin maliyeti 4.000.000 TL olarak tahmin edilmiştir. Projenin finansmanının sağlanması için X VKŞ ile 4.000.000 TL'lik sukukun ihracı konusunda sözleşme imzalamıştır. 6 aylık olarak ihraç edilecek olan kira sertifikalarının kupon ödemeleri aylık olarak yapılacaktır. Kira sertifikalarının yatırımcılarına sağlayacağı aylık getiri oranı %1'dir. X VKŞ ile kaynak kuruluş

konumundaki A inşaat Şirketi'nin anlaşmaya vardığı aylık getiri oranı %3' tür. Bu durumda kaynak kuruluşun yapması gereken kayıtlar aşağıdaki gibi olacaktır.

- VKŞ ile yapılan kira sertifikasına ilişkin sözleşmenin kaydı

----- / -----

950 KİRA SERTİFİKASI SÖZLEŞMELERİ HS. 4.000.000

951 KİRA SERTİFİKASI

SÖZLEŞMELERİ KARŞILIK HS. 4.000.000

----- / -----

- Kaynak kuruluşun VKŞ' den kira sertifikası ihracından toplanan fonları alması kaydı

----- / -----

102 BANKALAR HS. 4.000.000

309 DİĞER MALİ BORÇLAR HS. 4.000.000

----- / -----

- Kaynak kuruluşun aylık kupon tutarlarını VKŞ' ye ödemesine ilişkin yapacağı kayıt (4.000.000 * %3 = 120.000 TL).

----- / -----

780 FİNANSMAN GİDERLERİ HS. 4.000.000

102 BANKALAR HS. 4.000.000

----- / -----

- Vadenin sonunda kaynak kuruluşun kira sertifikası tutarını VKŞ' ye devretmesine ilişkin kayıt

----- / -----

309 DİĞER MALİ BORÇLAR HS. 4.000.000

102 BANKALAR HS. 4.000.000

----- / -----

- VKŞ ile yapılan kira sertifikasına ilişkin sözleşmenin vade sonunda itfası kaydı

----- / -----

951 KİRA SERTİFİKASI SÖZLEŞMELERİ

KARŞILIK HS. 4.000.000

950 KİRA SERTİFİKASI

SÖZLEŞMELERİ HS. 4.000.000

----- / -----

3.11.2.Varlık Kiralama Şirketinin Muhasebe Kayıtları

Varlık kiralama şirketleri bir hizmet işletmesi olduğu için VKŞ' nin kira sertifikası ihracında katlandığı maliyetler ile sukuk yatırımcılarına kupon tarihinde ödediği kupon tutarları 740 Hizmet Üretim Maliyeti Hesabı'na kaydedilmektedir. Dönem sonunda veya vade sonunda da kira sertifikası tertibi bazında 622 Satılan Hizmet Maliyeti Hesabı'na yansıtılmaktadır. Kira sertifikası ihracına bağlı olarak elde edilen gelirler ise kira sertifikası ihracının VKŞ' nin asıl faaliyet konusu olması sebebiyle, asıl faaliyet gelirlerinin izlendiği 600 Yurt İçi Satışlar Hesabı'nda izlenmelidir. Yine VKŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikasının vadesine göre 306/407 Çıkarılmış Diğer Menkul Kıymetler Hesabı'nda izlenmesi uygun olacaktır (Yılmaz ve Gökgöz, 2015: 91).

VKŞ' nin, çıkarmış olduğu kira sertifikalarını vadesi en kısa olandan en uzun olana doğru raporlaması gerekmektedir. Bu sayede ihraç edilen kira sertifikalarının tertip bazında hasılat ve maliyeti izlenecek, hangi tertip kira sertifikası ihracından ne kadar kazanç elde edildiği görülecektir.

VKŞ' nin yapacağı muhasebe kayıtları söz konusu kira sertifikasının türüne göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Çalışmamızda örnek olarak sahipliğe dayalı kira sertifikası ihracına ilişkin muhasebe kayıtları verilmiştir (Yılmaz ve Gökgöz, 2015: 95).

Örnek: ABC işletmesi (kaynak kuruluş) kayıtlı değeri 300.000 TL ve birikmiş amortismanı 80.000 TL olan binasını 400.000 TL'ye KLM Varlık Kiralama Şirketi'ne sukuk ihracı için satmıştır. Ayrıca ABC işletmesi vade sonunda binasını geri satın almak için sözleşme imzalamış ve tapu kütüğüne şerh düşmüştür. VKŞ söz konusu binaya istinaden 400.000 TL nominal değerli sahipliğe dayalı kira sertifikası ihraç ederek satışı gerçekleşmiştir. VKŞ anlaşma gereği sukuk sahiplerine 6 ayda bir yıllık %10 getiri oranı üzerinden kira getirisi ödeyecektir. VKŞ sukuk ihracından gelen 400.000 TL'lik fonu ABC İşletmesi'ne transfer etmiştir. Sukuka konu binayı da tekrar ABC İşletmesi'ne aylık 5.000 TL kira ile 2 yıllığına kiralamıştır. KLM Varlık Kiralama Şirketi kira süresi sonunda binanın mülkiyetini ABC İşletmesi'ne devrederek 400.000 TL anaparayı geri almış ve bu tutarı sukuk yatırımcılarına transfer etmiştir.

KLM VKŞ, ihraç ettiği 400.000 TL nominal değerli sukuk için, yatırımcılara yıllık 40.000 TL ($400.000 * \%10$) ve 6 aylık 20.000 TL kira geliri ödemesi yapacaktır. Aynı zamanda varlığı kiraladığı ABC İşletmesi'nden aylık 5.000 TL kira geliri tahsilatı yapacaktır. Bu doğrultuda VKŞ'nin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

- Kaynak kuruluş ile yapılan kira sertifikasına ilişkin sözleşmenin kaydı

----- / -----
 950 KİRA SERTİFİKASI SÖZLEŞMELERİ HS. 400.000

951 KİRA SERTİFİKASI

SÖZLEŞMELERİ KARŞILIK HS. 400.000

----- / -----

- Kaynak kuruluştan binanın satın alınması kaydı

----- / -----

252 BİNALAR HS. 400.000

320 SATICILAR HS. 400.000

----- / -----

- Kira sertifikasının ihracı kaydı

----- / -----

102 BANKALAR HS. 400.000

309 ÇIKARILMIŞ DİĞER MENKUL

KIYMETLER HS. 400.000

----- / -----

- Sukuk ihracından toplanan fonların kaynak kuruluşa aktarılması kaydı

----- / -----

320 SATICILAR HS. 400.000

102 BANKALAR HS. 400.000

----- / -----

- Kaynak kuruluştan 1 aylık kira bedelinin tahsil edilmesi kaydı

----- / -----

102 BANKALAR HS. 400.000

600 YURT İÇİ SATIŞLAR HS. 400.000

-Varlık Kiralama Gelirleri

----- / -----

- Kira sertifikası sahiplerine 6 aylık getiri tutarı olan 20.000 TL' nin kupon tarihinde ödenmesi kaydı (Stopaj oranı %10)

----- / -----

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS. 20.000

-Varlık Kiralama Maliyeti

102 BANKALAR HS. 18.000

360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR HS. 2.000

----- / -----

- Dönem sonunda varlık kiralama maliyetinin ilgili sonuç hesabına yansıtılması kaydı

----- / -----

622 SATILAN HİZMET MALİYETİ HS. XXX

741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ

YANSITMA HS. XXX

----- / -----

741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ

YANSITMA HS. XXX

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS. XXX

----- / -----

- Vade sonunda satın alınan binanın devri ve anaparanın kaynak kuruluştan tahsili kaydı

----- / -----

102 BANKALAR HS. 400.000

252 BİNALAR HS. 400.000

----- / -----

- Kira sertifikalarının itfa edilmesi kaydı

----- / -----

407 ÇIKARILMIŞ DİĞER MENKUL

KIYMETLER HS. 400.000

102 BANKALAR HS. 400.000

----- / -----

- Kaynak kuruluş ile yapılan kira sertifikasına ilişkin sözleşmenin vade sonunda itfası kaydı

----- / -----	
951 KİRA SERTİFİKASI SÖZLEŞMELERİ	
KARŞILIK HS.	400.000
950 KİRA SERTİFİKASI	
SÖZLEŞMELERİ HS.	400.000
----- / -----	

3.11.3. Sukuk Yatırımcısının Muhasebe Kayıtları

Sukuk yatırımcısının bir işletme olması durumunda kısa vadeli amaçlarla satın alınan kira sertifikası 118 Diğer Menkul Kıymetler Hesabı'nda, uzun vadeli amaçlarla satın alınan kira sertifikası ise 248 Diğer Mali Duran Varlıklar Hesabı'nda izlenmektedir. Sukuk yatırımcısının kupon tarihlerinde kestiği kira sertifikalarına ilişkin kuponları 108 Diğer Hazır Değerler Hesabı'nda takip etmesi uygun olmaktadır. Kupon tarihlerinde tahsil edilen kira sertifikasına ilişkin kupon getirileri, işletmenin asıl faaliyet konusu olmaması sebebiyle 649 Diğer Olağan Gelir ve Kârlar Hesabı'nda izlenecektir. Eğer sukuk yatırımcısı stopaja tabi ise kupon tarihlerinde getirilerinden kesilen stopajlar 193 Peşin Ödenen Vergi Fonlar Hesabı'nda izlenir. Alınan kira sertifikaları vadesi beklenmeden ikinci el bir piyasada veya başka bir yatırımcıya satılabilmektedir. Böyle bir durumda ortaya çıkan satış kârının 645 Menkul Kıymet Satış Kârı Hesabı'nda, satış zararının ise 655 Menkul Kıymet Satış Zararları Hesabı'nda izlenmesi gerekir (Yılmaz ve Gökgöz, 2015: 116).

Örnek: İşletme 30.05.2015 tarihinde S VKŞ'den 100.000 TL nominal değerli 9 ay vadeli kira sertifikası satın almıştır. Kira sertifikasının 3 ayda bir getiri oranı %4'tür. Gelir vergisi stopajı % 10'dur.

Yatırımcı işletmenin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

- Kira sertifikası alımına ilişkin yapılacak kayıt

----- / -----

118 DİĞER MENKUL KIYMETLER HS.	100.000	
102 BANKALAR HS.		100.000

----- / -----

- İlk 3 ay kira sertifikası kuponlarının kesilmesi kaydı ($100.000 * \%4 = 4.000$ TL)

----- / -----

108 DİĞER HAZIR DEĞERLER HS.	4.000	
-Kira Sertifikası Kuponları		
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE		
KÂRLAR HS.		100.000

----- / -----

- İlk 3 aylık kira sertifikası kuponlarının tahsil edilmesi kaydı (Stopaj: $4.000 * \%10 = 400$ TL)

----- / -----

102 BANKALAR HS.	3.600	
193 PEŞİN ÖDENEN VERGİ		
VE FONLAR HS.	400	
108 DİĞER HAZIR DEĞERLER HS.		4.000
- Kira Sertifikası Kuponları		

----- / -----

- Vade sonunda kira sertifikasının itfası kaydı

----- / -----

102 BANKALAR HS.	100.000	
118 DİĞER MENKUL KIYMETLER HS		100.000

----- / -----

3.12. KİRA SERTİFİKALARININ VERGİLENDİRİLMESİ

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 61. maddesi ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun' un 7/A maddesi ile mevzuatımıza giren kira sertifikaları uygulamalarının, sat-kirala-geri al şeklinde özetlenebilecek işlem adımlarının “özün önceliği” yaklaşımı ile değerlendirilmesi ve böylece mükerrer vergilemenin önüne geçilmesi yönündeki beklentilerin bir sonucu olarak, önce 6111 sayılı Kanunla, daha sonra da 6478 ve 6495 sayılı Kanunlarla, bir taraftan kira sertifikaları ihraçlarının gelişmesinin önündeki bir takım sorunların önüne geçilmesi (Yılmaz, 2010: 111), bir taraftan da vergisel düzenlemelerle teşvik edilmesi amacıyla Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Damga Vergisi Kanunu ve Gider Vergisi Kanunu ile Harçlar Kanununda konuya yönelik bir takım iyileştirmeler yapılmıştır (Sarıçiçek, 2011: 80).

Kira sertifikalarına yönelik vergisel teşvikler ve çifte vergilendirme sorunu dâhil, oluşması öngörülen vergilere ilişkin sorunlar 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Getirilen bu düzenlemeler ve teşvikler, uygulanan vergi bazında aşağıda açıklanmıştır (Söyler, 2014: 96).

3.12.1. Gelir Vergisine Yönelik Teşvikler

6111 sayılı Kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 75. maddesinin 5 numaralı bendine bir hüküm ilave edilerek VKŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikalarından sağlanan nemalar, menkul sermaye iradı kapsamına alınmıştır. Diğer taraftan kira sertifikalarının alım-satımından sağlanan kazançlarda değer artışı kazançları kapsamındadır. Bu bağlamda, yurt içinde ihraç edilen kira sertifikalarından sağlanan gelirler ve alım-satım kazançları, Gelir Vergisi Kanununun (GVK) 67. maddesi kapsamında 31.12.2015 tarihine kadar tevkifat (kesinti) yoluyla vergiye tabi olacak olup, yurtdışında ihraç edilen kira sertifikaları ise GVK 94. maddesi kapsamında vergi kesintisine tabi olacaktır. Uygulanacak vergi oranları ise

26.04.2011 tarihli ve 2011/1854 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve ek ve değişiklikleri ile belirlenmiştir.

Menkul sermaye iradı kapsamında vergilendirilecek kira sertifikalarından;

1-Yurtiçinde ihraç edilenlerin gelirlerine uygulanacak kesinti oranı, tam ve dar mükellefler için %10 olarak belirlenmiştir.

2-Yurtdışında ihraç edilenlerin gelirlerine uygulanacak kesinti oranı aşağıda belirtilen vadeye göre değişmektedir;

- Vadesi 1 yıla kadar olanlarda % 10,
- Vadesi 1 yıldan 3 yıla kadar olanlarda %7,
- Vadesi 3 yıldan 5 yıla kadar olanlarda %5,
- Vadesi 5 yıldan fazla olanlarda %0'dır.

Bu gelirler beyan sınırını (2015 yılı için 29.000 TL) aştığı takdirde tam mükelleflerce beyan edilerek, kesintiler mahsup edilecektir.

3- Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi (HMKVKS) tarafından yurtdışında ihraç edilenlerin gelirlerine uygulanacak kesinti oranı tam ve dar mükellefler için % 0 olarak belirlenmiştir.

Değer artış kazançları kapsamında vergilendirilecek kira sertifikalarından;

1- Yurtiçinde ihraç edilenlerin alım-satımından elde edilen kazançlardan yapılacak kesinti oranı tam ve dar mükellefler için % 10 olarak belirlenmiştir (GVK, Geçici Madde: 67).

2- Yurtdışında ihraç edilenlerin alım-satımından elde edilen kazançlardan, tam ve dar mükellefler için kesintiye tabi bulunmamakta, ancak tam mükelleflerce beyanı gerekmektedir.

3.12.2. Kurumlar Vergisine Yönelik Teşvikler

6111, 6456, 6487 ve 6495 sayılı Kanunlarla 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklerle kira sertifikalarına yönelik teşvik mahiyetinde birtakım muafiyet, istisna ve vergi indirimleri sağlanmıştır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun "Muafiyetler" başlıklı 4. Maddesinin birinci fıkrasına eklenen (o) bendine göre, Hazine Müsteşarlığına ait olan VKŞ,

kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Ancak özel hukuk tüzel kişisi VKŞ bu muafiyetten yararlanamamaktadır.

Önce 6111 sayılı, daha sonra 6487 ve 6495 sayılı Kanunlarla, Kurumlar Vergisi Kanununun 5. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinin birinci paragrafındaki yapılan düzenlemelerle;

Diğer kurumlar için, öngörülen % 75'lik gayrimenkul satış kazancı istisna oranı, VKŞ ve sat-geri kiralama yapan finansal kiralama şirketleri için %100'e çıkartılmıştır. Ayrıca diğer kurumlar için söz konusu varlıkların iki tam yıl süreyle aktifte bulundurulması şartı, VKŞ ve sat-geri kiralama yapan finansal kiralama şirketleri için kaldırılmıştır. Ancak bu istisna, kira sertifikalarına konu olabilecek taşınmaz mallarla sınırlıdır.

6111 sayılı Kanunla, KVK'nın vergi tevkifatını düzenleyen 15 ve 30. Maddelerinde yapılan değişiklikle, VKŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının gelirlerinden vergi tevkifat yapılacağı hükme bağlanmıştır. Gerek KVK' nun 15 ve 30. Maddeleri gerekse GVK' nın geçici 67. Maddesine göre yapılacak kesinti oranları 12.01.2009 tarihli ve 2009/14592 ve 14593 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ek ve değişikliklerine göre belirlenmiş olup bu gelirlerden yararlanan kurumların (tüzel kişilerin) tam veya dar mükellef olmasına göre farklılaştırılmıştır (Öner, 2014: 350-364).

Kira sertifikalarının gelirlerinin vergilendirilmesinde;

1- Yurtiçinde ihraç edilen kira sertifikalarının gelirlerinden yararlanan kurumun tam mükellef sermaye şirketi olması halinde ve dar mükellef sermaye şirketi veya benzer kurum olması halinde, kesinti oranı % 0'dır. Diğer kurumlarca elde edilen gelirler ise % 10 kesintiye tabi olmaktadır.

2- HMKVKŞ yurtdışında ihraç edilen kira sertifikası gelirlerinden yararlanan tam ve dar mükellefler için kesinti oranı % 0'dır.

3- Diğer VKŞ için, yurtdışında ihraç edilen kira sertifikası gelirlerinden vadeye bağlı olarak aşağıda belirtilen oranlarda kesinti yapılmaktadır:

- Vadesi 1 yıla kadar olanlarda %10,
- Vadesi 1 yıldan 3 yıla kadar olanlarda %7,
- Vadesi 3 yıldan 5 yıla kadar olanlarda %3,
- Vadesi 5 yıldan fazla olanlarda %0'dır.

Kira sertifikalarının alım-satımından elde edilen kazançların vergilendirilmesinde;

1- Yurtiçinde ihraç edilen kira sertifikalarının alım-satımından tam ve dar mükellef sermaye şirketlerince elde edilen kazançlar % 0 oranında kesintiye tabidir. Diğer kurumlarca elde edilen kazançlar ise % 10 kesintiye tabidir.

2- HMKVŞ tarafından yurtdışında döviz cinsinden ihraç edilen kira sertifikalarının alım-satımından tam ve dar mükellef kurumlarca elde edilen kazançlar kesintiye tabi değildir.

3- Diğer VKŞ'lerce yurtdışında ihraç edilen kira sertifikalarının alım-satımından tam ve dar mükellef kurumlarca elde edilen kazançlar kesintiye tabi değildir.

3.12.3. Katma Değer Vergisine Yönelik Teşvikler

6111 sayılı Kanununun 85. maddesiyle Katma Değer Vergisi Kanununun 17. maddesinin (g) bendinde yapılan değişiklikle, VKŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının KDV'ye tabi olmadığı hükmüne bağlanmıştır. Bu istisna, kira sertifikasının ilk ihracından sonra taraflar arasında sonradan el değiştirmelerinde de geçerlidir.

6111 sayılı Kanununun 85. maddesiyle, Katma Değer Vergisi Kanununun 17. maddesine (u) fıkrası eklenmiştir. Bu fıkraya göre, menkul, gayrimenkul ve maddi olmayan varlıkların, VKŞ'ye devri ile bu varlıkların varlık kiralama şirketlerince kiralanması ve devralınan kuruma devri katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

3.12.4. Emlak Vergisine Yönelik Teşvikler

6456 sayılı Kanunla, Emlak Vergisi Kanunu kapsamına dâhil bina ve arazi vergilerinde, Hazine Müsteşarlığınca kurulan Varlık Kiralama Şirketlerine yönelik muafiyetler düzenlenmiştir.

6456 sayılı Kanun ile 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun daimi muafıklar başlıklı 4. Maddesine eklenen (z) fıkrası ile kiraya verilmeme şartı aranmaksızın,

4749 sayılı Kanun kapsamındaki kira sertifikaları ihracına konu binalar, bina vergisinden daimi olarak muaf tutulmuştur.

6456 sayılı Kanun ile 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 14. Maddesine eklenen (j) fıkrası ile 4749 sayılı Kanununun 7/A maddesi kapsamındaki kira sertifikaları ihracı işlemine konu arazi ve arsalar arazi vergisinden daimi olarak muaf tutulmuştur.

3.12.5. Damga Vergisine Yönelik Teşvikler

6111 sayılı Kanun ile 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nda istisnaları düzenleyen (2) sayılı tablonun "IV. ticari ve medeni işlerle ilgili kâğıtlar" başlıklı bölümüne eklenen (41) numaralı ayırımına göre, menkul ve gayrimenkul mallarla maddi olmayan varlıkların;

- Varlık kiralama şirketlerine devri,
- Bunların kaynak kuruluşu geri iadesi,
- Bu devir ve iadelere bağlı olarak yapılan ipotek işlemleri,
- Bu varlıkların varlık kiralama şirketlerince kiralanması işlemleri nedeniyle düzenlenen kâğıtlarla kira sertifikaları damga vergisinden istisna edilmiştir.

6456 sayılı Kanun ile 4749 sayılı Kanununun 15. maddesine eklenen fıkraya göre, 4749 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilecek işlemler ve ihraç edilecek kira sertifikaları ile kira sertifikalarının ihracına ilişkin işlem ve kâğıtlar damga vergisinden istisna edilmiştir. Bu bağlamda, Hazine Müsteşarlığınca kurulan HMKVKS, hem bu işlemler, hem de varlıkların devir, iade, ipotek ve kiralama işlemleri ile ihraç ettiği kira sertifikaları nedeniyle damga vergisi ödemeyecektir.

3.12.6. Harçlara Yönelik Teşvikler

6111 sayılı Kanun ile 492 sayılı Harçlar Kanununun 123. maddesine eklenen 4. Fıkra hükmüne göre, menkul ve gayrimenkul mallarla maddi olmayan varlıkların;

- Varlık kiralama şirketlerine devri,

- Bunların kaynak kuruluşu iadesi,
- Bu devirlere bağlı olarak yapılan ipotek işlemleri tüm harçlardan istisna edilmiştir.

6456 sayılı Kanun ile 4749 sayılı Kanunun 7/A maddesinde yapılan değişiklikle HMKŞ' nin ana sözleşmesi ve değişikliklerinin Türkiye Ticaret Sicil Gazetesinde yayımlanacağı ve bu şirketin 492 sayılı Harçlar Kanunu' na bağlı (I) sayılı tarifenin “ (c) Ticaret Sicili Harçları” başlıklı bölümünde sayılan, ticari işletme rehni dâhil her türlü ticaret sicili harçlarından muaf olduğu hükme bağlanmıştır.

6456 sayılı Kanun ile 4749 sayılı Kanunun 7/A maddesine eklenen fıkraya göre 4749 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilecek işlemler ve ihraç edilecek kira sertifikaları ile kira sertifikalarının ihracına ilişkin işlem ve kâğıtlar harçlardan istisna edilmiştir.

3.12.7. Gider Vergilerine Yönelik Teşvikler

Kira sertifikalarına yönelik olarak, 6802 sayılı Gider Vergiler Kanunu ile iki önemli teşvik sağlanmıştır. Bunlardan ilki;

6802 sayılı Gider Vergileri Kanununun 28. maddesinin ikinci fıkrasının parantez içi hükmüne göre, kendileri veya başkaları hesabına menkul kıymet alıp satmayı, alım-satıma aracılık etmeyi veya sattıkları menkul kıymet karşılığı borçları taahhüt etmeyi meslek haline getirenlerin bu faaliyetleri dolayısıyla lehlerine kalan paralar ile mevduat faizi vermek veya sair adlarla faiz ve benzeri menfaatler sağlamak üzere devamlı olarak para toplama işiyle uğraşanların topladıkları paralara sağladıkları gelir ve menfaatler üzerinden komisyon, ücret, hizmet karşılığı gibi adlarla aldıkları paralar banka ve sigorta muameleleri vergisine (BSMV) tabidir. (6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu, 28. Madde)

Bu hüküm gereğince VKŞ ihraç ettiği kira sertifikaları nedeniyle %15 olan BSMV' ye tabidir. Ancak bu oranı % 0'a kadar indirme yetkisine sahip olan Bakanlar Kurulu bu oranı 2011/1854 sayılı kararı ile;

- Yurt içinde TL cinsinden ihraç edilen tahviller ve varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının geri alım ve satım taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığı alınan paralar üzerinden % 0,1,

- Yurt içinde TL cinsinden ihraç edilen tahviller ve varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının vadesi beklenmeksizin satışı nedeniyle lehe alınan paralar üzerinden %1 olarak belirlemiştir.

6456 sayılı Kanun ile Gider Vergileri Kanun'un istisnalar başlıklı 29. maddesinin (c) bendine bir ilave yapılarak 4749 sayılı Kanuna göre kurulan varlık kiralama şirketlerince ihraç edilen kira sertifikalarından elde edilen kira gelirleri ve vade sonunda lehe alınan paralar BSMV' den istisna edilmiştir.

3.13. TÜRKİYE' DE SUKUK (KİRA SERTİFİKASI) İHRAÇLARI

Türkiye'de sukuk ihracına imkân veren, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından 2010 yılında çıkarılan tebliğ ile Türkiye'de sukuk ihracının önü açılmıştır.

Türkiye'de ilk sukuk ihracı 2010 yılı Ağustos ayında Kuveyt Türk Katılım Bankasına (%100 hissesi) ait olan Kuveyt Türk Sukuk Limited varlık kiralama şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sukuk 100 milyon USD nominal değerli, Ağustos 2013 vadeli, yıllık sabit %5,25 getirili, altı aylık periyotlarla ödemeli olarak ihraç edilmiştir. (Alvi, Rufai, Dadabhoy, & Naseer, 2013).

Kamu kesiminde ilk sukuk ihracı Türkiye Cumhuriyeti Hazine'si tarafından 2012 yılının Eylül ayında gerçekleştirilmiştir. Hazine'ye ait gayrimenkullerin Hazine Müsteşarlığı'na VKŞ'ye devredilip tekrar kiralanması modeline göre uluslararası sermaye piyasalarında ihraç gerçekleştirilmiştir. Kamu kaynaklı ilk sukuk ihracına 8 milyar USD talep gelmiştir. 5,5 yıl vadeli (26 Mart 2018) 6 ayda bir kupon ödemeli ihracın tutarı 1,5 milyar USD ve kira oranı %2,803 olarak gerçekleşmiştir. Hazine tarafından ihraç edilen Konvansiyonel Euro Bondlara paralel bir getiri oranı ile borçlanılmıştır. İhraca, 250 yatırımcı, ihraç tutarının 5 katına yakın talep göstermiştir. Kira sertifikasının %58'i Orta Doğu, %13'ü Avrupa, %12'si Asya, %9'u Türkiye ve %8'i ABD'deki yatırımcılara satılmıştır. Kira sertifikası ihraçlarına, yatırımcı tabanının genişletilmesi ve finansman araçlarının çeşitlendirilmesi stratejisi çerçevesinde yıllık finansman programlarının bir parçası olarak önümüzdeki yıllarda da devam edilmesi beklenmektedir.

Hazine Müsteşarlığının bu ilk ihracının ardından 2012 yılının Ekim ayında yurt içinde ilk TL cinsinden Kira Sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2 yıl vadeli (1 Ekim 2014) 6 ayda bir kupon ödemeli bu ihraca 3,3 milyar TL talep gelmiş ve 1,62 milyar TL borçlanılmıştır. Bu ihraca 2 kat talep gelmiştir. Getiri oranı %7,40 olarak

gerçekleşmiştir. Hazine tarafından 2013 yılı Şubat ayında gerçekleştirilen ikinci TL cinsi Kira Sertifikası ihracı yine 2 yıl vadeli (18 Şubat 2015) ve 6 ayda bir kupon ödemelidir. Bu ihraca 1,72 milyar TL talep gelmiş ve 1,52 milyar TL borçlanılmıştır. Yıllık getiri oranı %5,70 olarak gerçekleşmiştir. Hazine TL cinsi Kira sertifikası ihraçlarını yıllık finansman programlarının bir parçası olarak her yıl Şubat ve Ağustos aylarındaki borçlanma programlarına dâhil etmiştir. (Hazine, Kira Sertifikası İhraçları)

Hazine tarafından gerçekleştirilen sukuk ihraçlarında, ihraç edilen rakamların çok üzerinde talep oluşması hem özel sektörü harekete geçirmiş, hem de hazinenin ilerde USD ve TL cinsinden borçlanabilmesi için bir gösterge olmuştur. Araştırma şirketi Ernst & Young'ın Global İslami Bankacılık Merkezi tarafından yapılan son araştırmasına göre sukuk için küresel talebin 2017'de 300 milyar USD'den 900 milyar USD'ye çıkacağı tahmin edilmektedir. Hazine Müsteşarlığı ve katılım bankaları tarafından yapılan kira sertifikası ihraçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 7 : Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilen Sukuk (Kira Sertifikası) İhraçları

İhraç Tarihi	İhraç Tutarı
2012 - Eylül	1,5 milyar USD
2013 - Şubat	1.515.326 TL
2013 - Ağustos	1.817.300 TL
2013 - Ekim	1,25 milyar USD
2014 - Şubat	1.332.820 TL
2014 - Kasım	1 milyar USD
2015 - Şubat	1.801.515 TL

Kaynak: (Hazine, Kira Sertifikası İhraçları, 2015)

Tablo 8: Katılım Bankaları Tarafından Yapılan Sukuk (Kira Sertifikası) İhraçları

Kurum	İhraç Tarihi	İhraç Tutarı
Albaraka Türk Katılım Bankası	2013 - Mayıs	200 milyon USD
Albaraka Türk Katılım Bankası	2014 - Haziran	350 milyon USD
Kuveyt Türk Katılım Bankası	2010 - Ağustos	100 milyon USD
Kuveyt Türk Katılım Bankası	2011 - Ekim	350 milyon USD
Kuveyt Türk Katılım Bankası	2014 - Haziran	500 milyon USD
Kuveyt Türk Katılım Bankası	2014 - Eylül	50 milyon TL
Kuveyt Türk Katılım Bankası	2014 - Eylül	100 milyon TL
Türkiye Finans Katılım Bankası	2013 - Mayıs	500 milyon USD
Türkiye Finans Katılım Bankası	2014 - Nisan	500 milyon USD
Türkiye Finans Katılım Bankası	2015 - Ocak	71 milyon TL
Türkiye Finans Katılım Bankası	2015 - Şubat	150 milyon MYR
Bank Asya Katılım Bankası	2013 - Mart	125 milyon TL

Katılım bankalarının kendi iştirakleri olan VKŞ'ler tarafından kira sertifikası ihraçları gerçekleştirilmiştir. Günümüzde işlem adedini sürekli artıran bir faizsiz finans aracı olan kira sertifikaları, şuna kadar Hazine ve katılım bankaları tarafından ihraç edilmiştir. Ancak yakın zamanda Kiler GYO, Ağaoğlu Grup, Doğu Grup gibi bazı şirketler kira sertifikası ihraç etmeyi planlamaktadır.

SONUÇ

Bankacılık sisteminin gücü, istikrarlı ve işleyen bir ekonomide mali yapının en önemli belirleyicilerinden birisidir. Türkiye'nin 2001 krizinden bu yana ekonomide kat edilen yolda bankacılık sektörünün büyük payı bulunmaktadır. Bankacılık sektörü son 10 yıl içerisinde kademeli olarak hemen her yıl büyüme göstermiştir. Bugün Türk finans piyasası içerisinde bankacılık sektörünün payı ise %85 seviyelerindedir. Bu payın önümüzdeki yıllarda da korunacağı düşünülmektedir. Aktif kârlılığı ve varlıklardan elde edilen gelirler çerçevesinde Türk bankacılık sektörü ve Avrupa ülkeleri karşılaştırıldığında 2005 yılından bu yana Türk bankacılık sektörünün daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bunun doğal bir neticesi olarak, son 10 yılda uluslararası bankaların ve kuruluşların Türk bankacılık sektörüne olan ilgisi artmıştır. Bu nedenlerle çalışmanın birinci bölümünde Türk bankacılık sistemi tarihi gelişimi, sektördeki banka türleri ve Türk finans sisteminde yeri ve fonksiyonları incelenmiştir.

Türkiye'deki ekonomik yapının ciddi bir yapısal değişim yaşayarak gelişmiş serbest piyasa koşullarına oturtulmaya çalışıldığı 1980'li yıllarda finans sektöründe ve finansal araçlarda yeni şekillenmeler olmuştur. Bu değişimin en fazla yaşandığı alanların başında bankacılık sektörü gelmektedir. Bankacılık sektöründe yaşanan bu değişimlerle birlikte en önemli yeniliklerden biri de katılım bankaları olmuştur. Katılım bankaları temel prensip olarak faizsiz bankacılık ilkesi ile hareket eden ve bu anlayış çerçevesinde bankacılığın temel taşları olan fon toplama ve fon kullandırma başta olmak üzere hemen hemen bütün bankacılık faaliyetlerinin uygulandığı bir bankacılık modelidir. Dünya'da faizsiz bankacılık, İslamî bankacılık gibi isimlerle adlandırılan bu sistem ülkemizde "Katılım Bankaları" olarak bilinmektedir.

Faizsiz bankacılık Dünyada ve Türkiye'de hızla büyüyen sektörlerden biridir. Türk bankacılık sektörü içerisinde büyüklüğü gün geçtikçe artış gösteren katılım bankaları faizsiz enstrümanlar üreterek sektördeki payını artırma çabası içindedir. Bu nedenle sistemin iyi tanıtılması, verimliliğinin ve performansının iyi analiz edilmesi, yeni faizsiz ürünlerin kazanılması çok önemlidir. Çalışmanın ikinci bölümünde faizsiz bankacılığın ve Türkiye'de katılım bankacılığının tarihsel gelişimi, katılım

bankalarının sisteme katkılarının tespit edilmesi, çalışma şekillerinin açıklanması, kullandığı enstrümanların tanıtılması ve Türk bankacılık sektöründeki yeri ve gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır.

Katılım Bankaları'nın Türkiye ekonomisine önemli katkıları olmaktadır. Ekonomiye dini nedenlerden dolayı dâhil edilemeyen tasarrufların diğer bir deyişle atıl kalan fonların toplanmasında öncü olan katılım bankaları, fon ihtiyacı duyan gerçek ya da tüzel kişiler ile tasarruf sahiplerini bir araya getirmektedir. Bu bankalar topladıkları fonları ticari faaliyetlerde kullanmakta, ticareti teşvik ederek canlanmasına yardımcı olmakta ve gerçek ticari işlemlerin kayıt altına alınmasından dolayı kayıt dışı ekonominin azalmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Fon transferinin yanı sıra ekonomide istihdam yaratabilmesi açısından da katkılar sağlamaktadır. Yabancı kaynakların ülkeye girişinde etkili olan katılım bankaları diğer ülkelerle finansal ilişkilerin geliştirilmesinde de yardımcı olmaktadır.

Türk bankacılık sektörü içerisinde kendine iyi bir konum edinen katılım bankacılığı modeli son yıllarda ciddi bir büyüme yakalamasına rağmen istediği konuma henüz ulaşamamıştır. Devlet bankalarının yaptığı konvansiyonel bankacılığa ek olarak yapacakları katılım bankacılığı ile katılım bankaları lehine olumlu gelişmeler yaşanması ve bu olumlu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da devam etmesi düşünülmektedir. Bu düşüncelerin sonucunda 2015 Mayıs ayı itibariyle kamu sermayeli Ziraat Katılım Bankası faaliyete başlamıştır. Önümüzdeki dönemlerde de Vakıfbank ve Halkbank'ın katılım bankacılığı yapabilmek için girişimlerini devam ettireceği ve faaliyet izni almak için BDDK'ya başvurduğu ve faizsiz sermaye yapısı ile bu modeli uygulayacakları bilinmektedir. Şuanda faaliyet gösteren katılım bankalarının yalnızca birbirleriyle değil sektördeki bütün bankalarla rekabet içinde olmaları beklenmektedir. Hizmet ve ürün çeşitliliğinin artması ile daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulunması, şube ve çalışan sayılarının artması muhtemeldir. Katılım bankalarının yaşayacağı bu süreçte göstereceği performansın yakından takip edilmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, son zamanlarda büyük bir gelişim gösteren ve ülkemizde ilk defa 2010 yılında ihraç edilen sukuk (kira sertifikaları) konu olmuştur. Bu nedenle sukukun tanımı, tarihçesi, işleyişi, türleri ile sukukun ülkemize

özgü versiyonu olan kira sertifikalarının tanımı, konusu, tarafları, türleri ve hukuki yapısı incelenmiştir.

Dünya piyasalarındaki faizsiz ürünlerin gelişimi ve özellikle de sukukun hızlı büyümesinin oldukça dikkat çekici olduğu gözlenmiştir. Sukuk ihraçları başta Malezya olmak üzere Ortadoğu ve Asya ülkelerinde yapılan ihraçlarda ciddi talep görmüştür. Dünya finans piyasalarında faizsiz yeni ürünlere ihtiyaç duyulduğu bu dönemde çok önemli bir role sahip sukuk enstrümanı Avrupa'dan da talep görmekte ve Avrupa ülkelerince sukuk ihracı için yasal altyapı çalışmaları devam etmektedir.

Olgunlaşma aşamasında olan sukuk piyasası, gerek ihraç edenler gerekse yatırımcılar tarafından gün geçtikçe daha fazla ilgi görmektedir. Sukuk enstrümanı günümüzde orta ve uzun vadeli tasarruflar için alternatif bir yatırım aracı olarak geçerliliğini kabul ettirmiş durumdadır. Bugüne kadar farklı yapıda sukuk türleri piyasaya sunulmuş olmakla birlikte, şu ana kadar ihraç edilmiş sukuk türlerinin önemli bir büyüklüğü icara sukuk niteliğindedir. Sukukun ikincil piyasada alınıp satılabilmesi, sukuku alternatif bir yatırım aracı olarak daha da avantajlı hale getirmektedir. İcara sukuka göre daha az ilgi ve uygulama alanı bulan diğer sukuk türleri de gelişmekte olan piyasalardaki yatırımcıların havaalanı, köprü, baraj gibi belli başlı projelere katılımları noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sukuk ülkemize kira sertifikası adıyla sunulmuştur. Kira sertifikası adı altında ihraç edilecek sukuk için gerekli yasal düzenleme Sermaye Piyasası Kanunu ve Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Hem kaynak sorunu çözümünde, hem de sermaye piyasasının derinlik kazanmasında çok önemli bir konuma sahip olan kira sertifikaları ihracı, ülkemizde ilk olarak 2010 yılında Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir.

2012 yılında yoğun olarak kira sertifikalarını kullanmaya başlayan katılım bankaları yeni bir sermaye piyasası aracı olarak sektöre yeni bir enstrüman da kazandırmıştır. 2012 Eylül ayında Hazine Müsteşarlığı tarafından 1,5 milyar dolarlık sukuk ihraç edilmiş olup, ihraç tutarının 6 katına yakın seviyede talep gerçekleşmiştir. Hazine Müsteşarlığınca yapılan bu ihraca fazlaca talep gelmiş ve bu ilk Hazine sukuk ihracını diğer ihraçlar takip etmiştir. Devletin bir organı olan Hazine Müsteşarlığı'nın yaptığı bu ihraçlar Türkiye'de kira sertifikası piyasasının oluşması ve gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Bu ihraçları sırasıyla Asya

Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. ve Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. kaynaklı ihraçlar takip etmiştir. Son yıllarda işlem hacmi gerek ulusal gerekse uluslararası alanda giderek artan kira sertifikalarının, önümüzdeki dönemlerde de ilgi gören finansman araçlarından olmaya devam edeceği düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar kapsamında, katılım bankacılığı faaliyetlerinin gelişebilmesi ve sukuk gibi faizsiz finansal araçların başarı sağlayabilmesi için yapılacak öneriler aşağıdaki gibidir;

- Faizsiz bankacılığın uygulayıcısı olan katılım bankalarının sayısı kamu sermayeli bankaların oluşumu ile artırılmalıdır,
- Ülkemizde kira sertifikası ismiyle uygulanmaya başlayan sukuk, şuanda “İcara Sukuk” türünde ihraç edilmektedir. Diğer sukuk türlerinde de ihraçların uygulanması piyasanın derinlik kazanması ve daha fazla yatırımcıya ulaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle farklı sukuk türlerine dayalı ihraçlar gerçekleştirilmelidir,
- Her bir katılım bankasının İslamî prensiplere uygunluk için başvurduğu farklı danışma kurulları (fetva makamı) yerine İslam bilginleri ve ekonomistlerden oluşan ortak bir danışma kurulu oluşturulması ve bu sayede faiz hassasiyeti olan kesimler için endişelerin giderilmesi gerekmektedir,
- Faizsiz bankacılık ve ürünleri ile ilgili eğitim, konferans ve çalıştaylar artırılmalıdır,
- Faizsiz bankacılık sistemi ve kira sertifikası gibi faizsiz yatırım araçları bilgilendirmesi detaylı bir şekilde yapılmalıdır ve reklam, gazete, dergi gibi medya araçları kullanılarak tanıtım yapılmalıdır,
- Faizsiz bankacılık faaliyetleri ve ürünleri ile ilgili araştırmaların sayısı artırılmalıdır,
- Faiz içermeyen ürün ve yatırım çeşitliliği artırılmalıdır,
- Kira sertifikası ihracında Hazine Müsteşarlığınca kurulan varlık kiralama şirketine sağlanan kurumlar vergisi ve emlak vergisi gibi muafiyetler özel sektörde kurulan varlık kiralama şirketine de sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

AKAY, Yusuf, (2001) Finans Sektöründeki Gelişmeler Doğrultusunda Özel Finans Kurumlarına Yönelik Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler, *Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi*, Sayı: 159, Temmuz.

AKBANK KÜLTÜR YAYINI, (1978) Cumhuriyet Dönemi Türk Ekonomisi (1923-1978).

AKGÜÇ, Öztin, (1998) 1980 Sonrası Türk Bankacılığının Özellikleri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

AKGÜÇ, Öztin, (1989) 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

AKIN, Cihangir, (1986) Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, Kayıhan Yayınları, İstanbul.

AKTEPE, İshak Emin, (2010) İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık (1.Basım). İstanbul, Erkam Matbaası, İstanbul.

Albaraka Türk Katılım Bankası, Katılım Bankacılığı Sistemi Nedir? [Broşür].

ALVİ, I.A., RUFAİ, A., DADABHOY, I., & NASEER, U. M. (2013) A Comprehensive Study of the Global Sukuk Market 3rd Edition. International Islamic Financial Market.

AUSAF, Ahmad, (1993) Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques, Islamic Development Bank, Cidde.

BAŞGÜMÜŞ, Abbas, (1997) “Özel Finans Kurumlarının Sermaye Piyasası İçindeki Yeri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

BATTAL, Ahmet, (2004) *Sorularla Banka Hukuku*, Gazi Kitabevi, Ankara.

BAYINDIR, Abdülaziz (2007) *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 1. , İstanbul.

BEREKET, (2003) Bankacılık, *Bereket Dergisi*, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul

BORLUK, Sinan, (2004) Türkiye'de Mali Sektörün Yapısı, Sorunları ve Ekonomiye Etkisi, MPM Yayınları, Ankara.

BOYACIOĞLU, Melek Acar, (2011) 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.525.

BOZDEMİR, Timur, (2007) Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve Reel Sektöre Katkısına İlişkin Bir Araştırma, Doktora Tezi, İstanbul.

BRAUDEL, Fernand, (1992) Batı Kapitalizmi İslam Medeniyetine Neler Borçlu, İktisat ve İş Dünyası, İstanbul.

COŞKUN, Alper, (2008) Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Yeri ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Ana Bilim Dalı, İstanbul.

ÇANAKCI, Mehmet, (2014) Çok Kutuplu Dünyada İslamî Finans Piyasalarının Gelişimi ve Sukuk İhraçları, *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Ağustos.

ÇİZAKÇA, Murat, (1993) Risk Sermayesi ve Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İSAV Yayınları, İstanbul.

DARCIN, Ahmet Cüneyt, (2007) Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankaları'na Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finansman Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

DEDE, Kenan, (2013) “Sukuk (Kira Sertifikaları)”, (Yayınlanmamış), Çoğaltma, İstanbul.

DIFC (Dubai International Financial Centre), (2009) Sukuk Guide Book.

DİKKAYA, Mehmet, KUTVAL, Yunus, (2014) *Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği*, Savaş Yayınevi.

DOĞAN, Sibel, (2008) Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

DOĞAN, Önder, (2011) “İslami Sermaye Piyasası Araçları: Dünya'daki Büyüklüğü, Türkiye'de Uygulanabilirliği ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler” (Yayınlanmamış) SPK Uzmanlığı Etüdü, Ankara.

DURANLAR, Selçuk, (2007) *Bankacılık (1. Basım)*, Kazancı Kitap, İstanbul.

EROĞLU, Ömer, (2004) Para Teorisi ve Politikası Ders Notları, SDU Yayın No: 50, Isparta.

EROĞLU, Ömer, (2008) *Türkiye Ekonomisi*, Bilim Kitabevi, Isparta.

EROL, Hayriye Meltem, (2006) Dünya'da ve Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Türkiye'de Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ERTUĞRUL, Ahmet ve ZAİM, Osman (1996) Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz, Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları, Yayın No:3, Ankara.

ESKİCİ, Mustafa Mürsel, (2007) Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankaları’nın Müşteri Özellikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

GREY, Robert and ARSHAD İsmail, (2007) Islamic Finance: The Regulatory Challenge, Edited by Simon Archer and Rifaat Abdel Karim, Wiley, Singapore, s.283.

GÜNAL, Mehmet, (2001)Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği, ATO Yayınları, Ankara.

GÜNEY, Alptekin, (2009) *Banka İşlemleri, (3. Basım)*, Beta Yayınevi, İstanbul.

GÜNGÖR, Kamil, (2009) Bir Finansal Araç Olarak Katılım Bankacılığı: Tespitler-Teklifler, Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı, TKBB, İstanbul

GÜNGÖREN, Muaz, (2011) Katılım Bankalarında Menkul Kıymet İhracının (Seküritizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi: Sukuk Örneği, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Bankacılık Anabilim Dalı Doktora Programı, İstanbul.

HAHOLU, Murat, (2012) Sukuk İhraçları ve Ülkemizdeki Sukuk Düzenlemeleri, *Çerçeve Dergisi*, Sayı: 58, Nisan.

İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, (1992) Türk Bankacılık Sektörünün Bugünkü Durumu, Sorunları ve Önerileri, Bankacılık Çalışma Grubu.

JOBST, Andreas A., (2007) The Economic of Islamic Finance and Securitization, IMF Working Paper, Ağustos.

KALAC, E., (2000) Türk Mali Piyasalarında Özel Finans Kurumlarının Yeri, YTÜ Bitirme Ödevi, İstanbul.

KARAMAN, Adil, (1992) Türkiye'de Özel Finans Kurumları, Faaliyetleri ve Sosyal Yönü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

KESKİN, Ekrem, (2001) 2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, *Bankacılar Dergisi*, Sayı:33.

KOCAİMAMOĞLU, Sururi, (1985) Bankacılık Ansiklopedisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Özel Finans Kurumları Birliği, (2004) Dünya'da ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık, İstanbul.

ÖNER, Erdoğan, (2014) *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.

ÖZTOP, Fahri, (2006) Özel Finans Kurumlarının Vergilendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ÖZULUCAN, Abitter ve DERAN, Ali, (2009) "Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:11 Cilt:6.

ÖZULUCAN, Abitter ve ÖZDEMİR, Fevzi Serkan, (2010) *Katılım Bankacılığı (1.Basım)*, Türkmen Yayınevi, İstanbul.

PARASIZ, İlker, (2000) *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, İstanbul

POLAT, Abdülkerim, (1977) *İslam Ticaret Hukuku*, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul.

SARIÇİÇEK, Hasan, (2011) “Kira Sertifikaları, Varlık Kiralama Şirketleri ve 6111 sayılı Kanun Kapsamında Getirilen Vergi Düzenlemeleri”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 360, Ağustos.

SERMAYE PİYASASI KURULU, (2010) *Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ*, Resmi Gazete 1 Nisan.

SERMAYE PİYASASI KURULU, (2013) *Kira Sertifikaları Tebliği*, Resmi Gazete 7 Haziran.

SERPAM, (2013) “İslami Finans”, Araştırma Notları.

SEYİDOĞLU, Halil, (2001) *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul.

SHARİQ, Nisar, (2008) “Bir Hukuk, Maliye ve Ticaret Terimi Olarak SAK”, Recep Şentürk (Ed.). *Ekonomik Kalkınma ve Değerler İçinde UTESAV*, İstanbul.

SÖYLER, İlhami, (2011) *Türkiye İçin Alternatif Bir Finans ve Yatırım Enstrümanı: Sukuk-u İcara*, *Güncel Mevzuat Dergisi*, Sayı: 69, Eylül.

SÖYLER, İlhami, (2014) *Hukuki ve Mali Boyutlarıyla Sukuk (Kira Sertifikaları)*, Gazi Kitabevi, Ankara.

ŞAĞAR, Eser, (2013) “Kira Sertifikaları Tebliği”, (Yayımlanmamış) Çoğaltma, Ankara, s.7.

ŞAHİN, Ekrem, (2007) Türkiye’de Düünden Bugüne Katılım Bankaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞEN, Sedef, (2011) Türk Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankacılığının Yapısal Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TAKAN, Mehmet, (2002) Bankacılık, Teori, Uygulama ve Yönetim, 2. Baskı, Ankara.

TBB, (2008) 50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007, İstanbul.

TBB, (2014) Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka, Şube ve Personel Bilgileri, Eylül.

T.C. Merkez Bankası, (2008) Düünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

TKBB, (2007) Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık.

TOK, Ahmet, (2006) Türk Hukukunda Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma İşlemleri ile Klasik Bankacılık İşlemleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

TOK, Ahmet, (2009) İslami Finans Çerçevesinde Sukuk Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirme, Yayınlanmamış Sermaye Piyasası Yeterlilik Etüdü, Ankara.

TOKGÖZ, Erdinç, (1997) Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, 4. Baskı, Ankara.

TOPRAK, Metin ve DEMİR, Osman, (2011) Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2: Sayı 2, Şubat.

TUNÇ, Hüseyin, (2010) *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Uygulaması*, Nesil Yayınları, 8.baskı, İstanbul.

TÜRKMENOĞLU, Rüveyde Ebru, (2007) Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Finansal Yapı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

UÇAR, Mustafa, (2001) Türkiye’de – Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri, Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul.

UÇARKAYA, Sinem, (2006) Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Yeri, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara.

USLU, Sami, (2005) *İslam’da Faiz Yasağı ve Çağdaş Finans*, Zafer Yayınları, İstanbul.

YAKAR Soner, KANDIR, Serkan Yılmaz, ÖNAL, Beyazıt, (2013) “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk (Kira Sertifikaları) ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi”, *Bankacılık Dergisi*, Sayı: 84.

YARDIMCIOĞLU, Mahmut VD. (2014) “Türkiye’de Sukuk: Kira Sertifikaları”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Kahramanmaraş.

YILMAZ, F. Emre, (2010) “Kuveyt Türk’ün Sukuk Devrimi”, *İnfomag Dergisi*, Ekim.

YILMAZ, Erdal, (2014) “Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk, Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi”, *Muhasebe ve Finans Dergisi*, S: 61, Ocak.

YILMAZ, Erdal ve GÖKGÖZ, Ahmet, (2015) *Sukuk ve Muhasebe*, Savaş Yayınevi, Ankara.

YÜZGÜN, Arslan, (1982) Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923- 1981), Der Yayınevi, İstanbul.

ZARAKOLU, Avni, (1973) Cumhuriyet’in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No. 61, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.tcmb.gov.tr>, TCMB Tarihçesi, (Erişim Tarihi: 27.12.2014)

<http://www.tbb.org.tr>, Banka ve Şube Sayıları, (Erişim Tarihi: 17.02.2015)

<http://www.albarakaturk.com.tr>, Albaraka Türk Tanıtım Broşürü, (Erişim Tarihi: 30.01.2015)

<http://www.tkbb.org.tr>, Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi, (Erişim Tarihi: 27.12.2014)

<http://www.bddk.org.tr>, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, (Erişim Tarihi: 01.03.2015)

<http://www.hazine.gov.tr>, Kira Sertifikası İhraçları, (Erişim Tarihi: 02.03.2015)

<http://kuran.diyaret.gov.tr>, Kur’an-ı Kerim Meali, (Erişim Tarihi: 18.02.2015)

http://www.kuveytturk.com.tr/finansal_bilgiler_hakkimizda.aspx, (Erişim Tarihi: 15.01.2015)

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faaliyet_raporlari.aspx, (Erişim Tarihi: 16.01.2015)

<http://www.bankasya.com.tr/yatirimci-iliskileri-faaliyet-raporlari-2013.aspx>, (Erişim Tarihi: 16.01.2015)

<http://www.bankasya.com.tr>, Bank Asya, Gayri Nakdi Finansman Desteği, (Erişim Tarihi: 25.02.2015)

KANUN YÖNETMELİK VE TEBLİĞLER

1211 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu

6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu

6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu

4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

6802 Gider Vergileri Kanunu

6111 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu

492 Sayılı Harçlar Kanunu

Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ

Kira Sertifikaları Tebliği (2013)

2011/1854 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı